

REVISTA ISTORICĂ

Anul al XIII-lea, N-le 4-6.

April-Iunie 1927.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE
N. IORGA
cu concursul
mai multor specialiști

SUMARIUL :

- L. Baidaf* : Pagini străine din trecutul țerii : Petru-cel-Mare la Prut (1711), documente contemporane.
- N. Iorga* : Noi scrisori ardelenesi privitoare la istoria Romanilor.
- N. Iorga* : Un Evreu turcesc despre țerile noastre în secolul al XVIII-lea (urmare).
- * * * Cuvinte românești în dialectul Armenilor din Transilvania. — Citeva note istorice.
- * * * Trei plingeri diferite.
- N. Iorga* : † V. Pârvan.
- Documente de *N. Iorga* și *T. G. Butat*.
- Dări de samă, Cronică și Notițe de *N. Iorga*.

1927

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHA)

Prețul 30 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ. DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IPRGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

PAGINI STRAINE DIN TRECUTUL ȚERII

Petru-cel-Mare la Prut (1711)

— DOCUMENTE CONTEMPORANE —

Victoria rusească de la Pultava (8 Iulie 1709) împotriva armatelor lui Carol al XII-lea al Suediei, care deslănțuise în sînul cabinetelor din Occidentul Europei o furtună de neliniște și nesiguranță, picurase în același timp în sufletul creștinilor obișnuiți din Balcani speranța unei ere nouă, care trebuia să aducă apropiata lor desrobire de sub jugul secular și odios al Semilunii.

La Moscova, în palatul din Cremlin, unde bătea inima creștinătății din Răsărit, serbările în cinstea gloriosului Țar, care amputase pământul nenorocitului său vecin de teritoriile bogate și roditoare ale Finlandei, Pomeraniei și Ingreliei, se țineau șir.

Încărcat de ani și muncit de dorul de a-și sfîrși zilele pe tronul unei țeri libere, Voevodul Munteniei, Brincoveanu, trimise, în numele creștinilor din Balcani, o solie în a doua Capitală a Țarului, ca să-l felicite pentru frumoasa sa izbîndă.

Și Petru-cel-Mare, topit mai mult de oboșeala petrecerilor decît de greutățile războiului, distribuia solilor portretul său, împodobit cu briliante, iar în inimile lor infiltra mirajul unei apropiate expediții, netăgăduit victorioase, contra Necredincioșilor. Și, ca un act de cumințenie politică, sfătuia misiunile venite în pelerinaj să păstreze, până în ajunul zilei de izbăvire, cel mai desăvîrșit secret asupra intențiilor ce le nutrește.

Cum nu era ușor de găsit un pretext plausibil pentru a declara războiu unui vecin care, de un lung șir de ani, respectase cu sfințenie textele tratatelor, Împăratul, ca în toate situațiile grele, ceru sfatul credinciosului său Lefort, furnisorul de idei, care avea leac pentru toate problemele ce muncesc omenirea. Și acest mentor, sclav numai al rațiunilor de interes, in-

dică stăpînului său un țap ispășitor de mare preț: Carol al XII-lea.

Tîrgușorul Bender, în Basarabia, unde se refugiase nefericitul rege al Suediei, izgonit de viforul vremurilor, devenise în ochii diplomației occidentale o cutie a Pandorei, de unde putea în orice moment ieși geniul răului, pentru a devora Continentul. Intrigile cabinetelor urmăreau până în fundul ascunzătorii sale pe acest prinț căruia victoria de la Narva îi mai păstrase reflexul unei glorii solide. Miniștri, diplomați, generali veniau, în cursul anilor 1710-11, în acest neînsemnat punct, devenit, pe harta diplomației, o fortăreață de necucerit.

Astfel, trec prin Iași, în drum spre Bender, în această epocă, în mai multe rinduri, contele Guïldenstierne, ambasadorul Suediei la Viena; baronul Jeffreys, trimis de guvernul engles în misiune secretă; contele Berzini, colonelul Poniatowski, etc. Parlamentările acestea misterioase încep a neliniști guvernul de la Moscova. Se știa acolo că rușinea suferită la Pultava de acest rege ambițios înfipse rădăcini adînci în sufletul lui. Primejdia de a avea în coasta Împărăției pe un dușman atît de răzbunător făcuse pe monarhul Rusiei să ceară, în două rinduri, Sultanului, izgonirea din Statele lui a acestui oaspe puțin comod. În urma refuzului Padîșahului, Țarul trimite, în Octombrie 1710, un ultimatum la Constantinopol. Din acest moment războiul e virtual declarat.

Teatrul războiului, care va începe în Iulie viitor, fiind Moldova, iar printre actorii de primă importanță cari au participat la el gasindu-se Domnii țerilor românești, vom spicui din puținele și rarele gazete ale vremii numai acele știri care, direct sau indirect, privesc istoria românească. Ziarele epocii, care, mai toate, reflectă spiritul guvernului, bi-săptămînale, săptămînale sau lunare, inclină, cu mici excepții, cumpăna simpatiilor lor în favoarea armelor alate ruso-polonese.

Focarele de informații fiind aceleași pentru toată presa europeană, adevarul va suferi multă vreme deghisări îndrăznețe, până ce vor sosi, în toamna lui 1711, primele știri din izvoare turcești.

* * *

La începutul veacului al XVIII-lea, Olanda era o piață de cea mai mare însemnătate pentru librăria internațională. Vom aminti

în trecut că la Pierre Brunel, editor din Amsterdam, s'a tipărit, în 1712, o broșură anonimă asupra campaniei de la Prut, în care impresiunile unui martor ocular sînt clasate fără niciun discernămint, și care formează cel mai veninos rechisitoriu împotriva lui Constantin Brîncoveanu. La R. & G. Werstein, librari din același oraș, a apărut, după terminarea campaniei, o hartă a Moldovei, printre cele mai rare care se cunosc. Abraham Treusel, librar din Haga, tipărește, trei luni după uciderea lui Brîncoveanu, în 1714, o relațiune foarte curioasă a acestei drame.

„Mercure Politique et Historique“, un periodic lunar în 12°, tipărit la Haga de editorul Henri von Bulderon, dă adăpost minciunilor oficiale rusești, sosite prin canalul Poloniei, și în „reflecțiunile“ ce le face asupra știrilor primite desvătule o atitudine pătimașă și foarte parțială.

În No. său din Ianuarie 1711 cetim la pagina 31 :

„Prințul Moldovei, fiul faimosului Mauro-Cordato, și Voevodul Valahiei, au fost destituiți, fiindcă au sfătuit Poarta să mențină pacea“.

Această afirmare ipocrită tindea netăgăduit să insinueze cetitorilor ideia că singurul răspunzător al măcelului ce se pregătește în Răsăritul Europei ar fi Turcia. Iar la pagina 55 a aceleiași număr, cronicarul face următoarele reflecții :

„Politica Porții de a ridica armele împotriva unui dușman încărcat de glorie e, fără îndoială, o politică proastă. Când ești încredințat că nu te poți pune de-a curmezișul lui, înseamnă a te arunca orbește în ghiarele morții. Armata turcească a pierdut de foarte multă vreme calitățile sale războinice.“

Primele ecouri ale pregătirilor de războiu ni le aduce gazeta lunară din Paris, „Mercure Galant“, în Ianuarie 1711, paginile 301-302 :

„Se scrie din Danzig că s'au primit acolo știri despre intrarea a 40.000 de Tatars în Valahia. 12.000 de leniceri se pregătesc pentru aceiași destinație.“

Ruptura între Rusia și Poartă se va cunoaște în Ianuarie abia la Paris. La 10 acestei luni, bătrîna gazetă fondată de Renaudot, „Gazette de France“, publică o corespondență din din Veneția, datată de la 13 Decembre 1710 :

„Se confirmă din Viena, cu diferite detalii, știrile referitoare la o ruptură apropiată între Poartă și Moscoviți. După ordinele

primite de la stăpînul său, ambasadorul Țarului a răspuns cu îngîmfare Înălțimii Sale, în ultima audiență ce acesta i-o acordase. Ministrul Țarului a insistat din nou pentru expulsarea regelui Suediei. Vești primite din Valahia spun că un corp din cele mai bune trupe rusești se îndreaptă spre frontieră.“

Atitudinea arogantă a ministrului Rusiei la Constantinopol, contele Tolstoi; provoacă arestarea sa în faimoasa închisoare a Celor șapte turnuri.

Printr'un alt izvor, „Gazette d'Amsterdam“, jurnal de format în 4°, publicat Marți și Vineri, în patru pagini și un supliment, numărul din 13 Ianuarie 1711, aflăm care e situația, în aceste momente turburi, la București și la Iași :

„Regele Suediei n'a părăsit încă Benderul. Ofițerii săi cari se aflau la Iași au fost chemați de Suveran, în vederea unui Consiliu de războiu. Hospodarul Moldovei a fost detronat și în locul său a fost numit Russety. Poporul Valahiei și al Moldovei e atît de asuprit, încît cea mai mare parte din locuitori părăsesc căminurile lor pentru a se retrage în Polonia și în Ungaria.“

Destituirea prințului Moldovei, după o foarte scurtă domnie, e confirmată de către o scrisoare din Viena de la 26 Decembrie 1710, pe care o cetim în „Gazette de France“ la 17 Ianuarie :

„Nicolae Mavrocordat, care fusese de puțin timp întronat pe Scaunul Moldovei, a fost destituit, fiind bănuît că ar fi întreținut legături ascunse cu Moscoviții.“

În același număr, un pasagiu dintr'o corespondență din Hamburg, de la 3 Ianuarie :

„Toate știrile care sosesec de la frontieră anunță ruptura între Sultan și Țar. Regele Suediei ridică oștiri numeroase în Ucraina, Moldova și Valahia.“

La 27 Ianuarie 1711, „Gazette d'Amsterdam“ conține următoarea notiță de la Berlin, cu data de 20 ale aceleiași luni:

„Noul Hospodar al Moldovei, numit Dimitraneski (*sic*)¹, a intrat în stăpînirea noii sale demnități la 17 a lunii trecute.“

Declarația de războiu se făcuse cu multă pompă la Constantinopol. Manifestul publicat cu această ocazie de Sultan, într'o formă lirico-religioasă, și care anunța poporului furtuna ce se grămădia la hotare, puse cu multă destoinicie pecetea ipocrisiei

¹ E vorba de Dimitrie Cantemir.

și a duplicității pe fruntea guvernului moscovit. În Februar 1711 sosește la Viena, trimis pe cale particulară de la București, un exemplar din acest manifest.

Un periodic olandez, «Lettres Historiques», publicat la Haga de editorul Adrian Moetjens (care, în acea epocă, avea furnitura exclusivă a știrilor politice), în numărul său din Februarie 1711, pp. 154-161, trece în revistă evenimentele din Rasăritul Europei. Jurnalul menționează destituirea Domnului Moldovei, N. Mavrocordat, pentru simpatiile lui față de țară, și afirmă că viața fostului Voevod s'ar afla în mare primejdie. El a fost înlocuit cu „un oarecare Grec, numit Dimitrasky”, care a și sosit în Capitala sa. Poarta va pune pe picior de războiu, pe lângă un foarte mare număr de Turci și Tatari, 30.000 de Cazaci, Moldoveni și Valahi.

Printr'o scrisoare din Danzig, «Gazette d'Amsterdam» din 3 Februar 1711 aduce în Europa occidentală știri despre mișcarea de trupe la frontierele celor două Împărății dușmane:

«Generalul Janus a adus la cunoștința ofițerilor ruși că el crede că ar fi nemerit să se facă o năvălire în Moldova, înainte ca Turcii să fi trecut Dunărea. Prin spionii săi, de la Iași și Bender, acest general a fost informat de concentrarea a 10.000 de Turci în vecinătatea Benderului.»

O scrisoare din Leipzig, de la 25 Ianuar, publicată în același număr, spune între altele:

«Din Iași vin vești că Turcii fac mari pregătiri pentru viitoarea campanie. La începutul lui Martie, regele Suediei se va pune în fruntea unei armate pentru a intra în Polonia.»

Rușii pun mari speranțe în talentele militare ale generalului Janus, pentru a termina pregătirile de războiu înaintea dușmanului. Cetim în «Gazette de France» de la 7 Februar un pasagiu dintr'o corespondență din Hamburg de la 23 Ianuar:

«Țarul a ordonat plecarea a 20.000 de oameni spre Nistru și frontierele Moldovei, pentru a se opune la intrarea Turcilor în Polonia. S'a aflat din scrisorile venite de la Iași (22 Decembrie), cit și din acelea ale generalului Janus, că noul Hospodar al Moldovei, numit Cantemir, a luat în primire acest principat la 17 ale lunii trecute.»

Doritor de a cunoaște înclinațiile politice ale noului Hospodar al Moldovei, Carol al XII-lea cere credinciosului său ministru la

Constantinopol relații directe. Și Neugebauer îi trimite, la începutul lui Ianuarie, un raport amănunțit, pe care, *Cerul singur* știe pe ce cale, «*Mercure Galant*» din Paris putuse să și îl procure și din care publică, în No. său din Martie, p. 66 și următoarele, un extras :

«La 25 Novembre, Mavrocordat, prinț al Moldovei, a fost de-tronat. El era o creatură a Vizirului Ali-Pașa, destituit și el. În locul Hospodarului Moldovei a fost înscăunat Dimitrie Cantemir, scoborîtor din Tatars și bun Suedes.»

Raportul acesta, pe cît de măgulitor pentru amorul-propriu național al ambasadorului suedes, pe atît de puțîn corespunzător adevărului, găsise, fără îndoială, drumul sufletului Suederului său.

La Paris, unde puținele gazete ce există la sfîrșitul domniei lui Ludovic al XIV-lea primiseră ordinul Cancelariei Afacerilor Străine de a pune stăvilă efusiunilor lirice față de războiul din Răsărit, din grija ambasadorului Regelui-Soare la Constantinopol, Ferriol, sosește, în Martie 1711, în ziua înmormîntării lui Boileau, un lung memoriu asupra campaniei ce se deschide, și al cărui făuritor, în mare măsură, fusese acest ministru.

«*Lettres Historiques*», publicația lunară de la Haga, care-și făcuse o specialitate din mototolirea adevărului, scrie în Martie 1711, pagina 271 :

«Mavrocordato e încă în viață și se pare că va scăpa din focul revoluției. El a fost Hospodar al Valahiei, și nu al Moldovei. Această provincie e guvernată de un Voevod numit Cantemir-Agli, creatură a Hanului Crimeii.»

La 14 Martie 1711, «*Gazette de France*» scrie, pe baza unei corespondențe din Veneția, că Sultanul se pregătește să plece la Adrianopol și de acolo în Moldova, unde a fost fixată întîlnirea armatelor sale. Tot din acel număr, dintr'o scrisoare din Viena, aflăm că Hospodarii Moldovei și Valahiei au primit ordine urgente de la Constantinopol să trimită neîntîrziat în Turcia un mare număr de cai și boi destinați pentru artilerie și pentru hrana trupelor.

Iar la 20 Martie 1711 «*Gazette d'Amsterdam*» află din Polonia că mai multe poduri au fost construite de către Turci pe Dunăre și alte râuri din Moldova, și că armatele lor vor intra în campanie la începutul primăverii. Aceiași gazetă aduce, la 24

Martie, câteva precisiuni asupra furniturilor impuse de Poartă Domnilor români:

«O scrisoare din Lemberg de la 13 Februar spune că Turcii adună o mare cantitate de material la Oglusa¹ și la Zacea² pentru construirea unui pod peste Dunăre, imediat ce acest fluviu va deveni practicabil. S'a trimis poruncă Voevozilor Valahiei și Moldovei ca să furnizeze: primul 600 și al doilea 400 de cai pentru serviciul artileriei. Regele Suediei, însoțit de Palatinul Chievului, venise la Căușani (la 2 leghe de Bender). Prințul Moldovei, aflând că acest Palatin se pregătește să vină la Iași, trimise câteva companii de onoare înaintea lui la Zezova (Țuțora); Voevodul, însă, s'a întors la Bender, și de acolo a plecat în Crimeia.»

Vineri, 17 Aprilie 1711, „Gazette d'Amsterdam“ aduce o știre foarte curioasă, comunicată de o scrisoare din Lemberg cu data de 25 Martie:

„Turcii lucrează cu multă înfrigurare la construirea podurilor peste Dunăre, în apropiere de Isaccea. Hospodarul Valahiei se retrage, și se spune că va fi înlocuit cu Mavrocordat, fost Voevod al Moldovei. Se afirmă că Sultanul Bugeacului, după ce devastase câteva regiuni din Moldova, lângă Opusna (Lăpușna) s'a retras. Regele Suediei, care se mai găsește la Bender, a primit o sumă de bani și stofe destinate armatelor sale; hainele acestor trupe se lucrează la Iași“.

În cursul lunii Maiu, nu găsim decît o singură știre, publicată de „Gazette d'Amsterdam“ la 26:

„Scrisori de la Iași din 29 Iunie trecut spun că locuitorii acestei capitale au silit pe Cazacii cari se aflau acolo să plece, de teamă să nu fie cumva atacați pe neașteptate de către Turci. Nu există încă armată turcească concentrată la Dunăre.“

În Iunie 1711 nu se cunoaște în Europa tratatul încheiat cu două luni mai înainte la Jaroslaw între Cantemir și Țar; primul se obligase, în schimbul independenței țerii sale și al tronului ereditar în familia sa, să ajute cu oști și provisiuni pe monarhul moscovit.

¹ Oblucița.

² Isaccea.

„Gazette de France“ de la 20 Iunie publică următoarea notiță trimisă din Hamburg la 5 a aceleiași luni :

„Știrile de la frontieră spun că Hospodarii Valahiei și Moldovei adună trupele lor pentru a le reuni cu armatele turcești, în drum spre Dunăre.“

Trei zile în urmă, aceeași gazetă scrie că regele Suediei a sosit la Iași la 2 Maiu. Armatele Țarului se apropie numeroase de hotarele Moldovei. Iată ce conține în această privință „Mercure Galant“ din Paris, în numărul său din Iulie 1711, pp. 64-7 :

„Scrisorile din Cracovia, Varșovia și Dresda, sosite prin Jaroslaw, spun că Țarul a expediat spre Dunăre 25 de mii de oameni supt comanda contelui Wisback, pentru a împiedeca pe Turci de a trece acest fluviu. Aceleași scrisori adaugă că Hospodarii Moldovei și Valahiei au primit ordin să trimită la Bender două pînă la trei sute de mii de boi, pentru hrana armatelor Marelui Vizir, care se apropie de Dunăre.“

Detalii mai precise asupra marșului trupelor turcești ni dă o revistă lunară, editată la Verdun de Claude Muguet, în numărul său din Iulie 1711, tomul XV, p. 63, intitulată „Journal historique sur les matieres du temps“ :

„Marele Vizir ar fi venit pînă aproape de Bender sau Tchîn ; acest oraș e situat pe râul Nistru la 20 de leghe la Sud de Orichovo (Orhei) și la 60 de Iași sau Iazy, capitala Moldovei. În afară de numeroasa armată formată la Adrianopole, el mai avea trupele trimise de Moldova și Valahia (?), fără a mai vorbi de Tatari“.

La 4 Iulie «Gazette de France» scrie că se așteaptă la Bender «Hospodarii Valahiei și Moldovei» cu armatele lor.

În numărul său de Vineri, 10 Iulie 1711, «Gazette d'Amsterdam», care, ca mai toate publicațiile epocii, încrustează la răbojul istoriei, fără niciun control sau discernămint, știrile ce i se trimit prin canalul Poloniei, publică următoarea corespondență din Jaroslaw, de la 10 Iunie :

„50 de mii de Ruși au trecut Nistrul la Rasowa¹. Soroca ă căzut în mâinile generalului Wersback. Suedesii sînt foarte alarmați la Bender. Turcii n'au terminat încă faimosul lor pod ; și,

¹ Rașcov.

dacă Rușii ajung înaintea lor la Dunăre, campania va deveni cu neputință pentru Sultan“.

Iar, în suplementul aceluiși număr, citim următoarea scrisoare din Stenawa de la 18 Iunie, sosită pe cale particulară :

„Țarul a plecat la 11 de la Jaroslaw¹ și regele Poloniei la 12. Turcii au trimis la Constantinopol pe regele Suediei, pentru a fi acolo în siguranță. Tot acolo se află Palatinul Chievului și Hospodarul Moldovei (?). Ei au construit un pod lângă Oblucița la 30 de mile de Iași. Cazacii, Rușii și Valahii au bătut pe Tătari lângă Javran ; o mare parte s'a înecat în Nistru. Mulți Valahi fug spre Nistru, nevrind să servească în rândurile Turcilor. Valahii au furnizat Moscoviților numeroase provizii, pe care aceștia le-au transportat în lagărul lor, la Iampol. Oștirile moldovenești și muntenești se concentrează în Sudul Țuțorei, lângă Prut.“

La 14 Iulie 1711 „Gazette d'Amsterdam“ aduce, printr'o scrisoare de la Varșovia datată din 30 Iunie, primele știri despre o cooperare a oștirilor lui Cantemir cu armatele moscovite :

„Se așteaptă cu multă nerăbdare primele vești de la armata rusească. Câteva informații spun că, după ce generalul Șeremetov înaintase până lângă Iași cu jumătate din oastea sa, Hospodarul Moldovei s'a hotărât în sfârșit să treacă de partea Rusiei. Din porunca lui, toți Turcii cari se găseau la Iași au fost măcelăriți. La Birlad și în alte orașe moldovenești Turcii au avut aceeași soartă. Prințul Moldovei, după ce trimisese generalului Șeremetov tot felul de proviziuni ce putuse să adune în satele sale, se puse în fruntea a 20.000 de oameni pentru a se uni cu trupele Țarului. Dacă aceste știri se confirmă, se speră că și Hospodarul Valahiei va urma pilda lui.“

Jurnalul parisian «Gazette de France», care extrage substanța presei olandese, scrie la 18 Iulie 1711 următoarele :

„Cît privește afacerile din Moldova, știrile care vin din aceste părți sînt atît de variate, ba chiar atît de contrazicătoare, încît pînă azi nu putem pune temelii pe ele. Unele spun că Moscoviții, în număr de 25, 30 sau 35 de mii, după ce au trecut Nistrul, au luat drumul spre Bender ; că Turcii, fiind inferiori în număr,

¹ La 10 Iunie 1711 Petru-cel-Mare încheiase un tratat de alianță cu regele Poloniei.

s'au retras spre Dunăre; că Valahii și Moldovenii s'au unit cu Rușii; alte știri, care par mai adevărate, susțin că Valahii au bătut o parte din oștile Țarului, care încercaseră să treacă un pod peste Nistru.“

Măcelăria Turcilor la Iași și alte orașe din Moldova din ordinul Domnului e confirmată de o scrisoare din Hamburg de la 10 Iulie, publicată de „Gazette de France“ la 25 ale aceleiași luni.

La 28 Iulie 1711 aflăm, în sfârșit, prin „Gazette d'Amsterdam“ (după o corespondență din Varșovia de la 11 Iulie), că Țarul a plecat spre teatrul războiului:

„S'a primit aici știrea că Țarul și întreaga cavalerie moscovită se îndreaptă spre Nistru. Infanteria și artileria au trecut de mult acest rîu. Ele sînt concentrate în jurul Benderului și așteaptă sosirea Împăratului, pentru a intra în acțiune. Se știe azi în chip sigur că Voevodul Moldovei s'a declarat în favoarea Țarului și că a poruncit să se ucidă pînă la unul Turcii din țara sa.“

Gestul pripit al Spătarului Toma Cantacuzino, care trecuse, înainte de momentul hotărît, de partea Rușilor, compromite în ochii Turcilor pe Voevodul prudent al Țerii Românești. Cu un simț ascuțit al primejdiei în care se găsește, Brîncoveanu, care începe a-și teme zilele, cere ospitalitatea Împăratului german, pentru a se pune, la nevoie, la adăpostul vîntului de răsbunare ce suflă de la Constantinopol. O scrisoare din Viena, de la 18 Iulie, pe care o cetim în „Gazette d'Amsterdam“ de Vineri, 31 Iulie 1711, conține privitor la intențiile prințului muntean pasagiul următor:

„Voevodul Valahiei a cerut Curții vieneze voia de a se retrace în Transilvania, dacă împrejurările o vor cere. Stăpînirea noastră a crezut însă nemerit să nu admită această cerere, pentru a înlătura o ruptură posibilă cu Turcii.“

Iar în suplimentul său la acest număr, „Gazette d'Amsterdam“ completează cu cîteva amănunte informația de mai sus:

„Cu toate că, în mod oficial, Curtea vieneză a refuzat cererea Hospodarului Valahiei de a se retrage în Transilvania, pe ascuns a fost totuși înștiințat că, de oare ce a fost totdeauna un prieten credincios al Casei Austriei, va putea intra în această provincie, cînd se va simți amenințat de Turci. Curtea a trimis,

În acest scop, generalului Stainville, guvernatorul principatului, ordinele necesare.“

Curagioasa publicație a lui Muguet, «Journal Historique sur les matières du temps», de la Verdun, e printre rarele gazete ale epocii care vîntură cu știință și metodă știrile privitoare la războiul din Moldova pe care le împrăștie Polonia, acest vast focar de minciuni. În numărul său din August 1711, pagina 129, cetim :

„Vești din Danzig afirmă că Moscoviții au dat foc provisiilor și nutrețului ce se găseau în Moldova, pentru a împiedeca pe Turci de a rămînea în această țară. Cu toate că regele Poloniei garantează exactitatea acestor știri, s'au găsit oameni chiar la Curtea lui cari le socot suspecte; dar depărtarea de aproape 220 de leghe nemțești de la Bender până la Dresda nu îngăduie particularilor să se lumineze asupra evenimentelor ce se desfășoară în Moldova, de oare ce nici Turcii, nici Rușii n'au stabilit niciodată poșta regulată în țerile lor.“

Periodicul de la Haga „Mercure Historique et Politique“, care face jocul pațimilor și al intereselor Moscovei și Varșoviei, pune, în numărul său din August 1711 pagina 143, într'o lumină foarte favorabilă succesele imaginare culese pînă acum de armatele Țarului:

„Nu trebuie să se țină samă de știrile, primate din mai multe locuri, privitoare la o luptă ce s'ar fi dat lângă Nistru, și despre care unele afirmă că s'a terminat în favoarea Regelui Suediei. Iar altele că Rușii au ieșit învingători. Ceia ce e sigur, e că Valahia, Moldova și Circasia s'au declarat definitiv pentru Țar. În orașele Bîrlad, Roman, Bacău și Iași, toți Turcii au fost uciși din ordinul Hospodarului. Toate magazinele de aprovizionare pe care Turcii le construiseră în aceste două provincii au căzut în mîinile Rușilor; de asemeni 50.000 de boi și 6.000 de oi, cumpărați de Marele Vizir în Moldova și Valahia.“

Iar la pagina 149 cetim următoarele „reflecții“ ale gazetarului :

„Cel mai însemnat avantaj pe care Țarul l-a obținut pînă acum, e de a fi cîștigat de partea lui pe Voevozii Moldovei și Valahiei împreună cu țerile lor. Acest lucru va produce efecte mari: îndepărtează de la frontierele Poloniei și Rusiei teatrul războiului; pune la îndemîna Împăratului numeroase mijloace de a urmări pe Turci pînă peste Dunăre; mărește armata lui cu cîteva mii de oameni, neîmpăcați dușmani ai Turcilor; ma-

gasinele și cetățile făcute de aceștia în cele două provincii rămân la dispoziția armatelor rusești; într'un cuvânt, dacă Benderul va cădea în minile oștilor moscovite, trecerea Dunării de către Marele Vizir devine cu neputință."

Celalt periodic de la Haga, „Lettres Historiques“, tomul 40, din August 1711, pp. 131-5, publică următoarele știri fantesiste despre niște lupte care s'ar fi dat în Moldova, și se fește să arăte izvorul de unde le-a cules:

„Nu mai încape azi nicio îndoială despre supunerea Hospodarilor Moldovei și Valahiei; toate scrisorile asigură acest fapt și arată diferitele împrejurări în care a avut loc; ele spun, între altele, că aceasta s'a întâmplat în Iunie, după ce Iașul a fost ocupat de trupele brigadierului Crotov. Acest ofițer primii, în numele Țarului, jurământul de credință al Voevodului Moldovei și al boierimii țerii. Ele mai spun că după acela Moldovenii se retraseră într'o pădure, pe care o întăriră cu trunchii de copaci și foarte multe cară și căruțe. Cîteva mii de Suedesi, Cazaci și Polonii, comandați de Palatinul Chievului, îi atacă; dar, urmăriți de armatele rusești, fură nevoiți să se retragă. Mai mult de cinci sute de Turci fură uciși. Rușii au ridicat în urmă din mănăstirile Putna și Solca optsprezece lăzi pline cu argintărie pe care Palatinul le ascunsese acolo.“

Țarul Rusiei dăduse trei sute de pungi lui Brîncoveanu și una sută treizeci lui Cantemir pentru a ridica în țările lor oștiri. Cu toată discreția cu care actul acesta fusese învăluit, el ajunge, prin canalul Cracoviei, la urechile „Gazetei“ din Amsterdam. Iată ce cetim în numărul ei din 4 August 1711:

„Moldova și Valahia s'au supus M. S. Țarului. Împăratul a dat Hospodarului Valahiei o sumă considerabilă de bani, pentru a ridica armate în țara sa, ceia ce ei și execută punctual. Treizeci de mii de oameni (?) au fost înrolați până acum, iar peste trei săptămîni va mai avea încă atîția. Fiecare soldat primește în momentul înrolării 5 galbeni. Solda lor e de 18 franci pe lună¹. Hospodarul Moldovei a ridicat la rîndul lui douăzeci de mii de Transilvăneni, optsprezece mii de Unguri și Croați.“

Iar zece zile mai târziu aceiași gazetă revine asupra informației

¹ „Trois écus.“

de mai sus. O scrisoare din Iași de la 29 Iunie, ajunsă la Amsterdam nu se știe pe ce cale, conține următoarele :

„Contele Șeremetov, feldmareșalul-general, în fruntea a patruzeci de mii oameni de elită, se îndreaptă spre Țuțora, pentru a întâmpina pe Țar la Oblucița unde trebuia să fi sosit ieri, cu grosul armatei sale de optzeci de mii de combatanți. M. S. va merge înaintea Marelui Vizir, care și-a stabilit tabăra la Oblucița, peste Dunăre. Contele de Cantanizeni (*sic*), general de cavalerie, a fost trimis de Hospodarul Valahiei în întâmpinarea Împăratului. Prințul Valahiei, care a primit importante sume de la Țar, continuă cu mult succes ridicarea de oștiri. Au fost numiți toți ofițerii cari vor comanda aceste trupe.”

La 22 August 1711 găsim în «Gazette de France» primul ecou al defectiunii impuse de necesități lui Brîncoveanu :

«Știrile sosite din Polonia sînt foarte confuze; ele spun că Țarul a sosit la Țuțora, pe Prut; că Hospodarul Valahiei, despre care se zicea că se unise cu trupele rusești, cu douăzeci de mii de oameni, nu s'a pronunțat încă; că acei al Moldovei, în loc să se unească de asemenea cu Moscoviții, cu douăzeci de mii de oameni, și să ridice alți douăzeci de mii, cu banii Țarului, s'a refugiat în tabăra împărătească, cu cîțiva boieri și cu garda sa. Alte informații pretind că ar fi fost ridicat cu forța de către Ruși. De altfel, nu credem că Țarul să fi înaintat pînă la Dunăre cu optzeci de mii de oameni, pentru că nu sînt magazine de aprovizionare în tot lungul acestui drum. Cu atît mai mult ne îndoim, cu cît se scrie că toată Podolia e pustiită, pe o întindere de zece leghe în lățime, de un potop înspăimîntător de lăcuste.”

Între 15 și 25 August 1711 circulă cele mai absurde zvonuri în Occident despre o victorie a Rușilor în Moldova. Nu se arată locul, nici împrejurările. La Viena știrea înfrîngerii armatelor Țarului sosește la 13 August, dar e întâmpinată cu neîncredere. «Gazette d'Amsterdam» publică la 28 August o corespondență din capitala Austriei, de la 15 ale acestei luni :

„S'a aflat aici că Turcii au fost învingători; însă nu se pune niciun temei pe această știre. Din Moldova se scrie că lăcustele au devastat complet holdele și livezile. N'a mai rămas niciun fruct, nicio sămînță în această țară.”

Sosirea Țarului la Iași e anunțată de „Gazette de France”

la 29 August 1711, printr'o corespondență din Hamburg de la 14:

„Circulă de câteva zile un zvon, pornit din Breslau în Silesia, că Turcii ar fi fost complect înfrinți de Ruși, într'o luptă care a durat de la 22 până la 24 Iulie; că Marele Vizir a cerut pacea, care s'a și încheiat. Însă, cum nu se arată nici locul, nici împrejurările în care s'a petrecut aceasta, și fiindcă scrisorile relatează în diferite chipuri acest eveniment, se așteaptă confirmarea lui.

„Ceia ce e însă sigur, e că Țarul a sosit la 4 Iulie la Iași, capitala Moldovei, unde a fost primit cu mari onoruri de către Hospodar. Prințul a trimis armatelor rusești o mare citime de vite. El a asigurat pe Împărat că, din cauza recoltei sărace din anul trecut, nu-i poate da grâne. Se spune că trupele moscovite au suferit în mersul lor de foame și de sete.“

În același număr cetim o scrisoare din Haga:

„Știrea înfrîngerii Turcilor de către Ruși începe a nu mai fi crezută. Se știe azi în chip sigur că scrisorile care anunțau acest eveniment au fost publicate cu un scop politic.“

În cursul lunii Septembrie se va cunoaște în sfârșit în Occident înfrîngerea rusească de la Prut, pe care nici miopia politică a presei olandese, nici nămolul în care o parte din gazetele franceze sînt împotmolite, n'o vor mai putea ascunde.

«Mercurie Historique et Politique» de la Haga, în numărul său din Septembrie 1711, face următoarele reflecții asupra desastrelor armatelor moscovite:

„Știrile primite din Turcia ne par cu atît mai surprinzătoare, cu cît le-am aflat abia după tipărirea articolului precedent, care ne pregătia pentru un rezultat cu totul altul. Facem aici mărturisirea că privim înfrîngerea Țarului ca o lovitură venită de la Dumnezeu, contra căreia toată înțelepciunea omenească e neputincioasă. Păstrăm neștirbită stima noastră pentru prudența și bravura Împăratului. Acest monarh, căruia începuturi atît de strălucite îi fagăduiau un apus plin de glorie, n'a făcut altă greșală decît aceea de a se încrede într'un prinț care trădase pe stăpînul său, supt cuvînt că ar fi de-o credință cu Țarul moscovit. El nu putuse să prevadă ticăloșia Hospodarului Valahiei —căci de el e vorba—, nici defecțiunea acestuia. Toate măsurile luate de M. S. au fost zădărnice de actul acesta al Voevodului Valahiei.“

Autorul acestei acuzări neîntemeiate și cronicarii anonimi cari, în cursul lunilor viitoare, vor multiplica calificativele răutăcioase la adresa lui Brîncoveanu, „trădătorul“, nu cunoșteau zbuclul sufletesc al bătrînului Domn, retras în liniștea vechiului palat de la Tîrgoviște, conștient că mîna-i prea slabă nu va mai putea niciodată schimba mersul soartei.

Periodicul parisian „Mercure Galant“ din luna Septembrie 1711 dă, la paginile 84-93, amănunte încă necunoscute în Franța asupra bătăliei de la Prut.

O scrisoare din Constantinopol de la 7 August spune :

„La 3 a acestei luni Sultanul a primit mai mulți curieri trimiși de Marele Vizir, cari au adus știrea că armata moscovită, de șaizeci de mii de oameni, comandați de Țarul în persoană, a fost aproape complet distrusă.“

(Urmează o relațiune oficială a evenimentelor de la 19-25 Iulie.)

«Printre condițiunile păcii sînt și următoarele : Țarul nu se va mai amesteca pe viitor în afacerile Poloniei; el va da pe mîna Turcilor pe fostul Hospodar al Moldovei, Cantemir.

«Osman-Pașa, Chehaia, locotenentul Marelui Vizir, pe care-l însărcinase să aducă Padișahului vestea acestei victorii, a fost disgrățiat în loc să fie răsplătit. Aceasta dovedește că Sultanul e nemulțămît de graba cu care Marele Vizir a încheiat capitularea, căci ar fi putut să facă prizonier pe Țar și restul armatei sale.»

La 5 Septembrie 1711 găsim alte amănunte asupra înfrîngerii Rușilor, publicate de „Gazette de France“:

„Scrisori din Polonia împrăștie zvonul unei bătălii terminate cu înfrîngerea Moscoviților.“

Iar în același număr cetim o corespondență din Viena de la 15 August :

„Se scrie din Seghedin că o mulțime înspăimîntătoare de lăcuste, după ce au devastat Podolia, Moldova și Transilvania, au pătruns în Ungaria, unde pricinuiesc pagube extraordinare.

«Scrisori din Belgrad spun că la 4 August Turcii anunțară prin bubuituri de tunuri victoria lor completă împotriva Rușilor.

«Se spune că Hospodarul Moldovei a contribuit mult la această victorie, de oare ce înșelase pe Moscoviți, prefăcîndu-se

că se unește cu aceștia; rămășițele armatelor Țarului, lipsite de hrană, se retrag în Podolia, care e pustie, ca și Moldova, de lăcuste.»

La 11 Septembrie 1711 aflăm din «Gazette d'Amsterdam» că Poarta a numit în locul lui Cantemir pe dragomanul Ioan Mavrocordat :

„O scrisoare din Viena cu data de 29 August spune că interpretul Ioan Mavrocordat a fost trimis în Moldova ca să ocupe tronul acestei țeri, de oare ce fostul Hospodar Cantemir, împreună cu un mare număr de soldați moldoveni, s'au dat de partea Țarului.“

Ziua următoare se află la Paris, prin „Gazette de France“, știri mai precise asupra bătăliei de trei zile de la Prut :

O scrisoare din Viena de la 22 August conține :

„Vestii foarte diferite continuă să sosească aici cu privire la luptele dintre Ruși și Turci; din toate aceste știri, pomenim de scrisoarea trimisă de generalul Golovchin prințului Dolgoruchi, dată din tabăra rusească pe Prut, în Moldova, la 26 Iulie, și care spune că armata Țarului, deși a străbătut cu multă răpeziune o cale foarte lungă, n'a putut sosi totuși la timp. Turcii, cari îi luaseră înainte, tăbăriseră asupra lor; după mai multe lupte, care au durat trei zile, Rușii, lipsiți de proviziuni și nutreț pentru vite, neputînd nici să înainteze, nici să dea înapoi, fură siliți să ceară Marelui Vizir un armistițiu și îndată după aceea pacea, care s'a încheiat la Fălciu, pe Prut, dincolo de Iași“.

Documentul acesta, scris a doua zi după semnarea păcii, este prima mărturie pe care istoriografia veacului al XVIII-lea o va ținea în serioasă considerație, între mormăntul de piese anonime, toate însă inspirate din capitalele aliaților, care apar de la 1712 la 1730, cu privire la funesta expediție a lui Petru-cel-Mare în Moldova.

Iar dintre documentele publicate în anul războiului, 1711, cel mai aproape de adevăr — ținîndu-se samă de greutatea de comunicație ale vremii — e acela pe care „Mercure Historique et Politique“ de la Haga, tomul 51, Octombrie 1711, pp. 381-6, îl oferă cititorilor. Autorul anonim a fost martor al evenimentelor ce le povestește, supt titlul de «Jurnalul armatei M. S. Țarului, de la 3 Iunie până la 28 Iulie» :

«La 3 Iunie, feldmareșalul-general Șeremetov trecu riul Nistru

cu cavaleria moscovită și trimise la Iași pe brigadierul Crotov, pentru a hotărî pe Hospodarul Moldovei să treacă de partea Rusiei. La 14, acest Hospodar se declară fățiș pentru Țar. La 17, prințul Moldovei, însoțit de mulți boieri, se duse în lagărul Împăratului. La 29, toată infanteria rusească se concentrează lângă Nistru, în apropiere de târgul Soroca; la 30, ea trecu râul. La 4 Iulie, Rușii sosiră la porțile Iașului. Feldmaresalul, împreună cu mai mulți generali de cavalerie, intrară în oraș. Mai sosiră în capitala Moldovei Hospodarul Valahiei și delegatul Hospodarului Moldovei, numit Castriot. Acesta dădu a înțelege Rușilor că Vizirul, prin glasul Patriarhului de la Ierusalim, ar fi cerut stăpînului său să scruteze pe Țar dacă ar fi cumva închinat să facă pace. Vizirul ar avea ordin de la Sultan să înceapă imediat tratativele.

«Generalii ținură un consiliu de războiu și hotărîră să rămînă la Iași și să construiască mai întăiu în acest oraș numeroase magazine de aprovizionare, înainte de a continua drumul într-o țară ruinată și pustie. Însă Moscoviții, aflînd între timp că Turcii încă nu trecuseră Dunărea, și mai ales în urma stăruințelor puternice și repetate ale Hospodarului Valahiei și ale boierilor săi, părăsiră hotărîrea lor d'întăiu de a rămînea la Iași și crezură nemerit să meargă spre Dunăre înainte de venirea Turcilor. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît prințul Valahiei și nobilii acestei provincii îi încredințaseră că vor găsi pe celalt mal al Siretiului numeroase magazine pline cu provizii, îngrămădite acolo de către Turci, și că în satele din împrejurimile Brăilei vor găsi de asemenea provizii și nutreț pentru vite. Conții (?) Cantacuzino și Castriota îi asigurară la rîndul lor de acest lucru.

«Sfătuit de aceștia, M. S. Țarul ordonă armatelor sale să înainteze cu cea mai mare grabă pînă la o localitate numită Fălciu, pe dreapta Prutului, pentru ca acest riu să rămînă între Ruși și Turci, căci mai jos de Fălciu nu se poate trece, din cauza numeroaselor mlăștini care îi acopăr malul. Țarul se hotărî să înainteze, de-a lungul pădurilor, pînă la Siretiu».

(Urmează amănunte de ordin tehnic și militar care nu intră în cadrul lucrării de față.)

Documentul acesta, care aruncă în spatele Domnului muntean catastrofa de la Prut, va servi de prefață unei serii de broșuri anonime, tipărite în Olanda în anii următori, și care se

străduiesc să mențină un raport strâns între înfringerea rusească și „trădarea” lui Brîncoveanu.

Vorbind de întâlnirea armatelor ruso-turcești în Moldova, despre care nu se cunosc încă amănunte exacte, „Journal Historique sur les matères du temps”, nl. din Octobre 1711, pp. 274-5, sfătuiește pe cetitori să primească cu multă circumspecție știrile din Olanda și Polonia, iar în suplimentul său, pp. 305-7, scrie :

„Bătălia între Turci și Moscoviți nu mai e un eveniment îndoielnic. Partisanii Țarului și ai regelui August s’au străduit timp de o lună să anunțe pretutindeni că armata Marelui Vizir a fost ciopîrtită, și că primul ministru al împărăției turcești a fost silit să ceară pacea în condiții rușinoase, pe care Țarul a binevoit să i-o acorde, numai să nu se facă nicio pomenire de regele Suediei, care, la această veste (ziceau gazetele olandese), își smulgea părul de desperare; azi în fine se fac mărturisiri smerite că Moscoviții au pierdut bătălia, că Țarul e acela care a cerut pacea și că Marele Vizir a semnat tratatul la 21 Iulie.

«Toate scrisorile din Polonia, din Austria, din Transilvania, precum și veștile din Constantinopol de la 7 August, recunosc în termeni generali că Rușii au pierdut bătălia ce s’a dat la 19 și 20 Iulie la Han-Tepesi, în apropiere de râul Prut în Moldova; că după aceea Țarul a făcut o pace rușinoasă, pentru care se dau mari serbări în toată împărăția turcească. După ultimele scrisori din Polonia, Țarul Moscovei a lăsat armata sa dincolo de Nistru și a sosit la 26 August la Jaroslaw.»

O știre răspîndită în Austria îndată după aflarea înfringerii rusești, privitoare la fostul Domn Cantemir, o publică «Gazette de France» de la 10 Octobre 1711 :

«Veștile primite de la frontierele Valahiei spun că prințul Dimitrie Cantemir s’a refugiat în Transilvania și că Marele Vizir a înscăunat pe tronul Moldovei pe nepotul răposatului Mazepa, fost Hatman al Cazacilor.»

În numărul său din Novembre 1711, tomul 15, pp. 334-46, ziarul redactat de Claude Muguet la Verdun, „Journal Historique sur les matières du temps”, ridică, cu multă energie, un colț din vălul ce ascundea multă vreme adevărul și demască patimile fanatisate ale unei prese care timp de aproape zece luni își

trăsese hrana informativă, fără s'o mestece, de la Moscova, Varşovia, Danzig, Lemberg, Jaroslaw, etc.:

«S'ar putea alcătui un volum destul de gros dacă s'ar aduna toate fabulele răspîndite în cursul ultimelor luni de către Ruşi, partizanii şi creaturile lor cu privire la mersul războiului din Răsăritul continentului nostru. Cum toate ieşirile erau multă vreme ocupate de Moscoviţi, să nu ne prindă mirarea că adevărul, care avea un drum atît de lung de străbătut, n'a putut ajunge pînă la noi decît după două luni abia de la faimoasa bătălie de la Prut, în Moldova.

«Cu toate măsurile pe care le luase Ţarul pentru a ascunde cîtăva vreme înfringerea armatelor sale de către Turci şi a împiedeca trecerea scrisorilor care ar fi putut sosi din tabăra regelui Suediei, cîteva veşti trimise de ofiţeri distinşi, marturi ai evenimentelor petrecute, au putut totuşi să răzbată pînă la noi, prin Turcia, Valahia şi Transilvania, şi pe basa acestora am alcătuit relaţiunea de mai jos a campaniei din vara trecută.»

Extragem pasagiile următoare din această dare de samă:

«Încă din Iunie, Ţarul poruncise Generalului Şeremetov să deschidă campania cu un corp de 40.000 de oameni, cari, după ce trecură Nistrul, făcură pustiiri şi devastări atît de mari în Moldova (pentru a împiedeca aprovizionarea Turcilor în această ţară), încît Moscoviţii fură ei înseşi cei d'întîiu cari suferiră de urmările acestui act nechibzuit. Moldovenii îngropară în pămînt recolta şi provisiile lor şi nu aveau de loc pofta să le lase pradă focului Cazacilor.

«Atît Ţara-de-Jos, cît şi Moldova-de-Sus fură trecute prin foc. De la Iaşi, oraşul principal al Moldovei, la Bardalak (*sic*) şi pînă la Prut, toată această întindere fu pustiită fără de milă.

«Ţarul, care se găsla între Dorelio (Docolina) şi Fălciu, trimise la 18 Iulie pe generalul Janus cu un corp de cavalerie ca să împiedece pe Turci de a trece Dunărea. În acelaşi zi armatele ruseşti trecuseră Prutul. La 20, în faptul zilei, Ruşii sînt atacaţi din toate părţile şi pierd un mare număr de ofiţeri şi trupe. Ţarul începe a se căi, însă prea tîrziu, că a întreprins războiul într'o ţară lipsită de magazine de aprovizionare şi de locuri sigure pentru retragere. Împărăteasa şi doamnele de la Curte plîngeau cu amare lacrimi; plăcerea pe care Ţarul li-o făgăduise se schimbase într'o dureroasă desamăgire.

«La 12 Iulie, în zorii zilei, artileria turcească făcuse pustiiri mari în rindurile armatei moscovite; speranța Țarului se dusese; amenințat să fie prins de dușmani, cu oștiri lipsite de pîne și în neputința de a și-o procura, Împăratul trimise, prin tânărul Șeremetov, Mareșului Vizir o scrisoare :

«Mare și mărinimos general, n'am avut niciodată intenția să jignesc pe Marele Sultan; prețuiesc onoarea alianței și a prieteniei sale mai presus de orice în viață; am pornit acest războiu numai pentru a veghia la siguranța Statelor mele», etc., etc.

* * *

După ce semnase pacea umiltoare de la Fălciu și după ce plătitese tributul său de greșeli naturii omenеști Petru-cel-Mare, însoțit de cîțiva generali în atitudini pocăite și resemnate, se îndreptă spre Varșovia, de unde invită familia domnitoare de Wolfenbüttel să vină la Elbing, unde urmă să se celebreze căsătoria fiului său cu o princesă din această Casă.

La Jaroslaw ordonă tipărirea unei relațiuni trunchiate și sulemenite a expediției de la Prut în gazeta oficială «St.-Petersburger Zeitung», în care se aruncă, supt inspirația Curții, Domnului muntean acuzarea de «trădător».

Istoria, cu cumpăna strictă în care cîntărește dramele omenеști, nu va pronunța decît mult mai tîrziu cuvîntul ei hotărîtor cu privire la rolul jucat de Brîncoveanu în desnodămîntul tragic din Iulie 1711.

Războiul de la Prut trăsese brazde adînci în inima bătrînului Domn și smulsese din sufletul lui, una cîte una, iluziile ce le hrănise de un șir de ani despre o Țară-Românească liberată de brațul puternic al monarhului de la Moscova, de la care însă, printr'un joc fatal al destinului, își cîștigase, în seara vieții sale, porecla biciuitoare de „Iuda Brîncoveanu“.

Paris, Februar 1927.

L. Baidaff.

Noi scrisori ardelenеști privitoare la istoria Romînilor

Recolta de documente slavone pe care au făcut-o în arhivele săsești din Sibîiu pîr. I. Lupaș și d. Silviu Dragomir și pe care o publică acesta din urmă (*Documente nouă privitoare la relațiile Țării-Românești cu Sibîiul în secolii XV și XVI*, Bu-

curești, Cartea Românească; extras din „Anuarul Institutului de istorie națională”, IV), e de cea mai mare însemnătate pentru istoria noastră.

Radu-cel-Frumos scrie din Didrih (Dridov) o scrisoare în care se ocupă de Ardeleni trecuți în țara sa (no. 1). Între el și La-totă se purta o dușmănie pe care o învederează scrisoarea no. 2, în care e vorba de un om al pretendentului, care, cu toată legătura, cu tot jurământul lui Radu către regele Ungariei, e admis la Sibiiu. Afacerile de negoț cu un Turc permit să se pomenească doi negustori țirgovișteni (no. 3). De hatîrul Sibieniilor, Radu, birnitor, iartă pe Vistierul Radu și pîrcălabul Vlaicu, trădătorii lui: data nu se poate fixa exact (no. 4).

Basarab-cel-Bătrîn cumpără printr'unul din Țirgoviștenii pomeniți mai sus arce și scuturi, ba încă și postav de la Sibiiu (no. 5). Cea d'întăiu din scrisorile fiului său privește misiunea de împăciuire pe care a trimis-o regelui și pentru care cerea sprijinul tuturor Sașilor ardeleni (no. 6). Într'o clipă de mare primejdie, care poate fi în adevăr aceia din ajunul luptei de pe Cîmpul Pîinii (1479), scrie același, neîntărit de Turci și ne-sprîjinit pe asigurări de către Unguri, despre marile pregătiri turcești pe care le revelează solul întors de la Poartă, logofătul Vintilă. Beglerbegul e trimis înaintea Sultanului, a Împăratului („Țar”), care ar avea să iasă „patru zile înainte de Crăciun”. Ambii fii (Baiezid și Gem) îi vor veni de peste Mare, aducînd 100 (?) de azapi și timarioții de acolo, cu „15 aspri pe zi”, împreună cu toți Ienicerii. „Așa să știți d-voastră că, de cînd e Împărat, nu s'a pregălit ca acum” (no. 7). Amintesc că la 27 Octombrie el se gîndia că ar putea să fie silit „a călări la Chesarul”, *ad Chesarem equitare* (Hurmuzaki, XV, p. 104, no. CLXXXV). Vintilă apare tocmai atunci (*ibid.*, p. 105 nota 1 și 114 nota 1). De fapt Basarab a mers la Sultanul și a avut cu el extrem de interesanta convorbire de la no. 8. Cerînd Vodă ca „Țarul” să facă pace cu Ungurii, Mohammed i-a obiectat că Ștefan al Moldovei denunță intenția acestora de a ataca Bosnia. Și Domnul muntean adaugă: „De cînd e Ștefan-Vodă Domn al Moldovei, nu-i place niciun Domn al Țării-Românești. N'a vrut să trăiască nici cu Radu-Vodă, nici cu Basarab-cel-Bătrîn, nici cu mine. Nu știu cine poate trăi cu dînsul”. N'aș putea identifica nici eu „Vadul Ungurilor”, dacă nu e vorba de *Brod de-*

asupra Bosniei, dar atunci „ар...у“ nu poate fi Ardealul, cum nici nu se potrivește (v. p. 18). Două scrisori fragmentare ale aceluiași Domn privesc afaceri mărunte (n-le 9, 10).

Vlad Călugărul se ocupă întâiu de negocierile păcii între Unguri și Turci (no. 11). Urmează alte scrisori de afaceri (1494; no. 12; afacerea negustorului Mihnea din Tîrgoviște, no. 13. V. și no. 14). N'au importanță nici scrisorile lui Radu-cel-Mare (n-le 16, 17, 18), simple recomandări de trimeși, ușor databile după numele lor. Același lucru se poate spune despre scurtele, banalele răvașe ale lui Mihnea (n-le 19, 20).

Alt interes are scrisoarea lui Vlăduț, fiul Călugărului, care cere să se retrimată în țară, cu averea, „mătușa, sora mamei Domniei Sale“, pe care a luat-o Mihnea, „proclețul de Mihnea“, «vrăjmașul», și „a fugit cu ea“ : poate că rindurile să fie înainte deuciderea acestuia la Sibiiu, când s'ar fi potolit ura, ori nu s'ar fi rostit astfel (no. 21).

Basarab-Neagoe vorbește mai mult de comenzi (n-le 22 și urm.) : fier, aramă pentru un clopot, postav. Sarchiz, care merge cu Tatul la Sibiiu, e un Armean (p. 34, no. 25). Se pomenește și un diac Barbul, p. 36, no. 26; un diac Radul, p. 40, no. 29. Doisprezece călugări pîrîtori se cer odată de acest Domn pentru călugărul Ștefea (p. 37; cf. no. 28, p. 39).

Lupta lui Radu de la Afumați cu Turcii se ogîndește în scrisorile lui. Cea d'întăiu arată pe Turcii opriți la vadul Giurgiu-lui, cari-i trimet „vorbe dulci“, în care el nu se încrede, fiind ei «vicleni și fără credință». Se teme însă că-l vor lăsa Secuții și trabanții ardeleni, *дорованти* (formă românească exista deci și atunci), neavînd nici bani de «iunaci», de ostași. Sibienii să-l ajute cu bani și să se gătească și ei (no. 31). Părerea mea că e vorba de Bădica nu poate fi părăsită așa de ușor, căci el a fost cel atras, păcălit și ucis de Turci. Celelalte scrisori ale lui n'au importanță („Goltev“ e Goltea).

Moise se presintă ca „scut“ al Ardealului contra Turcilor, de și ei li cer cu «olaci» să meargă în Ardeal pentru a ajuta pe Zápolya: „în mîna Turcilor“, cărora li dă haraciu, el va trebui la urmă să-i asculte. De nu primesc pe „lanăș“, pradă grozavă-i așteaptă, și peirea familiilor (no. 35).

Vlad Înecatul (al VII-lea, nu al V-lea), fiul lui Vlăduț, se presintă ca reparator al politicei dușmănești a lui Moise, care a

prădat și tăiat în Ardeal ca niciun alt „Domn românesc”. Dar pe Moise, ei să-l ucidă (no. 36). Pircălabul Stan negociază pacea cu acești vecini (și no. 37).

Vlad-Vintilă se ocupă de niște boi luați Ardelenilor la Rîmnic (no. 38). Radu Paisie are grijă și de biserica pe care o face (манстор за хорѣ и за свещеники să însemne „meșter pentru țară și pentru preoți ?). Se pomenește și un grămătic Ilea (no. 41). Alte scrisori sînt de speța curentă. «Burnumis» (no. 44) e Bornemisza. Foarte importantă scrisoarea care presintă pe arhiepiscopul sîrb Pavel, pribeag, venind de la Moscova și de la regele Poloniei: d. Dragomir l-a regăsit într'un pomelnic (no. 46). Radu cere și un diac în locul celui ce s'a îmbolnăvit (no. 47).

Sarchiz al lui Neagoe să fi trăit și supt Mircea Ciobanul (no. 48)? Răvașele lui (n-le 48-50) n'au importanță. Curios acel „Hratni“, probabil Polon, pe care Despina-l trimete la Sibiiu (no. 51). Ea se bucură de numirea fiului ca Domn (no. 52).

Mitropolitul Macarie, tipograful, trimete la Sibiiu, pentru nevoi ale Bisericii, pe popa Dumitru (no. 53). Urmașul său Anania cere patru „croundire mici într'un toc“ (no. 54).

Curioși cei doi Bani de Tismana, dintr'o vreme cînd Domnul muntean avea Făgărașul: Stan și Crăciun (no. 55). O recomandăție de la vestitul Ban Barbul (no. 56), alta de la Pîrvul Banul, din aceeași familie (no. 57), o a treia de la Banul Marcea, întors de la Poartă (no. 58). O intervenție a unui Vistier Oprea (no. 59). Pircălabul Stan din Polenari aduce o plîngere (no. 60); Albu Vistierul o cerere (no. 61). Mai scriu Postelnicul Stanciul Sin (no. 62), Logofătul, care, cu aiți fugari înaintea Turcilor, cere adăpost (no. 63), Logofătul Țalapie (no. 73). Pe lîngă acești boieri, călugării de la Cotmeana (no. 65), județul și pîrgarii din Rîmnic (pentru Bogdan Hancul; no. 66) și din Cîmpulung (no. 67). Cores, Mihnea și Hrus se ocupă de o afacere a lui Hannes Agatha (no. 68), apoi, cu Tatul, Saica, Oancea din Tîrgoviște, de aceeași (no. 69). Un boier anonim la no. 70.

Traducerea e curentă. Frumoase facsimile împodobesc publicația.

N. Iorga.

Un Evreu turcesc despre țerile noastre în secolul al XVIII-lea

DAS NEUNTE KAPITEL.

Der übrige Feldzug vom Jahr 1769, und der Russen Eroberung der Moldau und Walachey mit der Hinrichtung des alten Wessir.

(Urmare.)

28) Nün dachten die Russen, der Wessir würde seine Unternehmungen abbrechen, wegen der schlechten Witterung und der Unzufriedenheit seiner Völker, denen es an Lebensmitteln gebrach und auf die weite Rückreise, die sie durch die Wüsteneyen zu thun hatten drungen; auch da er einen Angriff nach dem Willen des Sultans gethan; aber er war einmal als ein Verzweiflender, der alles daran setzet. 29) Er sandte daher in die zehen tausend Jengitscheri und sechs tausend Reuter auf Brücken über den Strom; ungeachtet die Russen ein schreckliches Feuer auf sie machten, als sie herüber waren, schlug dieses Chor mit zwey hundert Fahnen ein regelmässiges Lager auf unter der Festung, sechshundert Schritte von dem Walde der Russen, und machten Anstalten dieselben zu bestreiten: dies geschahe am sechszehenden Tage Septembers. 30) Da gedachte Gallitzin: Kaminiek ist nur eine Meile hinter uns, sein Befehlshaber verdächtig, vielleicht ist ein Verrath zu besorgen, und die Türken werden durch die Anschläge der dortigen Conföderirten und des Potocki in die Festung einschleichen: dieses alles sind die besorglichsten Umstände. Aber der Ewige winkte den Stürmen, den Russen einen Sieg zu verschaffen, als ihn nur jemals ein Feldherr wünschen können. 31) Auf einmal ward der Himmel trübe; ein entsetzlicher Regen stürzte herab, der in dem Carpathischen Gebirge auf der Quelle des Niesters noch ärger fiel, der Strom schwoll plötzlich auf, und trieb mit Bäumen und anderen schweren Holzwerke, und stiess sie wider die Brücke der Türcken, und riss sie in der folgenden Nacht aus einander und führte die Trümmer in den Fluten fort, dass also dieses Chor Türken vom Heer ihrer Brüder abgesondert würden und kein anderes Rettungsmittel übrig blieb, als eine rasende Vertheidigung. 32) Als bald ergriff Gallitzin den Zeitpunkt,

und liess um neun Uhr des Abends acht Battaillons und sechs-
zehen Compagnien anrücken, und diese Leute hatten sich schon
ausgezogen und konnten kaum wieder ihre Kleider anziehen,
und er trieb sie, im grössten Regen die Gewehre zu nehmen,
und in fünf Haufen sich wider die Feinde zu reissen. 33) Da
erstiegen diese fünf Haufen mit aufgeplanten Bajonetten in
dem Regen, der vier und zwanzig Stunden dauerte, den Abend
die Schanzen desselben Lager der Türken, und erhoben darinne
das grausamste Handgemenge: welches drey ganzer Stunden da-
uerte, ohne dass ein Schuss geschähe; dieser gräuliche Anblick
machte selbst den Helden der Deutschen dabey einen Schauer.
34) Die Russen stiessen unter den Ruf: Katharine alles nieder
was ihnen vorkam, also dass man die Leichname der Türken
in einem Zelte bey sechszeihen aufgehäuft sahe, und der Tod
war für die Türken allenthalben; denn welche sich noch mit
der Flucht retteten, ersoffen im Niester, oder verkrochen sich im
Walde, und wurden wie das Wild aufgejagt, oder versteckten
sich in den Kellern des vor Chotschim eingescherten Dorfes.
35) Auch ward die Nothschanze, welche man bey einer Brücke
über ein Wasser aufwirft, um dahinter bedeckt seinen Rückzug
nehmen zu können, welches man in Sprache der Franzosen
nennet ein Tete de Pont, und dort mit vier und sechzig Kan-
onen und zehen Mörsern besetzt war, von den Türken so
schlecht vertheidigt, dass ihre Schützen so gleich bey Annähe-
rung der Russen davon flohen, und demselben alles Geschütz
und alle übrige Habe, die nicht der Strom empfangen, zur Beute
liefen. 36) Um ein Uhr nach Mitternacht kamen die Sieger mit
hundert und ein und funfzig eroberten Fahnen und Rosschwäfen
wieder zum Heer zurück; vor Schrecken machte das türkische
Heer am folgenden Tage keine Bewegung, die Russen aber er-
richteten dicht am Ufer des Niesters eine Batterie von zwanzig
Kanonen, und schossen mit solchem Nachdruck auf die Feinde,
dass dieselben bethört wurden, drey Batterien von sieben und
zwanzig Kanonen plötzlich verliessen, ihr Lager aufhoben, in fol-
gender Nacht eiligst abzogen, und die Festung im Stiche liessen.
37) Und es erscholl aus dem Lager der Türken bis zu den Rus-
sen ein Geschrey und Schiessen von Meuterey, wobey viele
Türken und Conföderirte getödtet wurden. Da floh auch die
Besatzung von Chotschim, und Potocki, entrann in seinem tür-

kischen Rock zum Tartarchan, und viele Ueberläufer der Türken kamen zu den Russen, und das Schrecken und Murren war im türkischen Heer gross, dass jedesmal, da der Wessir ein Zelt zum Zeichen des Haltmachens aufstecken liess, sich unter dem Volk ein Aufruhr erhob, welches ihn zwang, die Flucht ununterbrochen fortzusetzen. 38) Also nahmen die Russen am zwanzigsten Tage Septembers Chotschim ohne Schwerdstreich ein, und folgenden Tage gieng Galitzin mit dem ganzen Heer selber über eine türkische Schiffbrücke dahin, und liess das Te Deum im Hause des Pascha unter dem Knalle der Kanonen von der Stadt und des Heeres singen. 39) Und die Russen fanden in der Stadt hundert und ein und siebenzig metallene Kanonen, dreyzehn metallene Mörser und eine unbeschreibliche Menge von Kriegsvorraethen, Salpeter, Bley, Lavetten, Aexte, Bogenpfeile, Eisenwerk, Talg, Erlesen und andern Lebensmitteln, und sechzig Artilleriefahnen, und die Weiber des ganzen türkischen Heeres, in die zwölf tausend derselben. Und Gallitzin legte vier Regimenter zur Besatzung hinein. 40) Die Festungswerke der Stadt waren schrecklich, und Gestank gräulich in allen Gassen, alle Thüren und Fenster der Häuser waren zerschlagen, ausser Russen und Ratzen sahe man keine lebendige Seele, und man zog bey Haufen die Leichname der Türken aus dem Wasser, Beute halben, wiewol man keine Turbans und Säbel mit Diamanten fand, wie man dachte. 41) Denn, als die Türken zu Felde gezogen waren, konnten sie ihre Reisegeräthe nicht prächtig genug finden, und die Kaufleute mussten ihnen Seiden und Geldstücke auf Borg geben, und die Türken gaben ihnen Handschriften, dass sie selbige mit gefangenen Russen zu Sklaven bezahlen wollten: in welche Rechnungen aber ein hässlicher Querstrich gemacht worden war. 42) Nun war Gallitzins Sorge, in Chotschim alles in Ordnung zu bringen, und zugleich die Siege weiter zu verfolgen, indessen da das Schrecken, welches die Türken ergriffen hatte, sie vor den Russen herjagte; darum sandte er die leichten Schaaren ihnen zum Nachsetzen, und den General Elmpf mit einem Chor von achtzehn tausend auserlesenen Streiten Fussvolk, geharnischten Kosaken, um des Weges nach Jassy zu ziehen. 43) Da kamen Boten von den leichten Schaaren zurück, und sprachen: die Unsrigen haben einen Schwarm der Feinde zerschmissen, welche vor grosser Furcht

zehen Kanonen im Stiche l'essen, darzu bringen wir hier dreysik Gefangene mit. Diese waren aber halb verhungert, und ganz in Angst; aber Gallitzin redete mit ihnen freundlich, und liess ihnen Speise reichen. 44) Darnach kamen Boten der leichten Schaaren, und meldeten, dass sie den Rest des Chors, welches in der Nacht auf den siebenzehenden Tag des Septembers aufgerieben worden, diesseits des Niesters verfolgten, und einen silbernen Commandostab, einen Rossschweif und zwanzig Fahnen der Jengitscheri, darzu drey hundert ein und dreysig Gefangene einsandten, worunter sechszeihen vornehme Officiers und ein Pascha, der ein Neger, waren. Die Uebrigen, ihrer acht hundert Männer, waren erwürgt worden, oder in den Fluss gesprungen. 45) Als diese Gefangenen vor Gallitzin geführet wurden, bebten sie vor Furcht, das Schicksal ihrer Brüder auf dem Schlachtfeldz zu theilen, aber sie erstaunten, als Gallitzin ihnen sagte, dass seine Zarinn nicht den Tod derer begehrte, die ihre Barmherzigkeit anflehten, und dass die Russen ihre überwundenen Feinde mit christlicher Güte, und nicht mit türkischer Unmenschlichkeit hielten. 46) Und er fragte sie: Habt ihr gegessen? Sie aber sprachen: Deine Knechte haben in drey Tagen keine Speise zu geniessen gehabt. Da liess er ihnen Pilaff auftragen, welches den Türken ihre liebste Leckerey ist, und gab zugleich dem ältesten ihrer Hauptleute die Freyheit. Alle diese Eräugnisse kamen den Christen als ein Traum vor, und die Unkundigen wussten nicht, was sie von einer so seltsamen Entschlüssung der Türken denken sollten. 47) An dem Tage kamen zween Türken mit Wagen Lebensmittel vor ein Thor von Chotschim, und sagten dass sie etliche Meilen hieher und daher wären gesandt worden, um dieselben zu sammeln, und wussten nicht, was indessen geschehen war, und erstaunten als sie die Russen in der Stadt, und sich gefangen sahen. Am folgenden Tage aber brachten die Kosaken zween aufrührische Polaken, die sie des Weges gefunden, dass sie nach Ungarn laufen wollen. 48) Und des Tages darauf zog das Heer weiter und lagerte sich bey dem Dorfe Tscherschi, unweit Samotrish, einer Gegend sechs Meilen von Niester gelegen. Elmpt aber kam indessen vor Jassy, da wollten sich einige hundert Türken und Conföderirte darinne zur Gegewehr setzen, aber die Russen tödteten ihre meisten, da baten die Uebrigen um ihr Leben. Und man fand zu Jassy ein beträchtliches Magazin.

49) Die Türken flohen mit starken Schritten, und der Wessir war unter der Zeit mit dem grossen Heer über die Donau bis nach Isaktscha, und der Tartarchan war bis nach Kauscham geeilet, und die leichten Reisigen der Russen folgten ihnen bey Haufen; also nahmen die Russen nun die ganze Moldau ein, und Elmpt liess aller Orten Manifeste anschlagen und alle Einwohner der Moldau mussten der Zarinn den Eid der Treue ablegen.

DAS ZEHNTE KAPITEL.

Ende des Feldzuges vom Jahr der Christen 1769. Einsetzung eines neuen Wessirs und Chan. Mancherley Gefechte im Winter 1770.

Also war die ganze Moldau dem Gesetz der Zarinn unterworfen, und alle Einwohner des Landes waren fröhlich, sintemal das Volk griechische Christen sind, denn als Elmpt mit seinen russischen Schaaren in der Stadt Batutschany einzog, giengen ihm die Obern im Volke entgegen, und der griechische Bischoff that seinen Mund auf, und redete: 2) Obgleich der allmächtige Gott, unser Herr Jesus Christus, nach seinem unerforschlichen Rath und Willen, über seine ganz unbefleckte Braut, die heilige morgenländische Kirche, die saracenische Dienstbarkeit verhänget hat; so hat er gleichwol als ein liebevoller Vater, da er das Elend und den Jammer derer angesehen, die von ihm benant sind, und durch dieses nicht zu tragende Joch wie Märtyrer gedrückt wurden, nach seiner göttlichen Barmherzigkeit, durch die Bitten seiner Mutter der heiligen Jungfrau Maria, und der frommen Heiligen gerührt, beschlossen, sie dieser barbarischen Knechtschaft zu entreissen. 3) In dieser Absicht erweckte er den Geist der allerdurchlauchtigsten grossmächtigsten grossen Frau, unserer Kaiserinn, Katharina Alexiewna, Selbstherrscherin aller Reussen, erfüllte sie mit dem Geiste der Weisheit und des Verstands, mit männlichen Mut und Standhaftigkeit, entzündete ihr Herz mit der seraphinischen Flamme seiner göttlichen Liebe zu ihrem Nächsten, zu den mit Ihr rechtgläubigen Christen, die unter dem saracenischen Joche seufzen, und flösste ihr den göttlichen Trieb ein, die heilige Kirche, und alle die Christo angehören, von der harten saracenischen Dienstbarkeit zu befreyen. 4) Sie, die grossmächtigste russische

Monarchinn, die den Willen Gottes gerne, sehr gerne thut, hat durch Ihren weisen und gottwohlgefälligen Befehl, in den Herzen ihrer Kriegsobersten und des ganzen gottesfürchtigen, durch Mut und Tapferkeit in der ganzen Welt berühmten russischen Kriegsheeres einen göttlichen so starken Eifer angeflammt, dass alle einmüthig den festen Vorsatz gefasst haben, zur Befreyung der Kirche Gottes und der christlichen Völker von der saracenischen Dienstbarkeit auch ihres letzten Blutropfens nicht zu schonen; und nachdem sie zum Streite wider die Feinde des Kreuzes Christi ausgezogen sind, so haben sie, von der Rechten Gottes geleitet, einen höchst rühmlichen oder vielmehr wunderbaren Sieg über selbige erfochten, so dass auch die Häupter ihres gottlosen Kriegsheeres mit Schimpf und Schande, voller Furcht und Verzweiflung, in kleiner Anzahl kaum in ihr Land entfliehen konnten. 5) Wir aber, da wir diesen dem gottesfürchtigen Kriegsheer vom Himmel verliehenen Sieg, und unser Land wider aller Vermuthen aus dem Rachen der saracenischen Schlange errettet sehen, so haben wir Gott aus dem Grunde unserer Seelen den fröhlichsten Dank dargebracht, und kommen nunmehr zu Eure Excellenz, ich, der ich der geringste unter den Mönchen aus unserm heiligen Kloster bin, nebst den gegenwärtigen Herren aus den Bezirken dieses Landes, die sich in selbigem fast ein ganzes Jahr aus Furcht vor den Saracenen mit unaussprechlicher Beschwerlichkeit verborgen gehalten haben, um Ihnen unsere Ehrerbietung zu bezeugen, und für diese grosse zur Befreyung christlicher Völker angewandte märtyrermässige Mühe und Eifer den schuldigsten Dank abzustatten. 6) Wobey wir den dreyeinigen Gott inbrünstig anflehen, dass er der allerdurchlauchtigsten, grossmächtigsten, grossen Frau, unserer Kaiserinn Katharina Alexiowna Selbstherrscherin aller Reussen, und ihrem Thronfolger, dem rechtgläubigen Kronprinzen und Grossfürsten, Paul Petrowitsch, dem Feldherrn und dem ganzen für die Kirche fechtende, überwindlichen Kriegsheere eine ganz vollkommene Besiegung und Ueberwältigung der saracenischen Schlange verleihen, und da auch die übrigen christlichen Völker, nachdem sie auf eben solche rühmliche Art von der unmenschlichen und barbarischen Sklaverey werden befreyet seyn, alsdann mit einem Munde der gemeinschaftlichen Mutter und Beschützerinn der ganzen Christenheit, der allerdurchlauch-

tigste russischen Kaiserinn, den inbrünstigen Dank darbringen, in Freyheit und mit frohem Muthe unter dem Zeppter Ihrer Majestät die wahre Religion aufrecht erhalten, und Gott ohne Aufhören preisen mögen. 7) Nachdem nun Elmpt alle Feinde um sich her verscheucht hatte, wandte er wieder um; Gallitzin aber hob sein Lager auf, weil es der Orten nicht mehr von nöthen, darzu unbequem für Wagen und Lebensmittel war. Und als er vörder ziehen wollte, trafen ihm im Dorfe Tschertschi Boten von Romanzow, der ihm schrieb, dass er ihn des folgenden Morgens im Amte ablösen würde. An Romanzows Stelle aber kam Panin. 8) Der Wessir flohe bis nach Bender, und Panin liess ihn durch leichte Schaaren beunruhigen; damit aber die zu Constantinopel doch einen Trost hätten, schrieb der Wessir einen Brief, und der Diwan liess verkündigen mit vielen Kanonenschüssen, dass die frommen Musulmanen so eben einen herrlichen Sieg über die Russen in Polen erhalten, und ihrer sechstausend erschlagen und zwey tausend Männer gefangen hätten. Aber Niemand glaubte der Lügen. 9) Denn es kamen die Kriegsknechte der Türken rothenweise nackend und zerlumpt, elend und hungrig vom Heer zurück nach Constantinopel, und verkündigten, was geschehen war; da liess der Diwan den Wächtern in den Thoren gebieten, dass sie keinen Ankömmling vom Heer in die Stadt einlassen sollten. 10) Die Russen aber bezogen nunmehr vergnügt die Winterquartiere, und machten einen Cordon längs dem Niester, und das Hauptquartier des grossen Heeres war Nikolajewo, das kleinere Heer aber welches Romanzow seither geföhret, hatte sein Hauptquartier zu Latytschew, und sie hatten die ganze Moldau inne, und stärkten die Besatzungen zu Chotschim, Batakschan und Jassy. 11) Während diesem Feldzuge hatten auch die Russen in der Krim in der Mitte des Augusts die Festung Taganrok erobert, welches ehemals ein treflicher Hafen Peters des Grossen gewesen, aber nach dem schädlichen Friedensbund am Pruth hatte müssen geschleift werden; auch fiengen sie an, Asow wieder zu bauen; die Kosaken streiften weit unter die Tataren und entführten ihnen viele Heerden, und im November entdeckten sie recht den Ort, wo dieselben ihr Vieh hatten, und raubten ihnen dreysig tausend Pferde, zwanzig tausend Schaafe und fünfzehn tausend Ochsen. Ueberhaupt dauerten die Ueberfälle der leichten Schaaren

fort. 12) Ein Chor Russen von tausend Mann hatte seinen Stand zwischen dem Pruth und dem Sereth zu Gallatsch in der Moldau an der Donau; selbiges Chor wollten die Türken fangen, und kamen mit acht tausend Männern sie einzuschliessen, aber die Russen waren auf ihrer Hut und schlugen ihrer acht hundert und zween Paschen todt, und die Uebrigen flohen. Ueberdem fiengen sie den Paschen von der Wallachey mit allen seinen Hofgesinde einen Paschen von drey Rossschweifen, darzu fünf hundert Männer, viele Fahnen und fünf Kanonen und viele Habe. Die übrigen Flüchtigen wurden verfolgt, und ihrer viele erossen in der Donau. 13) In Constantinopel wusste der Divan nicht mehr, was er dem ungläubigen Volke vorlügen sollte, und der Wessir schob die Schuld alles Unglücks auf die Jenitscheri; der Sultan aber berufte seine Räthe, und sprach, dass er selber commandiren, wollte. Darauf kam die zwote Verlegenheit, worüber dem Dwan Angst ward wie einer Gebärerinn, welches war die Ausfahrt einer russischen Flotte die den Archipelagus bedrohte, und sie liessen eifrig Schiffe erbauen, und in ihrem Schwindel sprengten sie die alberne Erdichtung aus, dass der grosse Mogol eine grosse Flotte der Flotte der Russen entgegenschicken würde, da doch derselbe keine Flotte hat, auch dessen Lande gar nicht dort gränzen. 14) Die Russen aber setzten den Fürst Proserowskoi zum Landvogt über die Moldau, und liess in alle Tempel der Griechen Klocken schaffen, welche den Türken ein Gräuel sind. Der General Stoffel aber gieng mit einem Chor nach Bucharest, dass er auch die Wallachey unterwürfig machte, und die Russen trafen den Hospodar vor der Spitze von tausend Albaniern welche fast alle erschlagen wurden, er aber entrann ihren Händen. 15) Darnach reisete Romanzow nach Petersburg und übergab indessen die Verwaltung seines Amts dem General Olitz; Stoffel aber fuhr fort, die Türken beides aus der Moldau und Walachey zu vertreiben, und nahm ein Isaktscha, und die Russen legten darinne Magazine an, auch kamen viele Schaaren frischer Streiter aus Russland, die warben viele Griechen in diesen beiden Landen an, und machten sich vollzählig. 16) Stoffel aber sandte den Obristlieutnant Fabrician, mit einem Major und Lieutnant von Husaren mit sechszeinhundert Männern, dass sie die Stadt Galatsch einnähmen, da begegneten ihnen auf den Feldern der Stadt in die sieben tausend Türken,

und die Russen giengen wider sie mit grosser Hitze und erschlugen ihrer in die zwölf hundert Männer, und jagten ihrer viele in die Donau, worinne viele ersoffen, weil nicht alle im Gedränge übersetzen konnten. 17) Und sie nahmen die Stadt ein, und erbeuteten darinne fünf Kanonen, die grosse Standarte des Seraskier, und einen Rosschweif, und in die fünfzig Gefangene, darunter war der Kiaja des Seraskier, darzu Mauro-Cordato der gewesene Fürst der Walachey, und sie führten ihn nach Jassy, allda starb er an seinen Wunden. 18) Als diese That nach Petersburg berichtet ward, sandte die Zarinn diesen drey Officiers der Russen ihren neuerrichteten Sanct Georgeorden. Galatsch aber wurde bald hernach wieder verlassen, auch hoben für dieses mal die Russen unter den Befehlen des General Panin die Belagerung von Bender auf und verschoben diese Arbeit auf eine bequemere Zeit. 19) Nunmehr hatte sich das Jahr 1770 nach der Christen Zeitrechnung aufgefangen, ohne dass weder Russen noch Türken von einem Frieden wissen wollten, sondern die Feindseligkeiten wurden auch im Winter fort gesetzt; wobey aber fast allemal die Türken gräulich einbüsstten, denn es war eine Zagheit über sie gefallen, dass sie auch in der wichtigsten Uebermacht in die Flucht getrieben wurden. Der Tatarchan wusste sich auch in Kauschany, wohin er geflohen war, nicht mehr sicher, sondern wandte sich tiefer in sein Land hinein. 20) Potocki und Krasinski wurden von den Türken scheel angesehen, und genau bewacht, und es fehlte wenig, dass sie einst nicht niedergesäbelt wurden. Der Wessir blieb lange zu Babadag mit dem Heer, endlich zog er wegen frischer Fütterung seiner Rosse nach Silistria, und man hörte lange nichts von ihm, bis der Sultan Halil-Pascha an seine Stelle ernannte, und den Wessir Moldawanschi nach der Insel Lemnos verwies. Dies geschahe am 20). Tages des Decembers 1769. 21) Und der Sultan selber war nicht mehr sicher vor dem Wüthen des Pöbels, daher verschloss er sich in dem Serail und vermehrte davor die Zahl der Wächter; indessen machte ihm in seinen Aengsten eine Sultaninn eine Freude, und gebar ihm eine Tochter, die nannte er Fatima. Damit sich aber auch die Herzen des Volkes laben möchten, ersan der Diwan wieder eine recht muhametische Lügen mit Schwänzen. 22) Denn er liess verkündigen; Drey Paschen, Apsi, Abaza und Spanaktschi, haben die Russen aus

der Moldau und Walachey verjagt, und sind nachher nach Bender gezogen, und der Wessir ist über die Donau gegangen, damit er in der Walachey die Winterquartiere nehme; aber das Volk las Briefe, dass er vorrückte wie die Krebse, denn er hatte sich von Silistria gar bis Pazargik zurück gewandt.

(Urmează.)

Cuvinte românești în dialectul Armenilor din Transilvania. — Cîteva note istorice

După cronicarii unguri¹, Armenii se așezară în Transilvania încă pe timpul ducelui Gheiza, prin 972—995, și al Sf. Ștefan, prin 997—1038, dobîndind importante privilegii de la regele Ungarici.

Dar exodul cel mare al Armenilor începu în 1239, cînd ei părăsiră capitala Ani. Anioții se stabiliră mai întăiu în Crimeia, pe care o părăsiră mult înaintea ocupației turcești. Din Crimeia trecură în Polonia, dar o parte din ei, din cauza persecuției religioase, se refugiară în Moldova. De aici, plecară din cauza timpurilor, și principele Apaffy îi primi, la 1671, în Transilvania.

Armenii se așează în număr mai mare în orașele:

Gherla. — În vechile inscripții se numește Armenopolis sau Armenierstadt.

I se dă și denumirea de Szamosújvár, după numele Someșului. Denumirea românească de Gherla provine de la castelul lui Martinuzzi, transformat în penitenciar. Orașul s'a întemeiat la 1700, din inițiativa episcopului Axente Vărzărian, de fel din Botoșani, după planurile arhitectului armean Alexe, adus din Romă. Armenii din Gherla înjghebaseră de la început o administrație proprie, compusă din doisprezece bătrîni. Președintele, tot armean, avea titlul de birău (comandant). Afară de aceasta, mai funcționa și un Consiliu secundar de patruzeci de judecători, numiți suta. Prin decret special dat de Carol al VI-lea al Austriei (1711), Gherla fu declarată oraș liber împărătesc. Se administra cu legile locale, scrise în limba armeană.

¹ Absolut fals. — *N. I.*

Armenii din Gherla erau constituiți în bresle. Astfel breslele tăbăcarilor, pielarilor, negustorilor, etc.

Elisabetopol. — Vechea denumire era Ibașfalău. Colonia armeană datează din anul 1658. Prin decret special dat de Carol al Austriei (11 August 1733) fu declarat oraș liber împărătesc, și primi denumirea de Erzsébet város (Elisabethopolis = Elisabethstadt), după numele împărătesei. Decretul a poruncit celor cari nu erau Armeni să părăsească teritoriul rezervat Armenilor. Organizația armenească din Elisabethopol a fost aproape în tocmai ca aceia din Gherla, avînd și ei tribunal armenesc și bresle.

Colonia armeană din Transilvania, venită aici din Moldova, a păstrat multe urme ale culturii românești. Nu este în intențiunea noastră a insista asupra acestui subiect în acest mic studiu al nostru. Ne mulțămim, de data aceasta, a cerceta cuvintele românești din dialectul Armenilor din Transilvania, folosindu-ne de manuscrise, de inscripțiile orașelor Gherla și Elisabetopol și de cîntecele populare care existau încă pe la sfîrșitul veacului trecut și despre care vorbesc filologii armeni.

Din cercetarea acestor lucrări reiese că Armenii din Moldova veniți în Transilvania, cari fuseseră în contact cîteva secole cu poporul român, au păstrat timp îndelungat urmele limbii românești în dialectul lor.

Mai ales Armencele din Transilvania, nu numai că s'au folosit de cuvinte românești, dar mulți ani încă după așezarea lor în Transilvania au vorbit și înțeles limba românească.

Un episod descris în analele vechi ale orașului Gherla este o dovadă vie despre aceasta. În 1715, după moartea episcopului Axentie Vărzărian, fondatorul orașului Gherla, delegații laici și eclesiastici ai Armenilor din Transilvania n'au putut să se înțeleagă pentru alegerea unui succesor. Împărăteasa Maria-Teresa a fost nevoită să numească pe Minas Torosian. Acest lucru a dat loc la neînțelegeri, creînd un curent puternic de opoziție, în frunte cu Teodoros Hinghianos, care vroia să așeze pe fratele său pe Scaunul episcopal și care a adus acuzări contra lui Torosian. Doi canonici din Alba-Iulia au venit să ancheteze, vrînd să fie adunare în biserica lui Solomon. Însă doamnele armence, care credeau că acei doi clerici sînt veniți ca să oblige

pe Armeni a primi catolicismul, au manifestat strigînd: „Nu ni trebuie saecula saeculorum“ și împiedecînd intrarea în biserică.

Anchetatorii n'au putut intra în biserică și au plecat fără niciun rezultat. Părintele Covrighian spune că Armencele au vorbit românește din cauză că anchetatorii nu știau armeneste, iar ele nu înțelegeau ungurește.

Studiul dialectului armenesc din Transilvania ne face să tragem unele concluzii:

I. Punctul cel mai de samă este că vorbe românești sînt păstrate în chiar dialectul popular al Armenilor din Transilvania; cu toată apăsarea ungurească, Armenii de acolo și-au păstrat limba, care, de și în cursul veacurilor a suferit modificări, însă a existat pînă în ultimul veac, cînd Gherla, Elisabetopol și alte orașe locuite de Armeni au pierdut caracterul lor pur armean, fiind invadate de străini, sau cînd Armenii, din cauza condițiilor de viață, au fost nevoiți a-și părăsi orașul natal.

Pînă în ultimul timp, Gherla, de exemplu, și-a avut dialectul armenesc propriu, cîntecele populare, proverbele, gîcitorile, și în toate acestea se pot găsi multe cuvinte românești.

II. Cuvintele la care facem aluzie sînt de origine străină. Le-am înregistrat pentru că ele, în dialectul lor armenesc, sînt supt forma românească. Așa și cuvinte de origine latină, elină sau rusească. Armenii din Transilvania au întrebuițat aceste cuvinte, nu în forma lor originară sau cum le întrebuițau Ungurii, ci în forma lor românească.

Următoarele cuvinte, de și, cum am zis, de origine străină, se găsesc în dialectul armean din Transilvania în forma lor românească:

Condiție,	fundator
reflecție,	director
injurie,	testament
linie,	provisor
meșter,	renovat
siguranție,	confirmat
plenipotenție,	absolut
poliție,	anticipație
prefect,	deputație
	донаție.

Aceste cuvinte au fost, firește, introduse în dialectul armenesc după ce Armenii au venit în contact cu Românii din Transilvania.

Totuși, un decret conținând optesprezece 18 articole și promulgat la 7 Februar 1696 în Fagăraș de către prințul Mihail Apaffy, spune: „Niciun Maghiar sau Român nu va putea construi casă în cartierul armenesc“.

Un decret al lui Carol al VI-lea, promulgat la 24 Maiu 1706, prin care se aprobau statutele asociațiunii frățești a Armenilor, în art. 10 spune: „Un patron n'are voie a angaja în serviciul lui ucenici veniți din Moldova, Bucovina sau altă țară străină, fără știrea președintelui sau asociațiunii“.

Într'o inscripție din 1748 a orașului Elisabetopol, se spune că un locuitor, dacă ar vrea să aibă doi chiriași, unul trebuie să fie Armean, iar al doilea, dacă era străin, trebuia să fie meseriaș, și acesta Sas sau Maghiar. În niciun cas ne putea să fie Român, chiar dacă acesta era meseriaș.

Restricțiile erau, nu numai pentru străini, dar și pentru Armenii cari nu erau catolici. Și aceștia erau împiedecați de a se instala în Elisabetopol, potrivit unui decret, promulgat la 82 Novembre 1758, al reginei Maria-Teresa, în care Armenii erau numiți «schismatici armeni orientali» și religia lor «rătăcire»: se opria intrarea lor în oraș; numai trecerea lor în interes comercial era permisă. Am spus că, de și Armenii din Transilvania au trecut la catolicism, pe la sfârșitul veacului al XVII-lea, însă, după cum arată unele inscripții, căutau să-și păstreze vechile datini: zilele de post, serbătorile, cîntecele bisericesti, veșmintele bisericesti, etc. Abia la 26 Mart 1731, într'o adunare generală, Armenii din Transilvania au hotărît primirea ritualului catolic și stilului nou.

Sînt și cuvinte în dialectul Armenilor din Transilvania care samănă cu cele moldovenești și pe care însă Armenii le-au adus din patria lor. Urmează deci că aceste cuvinte au fost introduse de Armeni din Moldova.

Numele diferitelor orașe, fie din Transilvania, fie din Moldova, se găsesc în inscripțiile armenesti în forma lor românească, nici de cum în forma ungurească.

Numele de Gherla, care e de origine românească, era întrebunțat de Armeni, de și numele oficial al orașului era altul.

Într'adevăr un cîntec vechiu, popular în Gherla, cîntat fiind de un Armean pornit la pribegie, începe astfel :

Hai oț kahak tun meț Gherla
 Aranț inți himbi măna
 Zi es modet heru Ghertam
 Hai oț azke gu heranam
 (Gherla, mare oiaș al Armenilor,
 Rămii fără mine acum
 Căci plec departe de tine,
 Și mă îndepărtez de Armeni.)

Cîmpulung. Întîlnim acest cuvînt într'un cîntec popular numit „cîntecul polițistului“. Cîntecul, după ce ironisează tipul polițistului, spune :

Guzis al al lăselu
 Poliția kidnalu
 Ego Cîmpulungă
 Lernerun en giomă
 Al saderă bi desnus
 (Dacă vrei să auzi mai mult,
 Să-l cunoști pe polițist,
 Du-te la Cîmpulung,
 În partea aceia a munților,
 Multe o să vezi.)

Lipscani. — Acest cuvînt este întrebuințat în sensul de tîrg, sau corespondent al cuvîntului Leipzig.

Brașov.—E întrebuințat în forma aceasta, în loc de ungurescul Brassó.

E caracteristic și faptul că Armenii din Transilvania au întrebuințat nume românești, ca :

Vărzarian
 Crăciunian
 Diaconian
 Cărnit
 Novac
 Pălăcintar
 Moldovanian
 Bogdan
 Ilah (Valah).

Rămîne acum să aruncăm o privire asupra următoarelor cuvinte :

Vatah. — Acest cuvînt, care e românescul *vătaf*, îl găsim în dialectul Armenilor din Transilvania. Aşa se numiau şefii asociaţiunilor frăţeşti (brastava), care aveau fiinţă, în secolul al XVII-lea, în diferitele oraşe din Moldova, în special în Botoşani, Iaşi, Roman. Aceşti şefi aveau o putere disciplinară destul de însemnată asupra membrilor asociaţiei.

Asemenea asociaţii frăţeşti au existat şi în oraşele din Transilvania unde locuiau Armeni : Gherla, Elisabetopol, Sîm-Miclăuş, etc.

Cuvîntul „vatah“ îl găsim în statutele asociaţiei frăţeşti a negustorilor, înfiinţată la 1718.

Hărţi. — Acest cuvînt, care înseamnă timpul cînd şi în zile de post se permite a minca de carne, este împrumutat din limba romînă. Îl găsim întrebuiţat într'un regulament votat de adunarea generală din Gherla, în 1727. Art. III al acestui regulament spune :

„Nu se permite a minca hărţi opt zile după Crăciun. Cel care va minca hărţi va fi condamnat la plata unei amenzi de doi galbeni ungureşti“.

Vecin. — Întîlnim acest cuvînt într'un proverb popular. De şi de origine latină, este întrebuiţat în dialectul Armenilor din Transilvania în forma-i românească. Proverbul amintit spune :

„Al aghegne modighi vecin
Kan heruvi azkagan“
(„Vecinul de alături e mai bun
Decît ruda de departe“)

Măgar. — Şi acest cuvînt îl găsim într'un proverb :

„Inci kide măgar
Inci e cimaici“
(Ce ştie măgarul
Ce sînt stafidele ?)

Numa. — E cuvîntul românesc *numai*, şi este întrebuiţat într'un proverb popular :

„Măhankă ghăla zur a ăllalu
Numa te muhă ele şidag“
(Fumegarea poate să fie şi strîmbă,
Numai fumul să iasă drept)

Același cuvînt îl găsim în multe inscripții, atât ale orașului Gherla, cit și ale orașului Elisabetopol.

Galagie. — Este întrebuințat într'un cîntec dedicat unui polițist. În dialectul Armeniilor din Transilvania acest cuvînt înseamnă a vorbi. Probabil că e cuvîntul românesc „gălăgie”. Este întrebuințat în următoarea expresiune :

Galagică ăndor m'ghâr
Ghi votin peimen kahtâr
(Vorbele curg ca mierea
din gura dulce).

Este întrebuințat și în forma „galagi”. Găsim întrebuințat în inscripțiile din Elisabetopol (1758) cuvîntul „gălgiava”, care vrea să zică „a vorbi gălăgios”.

Colăcar. — Acest cuvînt îl găsim în art. 13 din regulamentul publicat în 1718 la Elisabetopol în sensul «cavaler de onoare» la o nuntă. În citatul articol se spune că la nuntă este oprit a distribui mai mult de opt batiste. Din acestea, trei sînt pentru tatăl miresei, una pentru ginere, trei pentru tatăl sau fratele ginerelui. Aceștia pot da cui vor. Una din batiste se dă vătahului. În cas că nuntașii vin dintr'un oraș străin pentru a lua mireasa, toți primesc batiste, iar colăcarul se mulțamește cu cea primită anterior.

Colindat. — Se citează acest cuvînt în art. 21 din același regulament, care spune că tinerii umblă de serbători, spun *colindat*, un fel de cîntec de Crăciun, se pare.

Bani. — E întrebuințat în general în sensul de bani. Întîlnim, de exemplu, în următorul cîntec pe care copiii îl cîntau la colinde :

Duvețec zbanăs
Vor ertam zpanăs
(Dați-mi bani
Ca să mă duc la muncă).

Într'un alt proverb se spune :

Vov ban uni
Helk ciuni
Vov helk uni
Ban ciuni
(Cine are bani
N'are minte,
Cine are minte
N'are bani),

sau în următorul proverb :

Șun zarg u ban vastăghe
(Omoară cine și ciștigă bani).

Cursa. — E întrebuințat în sensul românesc în următorul proverb :

Sorvaț agresă
Odokn' al gănni cursan
(Vulpea învățată
Cade în cursă și cu piciorul)

Brițar. — Ne întâlnim cu acest cuvânt într'o decisiune redactată în 1738, Ianuar 30, în Elisabetopol și reînviată la 16 Iunie 1750, prin care autoritatea legislativă armeană a orașului pune condiții pentru portul femeilor armenes, oprește portul bijuteriilor și veșmintelor prețioase, pentru a înlătura din oraș orgoliul și prevede pedepse pentru contravenienți.

Pumnișor. — E întrebuințat în același loc.

Putrac. — După părintele Govrikian, este o monedă românească, valorind cel mult trei-patru centime. E întrebuințat într'o inscripție din orașul Elisabetopol în 1735, unde se spune că judecătorul armean a chemat un preot român pentru a satisface nevoile spirituale ale Românilor. Preotul a răspuns că aceștia trebuie să dea în fiecare an câte 3 putraci (pulturaci) unui trimis al lui.

Judecătorul a răspuns că nu există în Transilvania un asemenea obicei și că va recomanda tuturor Armenilor să trimeată pe oamenii lor de serviciu români la biserică în fiecare Duminică și serbătoare, dând acestora banii ce se obișnuiește a duce ca dar preotului lor.

Acest cuvânt mai e întrebuințat și în sensul de vânzare în detail.

Fruntea. — Întrebuințat într'o inscripție a orașului Elisabetopol din 1758, în sensul de „ales“, „preferabil“, „celebru“, făcând aluzie la cei de frunte ai orașului, cari se întruniau pentru ca prin subscripție să adune suma necesară, pe care trebuiau s'o dea drept misilie contelui Bethlen, pentru ca acesta să intervie pe lângă Împărat pentru menținerea unor privilegii ale orașului.

Tălpălar. — Întrebuințat în sensul de tăbăcar, de și în limba romină înseamnă, azi, acel care pune tălpi.

Bica. — Armenii din Transilvania au întrebuințat în general acest cuvînt pentru a arăta pe doamna casei.

Cosif. — Cuvînt întrebuințat într'o ordonanță dată la Elisabetopol la 12 Aug. 1779, prin care se stabilia locul de pășunat pentru caii diligențelor poștale.

Pintin. — Întrebuințat într'o ordonanță a orașului Elisabetopol, dată în anul 1745, prin care se stabilia ce îmbrăcăminte trebuie să dea orașul noilor recruți. Cuvîntul acesta însemna partea complementară a ghetelor.

Bernevac. În aceeași ordonanță însemnînd: izmene.

Vinat. — Întrebuințat în art. 6 al unui regulament din 1758 al orașului Elisabetopol, în care sînt arătate articolele care, după plata taxei regale, pot fi puse în vînzare în toate provinciile și la toate târgurile, și în prima, și în a doua, și în a treia zi.

Dungă. — Întrebuințat într'o inscripție din 1752, pentru a indica mîner de sigiliu.

Stînjén. — Întrebuințat într'o inscripție din 1760, pentru a indica măsurătoarea lemnelor.

Grădina melilor. — Această expresiune există într'o inscripție din 1762. Trebuie să fie grădina merilor.

Jupă. — Este întrebuințat într'o ordonanță din 1731 pentru a arăta coceanul de porumb.

Petec. — Foarte des întrebuințat în sens de bucată, parte.

Hudița. — E întrebuințat pentru a indica o stradă, uliță.

Cîrlig. — În diferite inscripții în sens de ghiară.

Portiță. — E întrebuințat într'o inscripție din 11 April 1730, unde se vorbește de refacerea școlii de fete.

Circiumă. — E întrebuințat într'o hotărîre din 24 Oct. 1726. De și în limba ungară se spune korcsma, însă în inscripțiile armenesti acest cuvînt se află în forma românească, circiumă.

Ovăs. — Întrebuințat într'o ordonanță din 2 Ianuar 1734, prin care se dau unele monopoluri.

Poronca. — Întrebuințat într'o ordonanță din anul 1735 a orașului Elisabetopol, care autorisă șederea în oraș a unui străin. Potrivit legilor orașului, străinii nu puteau ușor să se stabilească în oraș și nu puteau de loc deveni cetățeni.

Iscritor. — Întrebuințat în aceeași ordonanță pentru a arăta funcționarul însărcinat cu înscrierea locuitorilor.

Slujba. — Întrebuințat în același loc, arătînd funcțiunea.

Dar. — Întrebuințat în cîntecul „Danț al orașului Gherla“. Se mai întilnește acest cuvînt într'o inscripție din 1734 a orașului Elisabetopol. De asemenea din 1758.

Luncă. — Se află întrebuințat în testamentul lui Nigohos Sencovician din Elisabetopol, 31 Maiu 1808.

Zid. — Întrebuințat într'un cîntec popular și în alte multe părți.

Gol. — idem.

Macar. — idem.

Ales. — idem.

Gădnit. — În același cîntec. Credem că trebuie să fie cuvîntul gîndit. În limba armeană se mai află asemenea schimbări.

E întrebuințat în următoarea frază :

Anhădară gădnit ganin
Vor harghivar irenk abrin.
(Se gîndesc numai atît
Că trebuie ei să trăiască.)

Chichișar. — În același cîntec e și acest cuvînt. Aici înseamnă neguțător, dughengiu.

Ce-ai adus. — E întrebuințat aidoma în cîntecul armenesc. Cîntecul spune că neguțătorul întrebă mereu norocul „ce-ai adus“ ?

Armenii din Transilvania, nu numai că întrebuințează cuvinte românești, dar și vorbesc românește.

Venin. — Alt cuvînt care se întilnește în același cîntec.

Curcan. — idem.

Istov. — idem.

Scara. — Și acest cuvînt este întrebuințat în forma-i românească, nu latină (scala).

Destul. — E întrebuințat foarte des, și în sensul pe care-l are în limba romînă.

Harleț. — Întrebuințat într'o ordonanță din 1730 a orașului Elisabetopol, în care se ordonă păstrarea banilor aparținînd bisericii în curtea ei, în mod inalienabil.

Sapa. — Idem.

Cocoana. — Este întrebuințat într'un cîntec dedicat unui polițist.

Scola. — Este întrebuințat cu accepția românească.

Pod. — Este întrebuințat în multe împrejurări.

Mai sînt întrebuințate :

Țidulă,
Termen,
Izvor,
Crăciun¹.

Trei plîngeri diferite.

Numai cunoscînd viața locală a diferitelor centre^o omenesști poți face o sintesă a activității și spiritului unui popor. Pentru aceasta însă trebuie cunoscute în amănunt toate formele de traiu a satelor, individuale și colective. Dar în mare parte izvoarele intenționat scrise sînt mute în anumite chestiuni; se cere atunci să alergi la știrile răzlețe pe care întîmplarea ni le pune la îndemînă. Toate mărturiile referitoare la un ținut, adunate la un loc², ni pun la dispoziție dintr'o dată materialul căutat pentru o chestiune.

În petecele de hîrtie în care scriitorul sau posesorul lor își punea o parte din sufletul său sau nădejdea unei vieți mai bune, ca și în însemnări pe cărți și testamente, ori în *izvorul de lacrimi fierbînti* pe care nedreptatea lumească îl făcea să pornească din cugetarea și pătîmirea cite unuia, se poate vedea omul așa cum a fost în simplitatea cugetării sale sau în toiu amărăciunilor; în tot casul însă în fiecare pulsează viața, săracă sau bogată, de trudă ori de lenevie.

Pentru aceasta publicăm și noi mai departe documentele ce urmează. În ele vedem-cerîndu-se cu tărie dreptate și îndurare, după care sînt atît de însetați sătenii. Actele sînt în posesia

¹ Rugăm a se arăta numele autorului.

² Oricine poate vedea avantajul pe care-l au colecțiile : I. Bogdan, *Relațiile Țării-Românești cu Țara-Ungurească*, București 1905; *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, București 1903; N. Iorga, *Documente Urlățene*, în „Buletinul com. istorice a României”, V; Al. Ștefulescu, *Documente slavo-romine relative la Gorj*, Tîrgul-Jiului, 1908; publicațiile d-lor Ghibănescu, *Vasluiul*, Iași 1926, *Dorohoiul*, Iași 1923; I. Antonovici, *Documente Birlădene*, Birlad-Huși 1911-1926; Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului moldovelesc*, București 1915, ca să numim numai citeva aici.

mea și fac parte din cele referitoare la comuna Costești, mănăstirea Bistrița de Vilcea și Arnota, rămase după ce Odobescule-a adunat pe cele vechi și importante, acum câteva decenii și a căror urmă azi n'o mai aflăm¹. Publicarea lor va continua și, în afară de cele pe care le posed aparținând familiei, sper să adun și altele spre a putea împlini un volum de documente oltenesti².

Iată plîngerile :

1.

Iulie 1786 circa. Trei sățeni din Costeștii de Vilcea cer scutirea de bir, căci, fiind neputincioși, nu mai pot lucra.

Prea cinstite dumniata biv Vel Postelnice,

Cu lacrimi jăluimă bun[ă]tăți dumitale cinstitū postelnice, pentru sățeani de la Costești ce s[ă] află aici cu noi. Cite trei ne aflăm slabi, bătrîni, oameni ca de ani 80-90, după cum ne vei vedea dumniata și p[ă]n' acum am tot dat bir, și avem feciori, și i-am căsătorit — să află cu biru lor osăbiți și sățeani nu ne caută de dreptate, că sîntem slabi, bătrîni și stricați, surupați, ci ne punū catane bune. Pentru care ne rugăm să [fi]m scoși cu dîșii înaintea dumitale să ni să vază slăbiciunea și să fim iertați, că nu mai sîntemū vrednici a mai da birū, nici că mai putem munci să ne hrănimū ticăloasa viața și în veci va fi pomană dumitale.

Prea-plecați

Pătru Uncheașu ot Costești, sud Vilcea,

Grigore uncheașu ot tam;

Costand. uncheașu ot tam.

¹ Știm numai o relație: *Tesaur*, I, p. 391. De asemenea C. Giurescu citează: Un document din 1689, Ianuar 12, în *Despre Rumîni*, „An. Ac. Rom.”, XXXVIII, p. 196; 1638, Mart 16 și 1681, August 17, *ibid.*, p. 208; 1633, Mart 15, *ibid.*, p. 213; 1529, Maiu 12, *ibid.*, p. 225; 1560, Sept. 4, în *Vechimea rumîniei în Țara-Românească și legătura lui Mihai Viteazul*, „An. Ac. Rom.”, XXXVII, p. 497, 1604, Apr. 12, în I. Bogdan, *Patru documente de la Mihai Viteazul*, în *Prinos lui Sturza*, București 1903, pp. 155-156.

² În același sens lucrează și d. T. C. Bulat; mă refer la *Contribuțiuni documentare la istoria Olteniei*, Rimnicul-Vilcii 1925.

Pe V° :

Costache Gherache biv Vel Post., caimacam Craiovei,

Cinstiți dumiavoastră frați ispravnici ot sud Vlcea, să-i cercefați jalba și după luminate ponturi domnești ce o veți da-o, urmînd să faceți cuvincioasa îndreptare și să-i odihniți.

(L. S.)

1786, Iulii 13.

Treti log[ofă]t (neiscăiit).

Observații. Sigilul e inelar, mic, oval, avînd săpat în alb un vultur pe o ramură. Cerneala neagră. Actul a fost lipit pe un altul mai vechiu, deteriorat, de pe care l-am deslipit, rămînd perfect lisibil.

2.

1828 circa.

Jalba sătenilor din Costești de Vlcea făcută către Domnie împotriva egumenului mănăstirii Bistrița, care li-a cotropit un loc de cîrciumă în chinga de loc ce se învecinește cu pămîntul mănăstirii.

BCU Prea înălțate Doamne, Library Cluj

Cu izvor de lacrimi fierbinți jăluimă mili și milostiviri: Mării Tale, luminate, d[oa]mne, noi, satul Costești de sud Vâlcea, din plaiul Cozii, ca să avem mila și dreptatea Mării Tale cu Sfinția Sa părintele egumenul sfinti mănăstirii Bistrița. Fiindcă, avîndu și noi o chingă de moșie ohamnică de la moși și strămoși noștri, adecă locuri arătoare i livezi i ogrăzi i vii ce să hotărăște cu moșia sfinti mănăstirii, și am avut și o cîrciumă într'acea chingă de loc, a noastră megieșască, și ne-am stăpinit-o pân' la leatu 1821, adecă pân' în vremea zaverii de-acum ce au trecut, și atunci s'au prăpădită acea cîrciumă, și nu ne-au dat mîna ca să o facem, și acuma ne-am apuca, ca să o facem, și Sfinția Sa părintele egumenul zice că nu ne îngădue ca să o mai facem acum, cu cuvîntu că este acea moșioră pă lîngă a mănăstirii, și pân' acum n'am avut nicio opreliște de la alți părinți egumeni. Fierbinte ne rugăm mili și milostiviri Mării Tale, luminate Doamne, ca să fie luminată porunca Mării Tale către Sfinția Sa părintele egumenul, ca să fim slobozii pă a noastră ohamnică moșie de a nu ne supăra și să ne bage în grele cheltueli umblindu prin judecăți; după cum am cunoscut mila Mării Tale ce ai revărsat-o cătră noi, robii Mării Tale, că au lipsit globele și jafurile ce era mai nainte, și

toată suflarea roagă de sănătatea și îndelungarea anilor Mării Tale, așa și noi, ticăloșii, ne rugăm milii și milostiviri Mării Tale ca să avem milă și dreptate pentru această circiumă, ca să nu ni să părăsească ocina părintească ce am avut-o pân' acum. Și cum milostivu Dumnezeu și Maica Sfinți[i] Sale și Duhul Sfintu va lumină pă Înălțimea Mării Tale asupra noastră, robilor Mării Tale.

Prea-plecați
robii Mării Tale

Noi satul Costești de sud Vâlcea, din plaiul Cozii, jăluitoari.

Pe Vo. :

Io Grigorie Dimitriu Ghica Voevod i gospodin
zemli vlahiscoie.

Dumnv. ispravnicilor ai județului Vâlcea. Vedeți jalba aceasta, pentru care poruncim să cercetați, și la dreptatea ce vor avea jăluitoarii să-și afle cuviincioasa îndestulare, și să îndreptați; iar, neodihnindu-să vre-o parte de acolo cu cercetarea dumnea-voastră, în scris să-i sorociți la divanu nostru ot Craiova.

1828, Ghenar 21.

(L. P.)

Vel Logofăt.

(jos:) Biv Vel Clucer.

Observații. Pe Vo. e scrisă numai rezoluția domnească. Pecete cu cerneală roșie, în mijloc acvila într'un cerc alb. Se pot ceti inițialele: Iw. I' P. (deasupra acvilei) A. M. I' K. (dedesupt) și E 1728 E (jos).

3.

Sătenii și preoții din plaiul Hurezi și Cozia din Vâlcea se plîng Domnului contra nedreptăților și jafurilor pe care le face protopopul lor, Ilie Bărăitarul.

Prea-luminate și prea-înalte Domne,

Cu al doilea jalbă jăluidm milii și milostivirii Mării Tale că, după jalba ce am jăluid Mării Tale supt No. 1433 dela trecătoru Iulie pentru Sfinția Sa proto[po]pu Ilie Bărăitaru al plaiurilor Cozia și Hurezu din sud Vâlcea, pentru jafurile ce le-au urmat numitu și după porunca a Mării Tale și a cistiții (sic)

logofeții bisăricești și a Preasfinții Sale părintelui Mitropolitului și după orînduirea a doi cinovnici, unui protopop și unui boeri, comisari asupra-i, și după cercetarea la fața locului și bez de acea jalbă către mai sus zis și o samă de jalbe particulare dela preoți și mireni, și nu numai potrivite cu cea de jalbă de opște iscălită, ci o samă de nelegiuiri; și vedem că numai zbuciumări și pie[i]ște de lucruri și nicio întorcere de jafuri și mulțămire nu ni s'au făcut, de care am năzuit la mila Mării Tale ca să te milostivești Măria Ta a ni să da boeri de cătră Măria Ta și și din partea Prea Sfinției sale părintelui Mitropolitului un părinte, și cu carte de blagoslovenie și cu leguire, cît cununia și cît botezul și altele ce ni s'au urmat. Și sintem al Mării Tale către Dumnezeu rugători și jăluitori.

Satul Cacova.

Popa Gheorghe duhovnicul.

Satu Dobriceni. Popa Androni, Popa Ion.

Popa Nicolae, Popa Nicolae.

Popa Ion, Popa Ion.

Satul Bodești.

Popa Tudoi, Popa Gheorghe.

Popa Nicolae.

Popa Nicolae Moța.

Satul Pietreani

Popa Nicolae Gheorghe

Satul Brizești,

Popa Niculae³.

D O C U M E N T E

O listă bucovineană de penalități.

(Gălesc în hîrțile mele facsimilele unei porunci austriece din Bucovina, cu acest cuprins.

Cred că mi-a fost dat de d. profesor Rădulescu de la Facultatea de drept din Cernăuți.)

Din prè-nalta poruncă a Împărătesții Mării Sale și a Înaltului Hofgrixrat, spre înștiințare fietecăruia om, la fietecare biserică din Bucovina se lipește cîte o publicație, care în trei Dumineci, una după alta, se va ceti de cătră preotul satului la auzul tuturor, ca să înțeleagă tot omul greutățile și pedepsele ce se arată mai jos și să știe că oricine va cădea în una sau în alta de acest fealiu de

pedepse, nu se va putea mîntui și nevinovați cum că n'au știut, ci unii ca aceia, după împărăteasca și crăiasca poruncă, fără prelungire se vor pedepsi.

Adecă :

1. Cel ce va defăima pre Dumnezeu. — Pedepsa acestuia iaste : se i se rumpă sau se i se tae limba cînd va defăima cu cuvîntul ; de va defăima cu mîna, se i se tae mîna ; iar, de va fi defăimarea lui mai grea, se i se rumpă carnea din trup cu cleaște înfierbîntate și se i se tae fășii și să se tirăiască pe uliță, apoi să se arză cu foc.

2. Cel ce-ș va schimba legea creștinească, adecă se va face din creștin Turc, ori Jidov, sau altă leage păgînească va primi. — Pedepsa acestuia iaste : se piarză toată averea lui, să rămîie la cămara împărătească, și moartea lui să fie cu sabia.

3. Fermecătorii, vrăjitorii și strigoii. — Pre aceste, după greutatea vinovații lor, să-i pedepsască cu moarte.

4. Cel ce va giura strîmb sau va strica giurămîntul lui. — Cu sabie, după faptă, ori se i se rumpă limba, ori cu tăierea deageltelor cu care au giurat se se pedepsască.

5. Cel ce va greși înprotiva pămîntescului Împărat și a stăpînului țerii, sau vînzătoriu de țară. — Toată averea lui va fi împărătească și el de viu se se tae în patru bucăți.

6. Un răzvrătitoriu și zurbagiu. — Asupra aceluia tăiare cu sabia și luarea averii va fi pedepsa lui.

7. Făcătorii de bani buni sau răi. — Asupra aceloră luarea averii și arderea cu foc iaste hotărîtă.

8. Dregătorii și judecătorii cari vor fi cu pizmă sau vor vinde dreptatea pe bani. — Unii ca aceia cu întoarcerea banilor ce au luat și cu scoaterea dinu' slujbă, așa ca niciodată se nu mai fie vreadnici de slujbă, și, după cum va fi greșala, cu piarderea averii și a vieții se se pedepsască.

9. Cei ce nu vor fi în slujbă și, pentru ca se poată lua de la cineva ceva, se voru arăta că sînt în slujbă, sau cu acest chip vor face altă ceva înșeleciune. — Asemene ca și ceialalți, cu datul înapoi ce au luat și încă se pot și cu pedepsa vieții se se pedepsască.

10. Cei ce vor ținea din puteare și din volnicia lor închisori. —

Se vor pedepsi ca cel ce au greșit înprotiva stăpînului țerii, după cum s'au arătat la al cincile pont.

11. Cei ce vor fugi dină închisoare, cum și cei ce vor da ajutoriū la fugă. — Se vor pedepsi cu îndoită plată de bani ce ar fi fost hotărît să deae sau a pedepsii trupului; cîte odată și cu pedeapsa vieții.

12. Cei ce vor face orice fealiū de înșeleciune. — După întîmplarea faptei, se vor pedepsi cu sabia sau cu spînzurătoarea, ca tălharii.

13. Cel ce va face cuiva vre-o silă în iveală, sau va face înprotiva securității de obște. — Unul ca acela se va pedepsi cu luarea averii lui și cu pedeapsa sabii.

14. Sodomia, sau curvia înprotiva firii omenești. — Se va pedepsi cu tăierea capului și cu arderea trupului.

15. Cel ce va curvi cu sîngele său. — Cu tăierea sabii se va pedepsi.

16. Cel ce va sili pre oarecineva cu sila spre curvie. — Cu tăierea capului se va pedepsi.

17. Înșurații sau măritații de vor curvi cu altul. — După întîmplare, cu pîiarderea vieții se se pedepsască.

18. Cel ce va avea doao' mueri sau mai multe, sau muierea doi bărbați. — Cu sabia se se pedepsască.

19. De va lua cineva o fată sau o muiare cu sila. — Cu sabie și, după întîmplare, cu punerea trupului pe roată se se pedepsască.

20. Pizevincelecul. — Se se bată cu zmicile și se se gonească din țară afară.

21. Curvia de obște. — După întîmplare, cu bani și cu închisoare și cu gonire din țară se se pedepsască.

22. Cel ce ar avea înpreunare cu necredincioșii și alte curvii greale. — După întîmplare, cu tăierea capului și cu arderea în foc se se pedepsască.

23. Uciderea, rănirea și alte fapte de moarte. — Asemene, cu sabia și, după întîmplare, cu tăierea minilor, cu rumperea de cleaște și cu tirăirea pe uliță se se pedepsască.

24. Cel ce va ucide pre părintele său, sau pe copilul său, sau pe soțul său. — Mai totdeauna cu frîngerea pe roată se se pedepsască.

25. Ceia ce înadins îș va pîiarde copilul, sau pre cel de curînd

născut îl va omorî. — Cu tăierea capului se va pedepsi și, puindu-să trupul ei în mormînt, se se bată un par prinî inima ei.

26. Ceaia ce înadins va piiarde roada zămislierii, sau ceaia ce va face pe bărbat sau pe muiare să nu aibă roadă. — Cu sabie se se pedepsască.

27. Ceaia ce va pune pe copilul ei în loc primejdios. — Asemenea cu sabie se se pedepsască.

28. Ucigătorii de drumuri și pe ascuns. — Cu sabie, sau cu frîngerea pe roată, sau cu tăierea în patru bucăți, cum și cu tîrăitul pe uliță, cu rumperea cărnii cu cleaștele și cu trasul fășiilor se se pedepsască.

29. De va sfătui sau va îndemna cineva pe altul spre ucidere, ori singur înainte au gîndit și au și ucis. — Cu frîngerea pe roată și cu înpletitul pe roată se se pedepsască.

30. Cel ce va otrăvi pe altul. — Asemenea cu roata, cum și cu tîrăitul pe la locul pierzării, sau și cu rumpitul cu cleaștele și cu mai multe pedepse se se pedepsască.

31. Cînd se va omorî cineva singur. — Acest fealiu de trup se se leapede ca a unii vite necuvîntătoare, averea lui se se iae și, după întîmplare, se va pune acela trup pe o grămadă de leamne, și se va arde, sau se va pune pe roată, sau în spînzurătoare.

32. Tălharii de fură vite. — Cu spînzurătoare, împreună aninați cu lanțul, sau, după faptă, și] ma[i] rău se vor pedepsi.

33. Cei ce vor fura lucru bisericesc. — Cu spînzurătoare și cu arderea trupului se se pedepsască.

34. Cei ce vor prăda la drumuri. — Cu sabia sau cu spînzurătoare și cu punerea trupului pe roată se se pedepsască.

35. Cel ce va prinde oameni și-i va vinde. — Cu sabia, și mai rău se se pedepsască.

36. Cel ce va aprinde vre-o casă înadins. — Se va arde și el cu foc.

37. Cel ce va ocări pre altul, sau îl va măscări, sau, prin lauda lui, se va atinge de cinstea altuia. — Unul ca acela, ori cu bani, ori cu închisoare, ori cu alt fealiu de pedeapsă a trupului se se pedepsască.

38. Cel ce prin scrisori va defăima pre altul, cu orice fealiu de scrisori de defăimare. — Acest fealiu de răufăcătorii se se pue la un loc sus, la vedeala tuturor, și, bătîndu-l la iveală, să se scoată din țară afară.

39. Gazdele tâlharilor și a oamenilor răi cu prepus. — După împlinirea faptei, ori cu orînduita moarte, ori și mai rău se se pedeptască.

*
•

O scrisoare cîmpulungeană către arhiepiscopul Gavriil Bănulescu-Bodoni.

Preosfințite și miloslive slăpăne,

Viind trimisul Preosfinții Voastre chir Ioniță Ungurul aice la noi, la Cămpulungu, ne-au adus și prè-cinstită scrisoare ce ne-ai trimes Preosfințije Voastră. Cu multă plecăciune și cu mare bucurie am priimit-o, împreună și cu epetrahir ce ați trimes Preosfinție Voastră la biserică noastră, pentru care foarte mulțămiiți sântem. Și, înțelegând cele ce ni să scrie de cătră Preosfinția Voastră, cu tot chipul dă sălință adunând pre toți oamenii bătrâni vechi ce s'au aflat aice la Cămpulung și la alte sate de prin pregiur și s'au făcut mărturie după cum s'au putut, măcar că au fost oareșcare înpiedecări, însă nu de spre noi, ci dintr'un felvaltăr niamșu ce avem în sat luatoriu de samă, s'au pricinuit, prepuind pe chir Ioniță de șpion, l-au făcut de au umblat odată pe la Cernăușu areștuit, și apoi s'au întors iarăș la noi de s'au isprăvit trebuința, dară cu toate aceste s'au făcut, și, încredințându-să și cu pecete Cămpulungului și cu alte întărituri dregătorești, să trimete, rugându-ne ca să fie priimită și luată în samă de bună slujbă.

Și, pe lângă aciasta, înjălegându de multa bunătate și evlavie cè creștinească a evghenii Preosfinții Voastre și din trecuta vreme, de când erai la Moldova, iar mai vartos din adeverințele ce ne-au dat chir Ioniță, încredințându-ne cu totul și prin îndemnare și sfatul ce am avut m'am socotit și am trimes și on copil anume la Preosfinție Voastră, pentru carele prè mă rogu, fie bunătate Preosfinții Voastre ca să fie priimit ca unul ce, după cercetare ce s'au făcut dintr'atăția oameni bătrâni, a fi și oareșcare neam, care copil păn'acum moldovinești binisor și nemțește păr la al triile glas au eșit, și cu adevăr din școală l-am luat și l-am trimes, nădăjduindu că la acele locuri, de va fi cuprinsu cu mila Preosfinții Voastre, poate și în alte limbi care să vor socoli a fi de trebuință să învețe, și nemțește mai mult poate să să înputerniciască. Pentru carele cu lacrimi mă

rog Preosfinții Voastre să fii cu milostivire, și mare pomenire vei ave, fiindcă sânt om cu casă grè și cu copii mulți. Și, fiindcă cu adevărat noo ne-au părut prè piste pufință și cu mare durere, și maică-sa cu multă plângere s'au dispărjit de cătră dănsul, nu pentru alta, ce pentru depărtare locului, dar ce să facem: pentru procopsala învățaturii și norocirii lui sântem săliți a răbda toate. Și, nădăjduind cătră Dumnezeu că peste scurtă vreme om vidè pe Preosfinție Voastră iarăș la Scaunul Moldovii, pentru care purure rugători sântem, ca să fim norociți, rămăind

Al Preosfinții Voastre prè-plecat
și supus poroncii

Diacon Costanli Grămădescu.

Și mă rog să aibă voe copilul a-mi scrie câte odată prin poștă la Eșu, cum să află, ca să ne mângăem, cu scrisoare luând. Și pentru mai bună pleroforie trimet și aciastă însămnărică de cursul neamului.

(Sus: 1800.)

(Pecete de ceară roșie cu:)

* Aciasta-i pecete Cămpulungului,
să să criadă.

(În mijloc:) † lt. 7249. Sep. 1.

(În jurul unui brad.)

* * *

Inscripțiile bisericilor românești din Tîrgul-Murășului.

Biserica ortodoxă.

1. S'au cumpărat acest loc de biserică de dumnealor jupănul Stoian Hagii Costandin cu soția sa Siriana: au făcut și biserica din temelie; au zugrăvit oltariu și fruntaria cu icoanele de înpreună. Sânt ctitori Gheorg Laslo, Stoian Ienachie, Sabo Rad, Moldovean Ianoș, Bucur Demeter, Sabo Demeter, Cadar Demeter, fiind preot paroh și protopop eparhii Vasie Pantea. Zugraf popa Nicolaie, Ion, Vasilie, ano 1814.

Însemnarea aceasta se găsește pe pinză supt o icoană, la stînga altarului.

2. Pe un clopot: Ἀπερώθη παρὰ τοῦ Ἱωάννου Κοῦ[σταν]τίνου ἐκ Μιλενίκου, 1795, Ἰουλ.

3. Altul poartă anul „1836 cu cheltuiala repo. Zaharii Iravni, maior muscăescu, spre pomenirea sa“.

4. Între mormintele din prejur : „Hagi Costandin, negustor din Vaşarhei, mort la 1811, Aprilie 23, de 72 ani“.

Biserica greco-catolică.

In cultum Dei struxit exornavitque Ioannes Babb, episcopus fogarasensis.

Comunicat de T. G. B.

* * *

Două acte bisericeşti.

Vichentie, cu mila lui Dumnezeu episcopul Aradului, a Orăzăi cei Mari şi Ionopolei şi a toată varmage a Sarandului şi a Bihării şi a Halmagiului.

Pavelă marele apostolă ală Domnului va şi porunciaşte sf şi dea preoşilor poslania tocmite de la ceia ce hirofonescu de tocmiria preoşilor ; deci unii porunci ca aceia plecându-sî şi acest chir (popa Condrian din Şoimuş), pentru această tocmim carte de la noi cu darul Duhului sfânt, a făcătorului deplin Dumnezeu, l-am hirotonit pre leage şi pravilă cetef, ipodiakon, diacon şi preut şi poruncim tuturor celora ce citri voi va veni acest slobod preut, arhierelor, zic, şi preuţilor, igumenilor, bîrbaşilor şi mireanilor boiari, cum s'au înpodobit cu vrednicire preuţii de Smereniia Nostră, mărturisit de bîrbaşi vridnici credincioşi cum iaste vriadnic de rînduiala această. Dirept aceaia şi pentru tocmiria şi înfiriria lui dî-sî această carte după cum este obiceiul, de la noi înfiriri, lei 1728, Noem. 1.

Smeritul episcop pravoslavnic

Vichentie Ioanovici m. p.

(Blaj, Bibl Cipariu.)

* * *

Ani Domnului 1697, mşta lul. 12 dzile eu Theofil arhiepiscop[u]pă şi mitropolit ţară Ardialului şi Mitropolii den Belgrad dau testamentul meu, să hie de mare credinţă ă-am grăit la sfârşitul vieţii mele de pre ăastă lume, cum eu după moartea mea ă am agonisit mai denaintea Vlădiciei şi în Vlădicie cu sărăcire mea : haine, cai, cară (şters : vaci, berbeci), bani, her şi alte unialte precum sîntu scrise la istren şi cărţi toate aciastia cu limbă de moarte le las sti. besearעי Mitropolii din Belgrad. Cumpărat-am un triod şi un pîntecostar înbrăcat cu carmejin roşiu cu aur şi un oftar, de ciale mari întreg, de ciali din Ţara Leşască, şi o poală de tratapod de urşinic cu flori de hir, şi o pravilă din Moldua, românească, de giudeţ, şi un cliuci ru-

mănescu și un stihar de camucă mohorâtă cu flori de hir și un patrahir tot de hir aurit, cu doisprădziați apostoli cu cinci cănate de hir și cinci nasturi mari cu muchi aurite din ȝos la cănati și doisprădziați nasturi mai mici rătundzi auriti câte 4 într'un loc în trei locuri și un (fusesse : 2) covoar[e] roșiu și o scoarță și un [en]golpu de aramă cu lanțul de argint aurit ce să închide într'o tablă scrisă Priacista cu fiul în brațe de altă parte, în ciaia tablă sta. Troiță, și, fiind nește vase de argint mai denainte, și nefiind nici de o treabă, aflat-am o medelniță cu ibrice de argintu cu flori poleite cu aur, schimbat-am de am dat aciale vase, nefiind nice de o triabă, și am dat adaos optudzăci de taleri și, neagiungându-șă, am mai scris un păhar a mănăstiri cu doisprădziați apostoli, și apoi nu m'am îndurat să las acest păhar, ce l-am răscumpăratu cu optu taler', și iară l-am lăsat mănăstiri.

† Un stihar de lastră galbănă cu flori de mătasă care au dat Măria Sa Costantin-Vodă Brâncovan[u] și un patrafir de sarasir cu 9 nasturi sîrmă albi cu mărgianuri roșii în vârvu cu cinci cănate sîrmă, tij Vodă, și o păria[che] năracli[e] de lastră verdzi și un sacos de sarasir hatai roșiu cu flori diasă mari și mici de hir și mătasă roșă cu cipche de hir albe pe de lături, cu optusprădziați nasturi suciti de argintu aurit, căptușit cu atlas laramgiu, tij Vodă, și trei sute și șiasedzăci de florinți la rătutul de la Găuriani de pe Ampoi zălogit, carte de la căptălain pentru satu pentru Beca, cu vâlătașuri și cartea de cum-părături, satul Curături, cu tăv, cu țarini, cu tot hotarul, cu venitul, olisatori (*sic*) pentru lăturile de la Oarda, cartea pentru rătul de Găuriani, precum carte zelog, și hinteul cu patru (șters) cai, un car nou cu totul cu hamuri (șters) cu tot și patru sute de zloți la giupăniasa Mariia Harmănțășoae, 2 lanțuri de cară, blide, ciubiare, cădzi, buțe ce sîntu uni altele unii case. Iar cine va străca ačaste danie č-am dat sventei beseareci să (*sic*) treclet și procliat, să aibă parte cu Iuda carele au vândut pre Hs. în viaci, amin.

Vladica Theofil.

† Ermonah Ioachim de la mână. preciaștii Alasina.

† Poppa Ianoș de la mănăstirea Belgrad, popa Necula, popa Udria, Patăr Ianoș, Ban Andreiaș, † Ban Olu Gheorghie. Enachi

chir Toader, Enachii Nica Ενθαε, Coman Păscar, Todor cel mic, Stan Buican.

Ἰωάνημ ἱερομοναχός.

ἀπὸ τῆς (sic) μοναστηρίου Αλάσινα.

† Γιωδάνος παπῆς μαρτυρῶ εἶνοθεν. Ἰωάνης Πάτερη, Ἀντραῖος Μπανον. Κοιρκος Δέμος. Μπανουγγλου. Ζαφήρης Φοτηνοῦ. Γρήνης Νήκου μαρτηρῶ ἄνωθεν. Fejervari Udvarbiro Ratz Iztvan.

(Ibid.)

DĂRI DE SAMĂ

T. G. Bulat, *Din corespondența episcopului Calinic al Rîmnicului* (1850-1858), Rîmnicul-Vîlcii 1927.

Corespondența învățatului episcop rîmnicean Calinic, înmormîntat la Cernica (se zice „Cernican“, nu Cernicar), unde-și făcuse ucenicia, nu poate fi fără interes.

Se începe cu o scrisoare a lui Eufrosin Poteca, atunci (1851) egumen la Gura Motrului, care recomandă pe un călugăr mergînd la Neamț, cu observația : „Un om care n'a văzut nicidecum altă țară afară de aceia a nașterii sale se asemănă cu un copil care n'a sărit încă din leagăn“ (p. 5). Despre biserica Vlah-Sarai din Constantinopol, refăcută de Logofătul Nicolae Aristarchi, pp. 12-4. Doi preoți așiftători (1854), pp. 30-1. O scrisoare românească a generalului Liprandi, pp. 31-2. Una a generalului Coronini, pp. 39-40. De foarte mare interes e planul din 1857 al tipografului bucureștean F. Ohm de a da „Documente pentru a servi la istoria Romînilor“, și anume : topografia, harta, „tratatele și codurile, regulamentele organice și administrative“, traducerea în franțuzește a cronicilor muntene și moldovene, precum și a istoricilor greci și germani cari au scris despre Principate, extrase din publiciști și călători, cîntecele și poesiile naționale, etc., cu „prefețe și comentarii de notabilități literare din Franța și Anglia, publicate în franțuzește“. E o lucrare destinată și învățaților străini și comisarilor europeni instituiți prin tratatul din Paris. Ea nu urmărește scopuri politice de partid. Vor fi zece volume, mari ca acelea din „Panthéon littéraire“, și vor costa zece galbeni. Librarul Grant va primi subscripțiile, și el „se va înțelege pentru tipar cu o mare casă din

Londra sau din Paris*. Se va începe lucrul după 500 de subscrieri. Se anunță, în detalii «Petru Maior și Șincai», «cronici muntene» și «Istoria lui Mihai Viteazul a lui Bălcescu», «cronici moldovene precedate de Cantemir, Fotinò și alți istorici greci moderni», «extrase din vechi autori greci și latini (Strabon, etc.), extrase adnotate din Gibbon și Hammer, istorici germani : Sulzer, Engel, Neigebauer, Țerile române în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea : del Chiaro, Zallony, acte oficial», note diplomatice, extrase de publiciști și călători, cîntece și musică, poeți naționali, numismatică, Coloana lui Traian, monumente ale țerii și portrete de oameni mari» (pp. 46-8 ; după textul frances).

* * *

Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungro-vlahiei*, Chișinău 1927.

Rare ori o monografie de istorie bisericească a fost așa de bine făcută ca prezenta lucrare a unui elev al regretatului N. Dobrescu.

Sprrijinită pe documente inedite și împodobită cu un frumos portret, ea va forma baza pentru orice cercetări privitoare la Biserica munteană în cele d'întăiu decenii ale veacului al XIX-lea.

Gheorghe, probabil Niculescu, din București, născut la 1765, a urmat la Sf. Sava, pe vremea lui Lambru Pholliades. Pe la 1790 prietenia cu colegul său Gherontie îl duce la Neamțul lui Paisie, care-l face ierodiacon. Aici începe a scrie. La 1796 Dositeiu Filifis (nu Filifiti) îl cere, cu Gherontie, pentru traduceri din grecește. Autorul a găsit și biletul lor de călătorie pentru o scurtă întoarcere (pp. 4-5). Lucrările lor literare la București încep în 1799. Biblioteca Mitropoliei e încredințată lui Grigorie (p. 5). Se semnalează, la Academia Română, ms. no. 2683, catalogul cărților lui Sonnini, depuse acolo (*ibid.*). Pe la 1802 cei doi călugări sînt iar la Neamț, și în curînd Mitropolitul Veniamin îi pune la lucru. La 1812, călătoria la Athos (pp. 7-8). Pe cale, moare, prădat de hoji, Gherontie (*ibid.*).

La 1817 Grigorie e din nou la București, locuind în chillile de la Antim, cu voia lui Iosif de Argeș (pp. 9-10). De aici trece la Căldărușani, unde-și urmează lucrul literar. Pentru alegerea lui ca Mitropolit și sosirea la București pe jos, p. 12 și urm. Atitudinea de rezistență a Mitropolitului Dionisie Lupu, pribeag la

Braşov, p. 14 nota. Actul de alegere a lui Grigorie după o condică găsită de pâr. N. Popescu la p. 15 nota 1. Ceremonialul de instalare, după inedit, p. 16 nota 1. Alegerea de el, a lui Grigorie de Argeş, pp. 20-1 (atitudinea față de Ilarion revenit în 1828, p. 22 nota 3). Măsuri de îndreptare, p. 23 și urm. O statistică a eparhiei lui Grigorie, p. 25 nota 1. O hirotonire de la Vidin, într'o curioasă românească, la 1832, p. 27 nota 1. Reparații la Căluu, p. 30 nota 3. Măsuri pentru școli la Bucov sau Urlați, p. 35. I se propunea lui Grigorie să puie o dare pe preoți pentru a se plăti datoriile din Rusia ale princesei Bagration, născută Văcărescu, care avea să reclame ceva de la Dionisie, p. 34 nota, p. 36 nota 2. Moștenirea lui Dionisie și a Mitropolitului Nectarie, p. 40 și urm. Schitul Blejoaia (Blejoiu), lângă Ploiești, p. 43. Izgonirea Grecilor din mănăstiri, p. 44 și urm. Pentru Hurez p. 46 nota 1. Ocupația rusească, p. 51 și urm. Înmormântarea lui Grigorie-Vodă Ghica, p. 54 nota 2. Exilul, p. 55 și urm. Scrisoarea de explicație a lui Grigorie, pp. 61-2; pricina e: „Pangratiunea nepoata Barbului Văcărescul“, cu „o înțeleaptă aflare a pricopsitului Iancul Văcărescul, odrăslitii cei bune“ (p. 61); ea e pusă alături de Herodiada și de împărăteasa bizantină Eudoxia. Se ivesc candidaturile unui Grec din Rusia, a lui Grigorie de Argeş, a lui Ilarion, a lui Dionisie. El stă „fără de mustrea științii“ la Chișinău (p. 62).

Aici dă cărți românești, din ale sale, preoșimii basarabene, mai multe sute (pp. 68-70). Și Eufrosin Poteca, „pâr. Eufrosin dascălul“, adauge pe ale sale, între altele *Filosofia lui Seneca*, cu privire la care nu se ceruse voie de la guvernul rusesc (p. 69, nota 2). Se dau cărți și la Biblioteca Seminariului (*ibid.*). O Zoița Paleologu se ocupă și ea de aceste daruri (*ibid.*). Despre traducerea unei cărți „a gheeneralului Sturzii“ de episcopul de Argeş Ilarion (p. 71): de fapt e „Manualul creștinului ortodox“ de A. de Stourdza (*ibid.*, nota 2). Se impune vânzarea pentru datoriile princesei Bagration. Pentru moartea lui Dionisie, p. 72 nota 3.

La Chișinău Grigorie traduce pe Teofilact, comentariul la scrisorile Sf. Apostoli și se gîndește a tipări și traducerea lui Teodoret la Psaltire (p. 73). Remarcabile aceste cuvinte despre Poteca: „Sfinția Sa ș'au ales partea cea mai bună ca Maria: a-și folosi adecă neamul cu fealuri de cărți, și bine face, că

va fi mai lăudat decât Marta, ceia ce cu alte chipuri și griji îl foloseaște. Și cu atât mai mult, cu cât sufletul iaste mai sus decât trupul. Îi rog dar de la Dumnezeu putere și înțelepciune ca să poată da în lumina limbii noastre și altele mai multe" (p. 74). Alături glume despre borșul scump în Basarabia (*ibid.*, nota 1).

Cerere de întors, după pace (p. 74 și urm.). Ea fu primită numai în 1832 (p. 78). Grigorie aducea șaiszeci de „cuvinte“ ale lui Hrisostom, traduse în exil, pe Iosif Brieniu, despre purcederea Sf. Duh (p. 79). Îndată el face o tipografie provisorie la Buzău (pp. 79-80). E oprit de Ruși să se așeze la București (p. 81). „Cînd îmi va ieși sufletul“, răspundea el prigonitorilor, „atunci voi lăsa eparhia“ (p. 82). „Pentru lucrurile care privesc spre curățirea sufletului Domnul și-au vărsat sîngele și nu le va lăsa în voia nebunilor“ (p. 82). Se căuta înlăturarea lui prin Scaunul constantinopolitan (p. 82 nota 1). „Aproape un an“ stă prigonitorul la Buzău (p. 83). De aici e silit să meargă la Căldărușani (pp. 83-4). Era atunci „în cea mai mare treaptă de slăbiciune“ (pp. 84-5). Trebui ca el să aprobe cuprinsul Regulamentului Organic ca să fie rechemat în Scaun, în August 1833 (pp. 87-9). Atunci orînduiește repararea Mitropoliei (pp. 90-1). Note prețioase despre noua pictură, proastă, și fîmplă, nu mult mai bună. Un Nicolae Teodorescu, de la școala de iconari și zugrăvi din Buzău, a făcut frescele de azi (p. 91 nota 1). Inscripția, pomenind pe Constantin Șerban, pe Doamna Balașa, pe Radu Leon (1665), *ibid.* Moartea lui Grigorie se înfîmplă la 22 Iunie 1834 (p. 92).

Un capitol privește opera literară a nobilului cleric. Se observă, după Mitropolitul Iosif Naniescu, că la Neamț Dometian era din Brașov, Neonil din Bucovina, Timoteiu din Basarabia (p. 98, nota 1). Despre moara de hîrtie de la Ciorogîrla și arendașul Udrischi la 1823. p. 103, nota 2. Grigorie face să se traducă și o carte bulgărească, tipărită în 1828 (p. 106). N'ar exista o ediție din 1794 a „cărții folositoare de suflet“ (p. 147 nota 3): să fie în „Istoria Literaturii“ o simplă confuzie? O notă despre Nichifor Theotokis, p. 110 nota 1. Catehismul Sf. Atanasie, p. 112. Exemplarul din Teofilact dăruit de Doamna lui Moruzi, în 1805, lui Dionisie ieromonahul, p. 113, nota 3. O bogată notă asupra traducerii acestei cărți vestite la p. 114, nota 2. La p. 117 (ca și alurea) a se ceti „Kekragarion“, nu „Kegra-

garion". În prefața la Calist Xantopoulos Grigorie pomenește pe Petru Maior, în critica lui contra lui Bob (pp. 119-20). Autorul rectifică părerea mea din „Ist. Literaturii” că s’ar fi tipărit — cum se amintește, de altfel, intenția — „Cuvintele prea-cuviosului părintelui nostru Simion noul bogoslov” (p. 123). Și *Chiriocodromiul* pe care-l citam după aceeași prefață, e, de sigur, numai cel din 1801. O rectificare pentru *Exaimeron*, p. 144 nota 2. Dar n’am afirmat o ediție din 1826. Numele de la p. 130, nota, sînt simple glume. Cărțile despre Neamț ale răposatului arhieru Narcis Creșulescu au o valoare foarte relativă (v. p. 136, nota 1). Cu dreptate se obsearvă că predica lui Hrisostom «pentru muerile ceale răle și ceale bune» (1827) e în legătură cu noua Herodiadă, princessa Bagration (pp. 1427).

Anexele documentare, unele rău publicate mai înainte, sînt deosebit de bogate. Despre Blejoiu p. 161. Pentru școlile de la Buzău și Focșani, p. 199. Eufrosin Poteca scrie la 1826: „Ticăloasa inima mea să topește de focul în care să frig bieții Rumîni neîncetat” (p. 200). „Oh, Dumnezeu! mieu, dacă ești drept și iubești dreptatea, pentru ce nu stingi pe asupritori de pe fața pămîntului, și săracii asupriți să te slăvească? Săracii Rumîni, săracii Rumîni! Ei, deaca au oi, plătesc pentru eale, deaca porci, plătesc: pentru dîșii, deaca stupi, deaca vii, tutun, plătesc dajdie pentru toate; dau și dijmă și vamă pentru orice vînd, și apoi pă de-asupra plătesc și dajdie neîncetat supt deosebite numiri; iar dumnealor, de care vorbesc („Bucureștenii”), de au vii, le lucrează poslujnicii. 20.000 de Rumîni aleși le dă dajdie grea, și dumnealor își poleesc caleșcile fără a face Rumînilor cel mai mic folos. Deaca sînt în slujbe politicești, au destulă plată, și însă cea mai multă treabă o fac logofeții și zapcii: treaba lor este să stoarcă pre Rumîni. Dar răutatea lor însăși îi va prăpădi și netrebnicia lor îi va face ca praful ce-l spulberă vîntul de pre fața pămîntului, de nu să vor îndrepta să cunoască pre Rumîni și pe Țigani frați ai lor și după omenire și după botez și după politică; pentru că trăesc din sudorile lor fără să-i folosească cu ceva. Noi sîntem hristiani ortodocși, și apoi ținem robii ca în vremea păgînatății! Dar amar noă, cu ce măsură măsurăm Țiganilor și Rumînilor, cu aceia ni se va măsură nouă, de nu ne vom înțelepți mărturisind adevărul, lucrînd dreptatea și dobîndîndu-ni dragostea de la ceriu și de la oameni” (p. 201).

Scrisoarea contra „Pangrationesei“, pp. 244-7. Aceia despre Po-teca, pp. 247-8. Grigorie-Vodă Ghica la Breaza supt ocupația rusească, în 1831, și întoarcerea lui la București, pp. 255-6. Frumoasa scrisoare a lui Grigorie din 21 Septembrie 1831: „Cît și pentru singură vînzarea și surgunie mea unii poate mă ticăloșesc, dar eu mă bucur, și pentru că nădăjduiesc ușurare păcatelor mele în ziua judecării, și pentru că mă zăbovesc întru Dumnezeuasca Scriptură și în tîlmăcire fără de nicio mustrare de știință pentru depărtare, că nu iaste din voia mea. ci din pricina celor ce au voit să neguștorească Biserica lui Hristos și cari socotia că vor petrece veacinic pre pămînt, și de moarte și judecata ce va să fie, niciodată nu-și aducea aminte. Ci Dumnezeu să fie milos-tiv și lor și mie“ (pp. 256-7). „Hîrtia Leon“ e hîrtia de Lyon (v. p. 273).

* * *

R. Gassauer, *Considerațiuni la istoria Sucevei și a împrejurimii* (în „Anuarul liceului ori. rom. „Ștefan-cel-Mare“ în Suceava 1926“), Suceava 1927.

Lucrare foarte temeinică, sprijinită pe multe inedite. Autorul se ocupă întăiu de activitatea comisiilor de organizare în Bucovina de curînd anexată. Se arată planul de delimitare. O sumă de lămuriri mai vechi iese la iveală cu acest prilej. Un mare număr de documente ocupă trei șferturi din lucrare. Se ridică atunci și piatra de mormînt, fără inscripție, a lui Despot-Vodă, lăsat la Areni (p. 47). A se celi la p. 50: „Vișnoveschi“, în loc de „Vișcoveschii“. V. p. 56: „Turcii niciodată moșinași n'au fost în tîrgul Sucevii sau în pămîntul Moldovii, ci numai cu negustorie au înblat“. La urmă și o bună bibliografie.

* * *

Andrei Alexandru, *Medicii romîni și străini din Moldova și Muntenia între 1806 și 1860*, Cluj 1927.

Foarte bună țesă de la Cluj, care va aduce servicii. Medicii sînt așezați alfabetic, fără să se arale însă izvorul pentru fiecare din ei.

* * *

Dr. Valeriu L. Bologa, *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal*, Cluj 1927.

Se dau știri generale despre medicina în Ardeal (menționea

episcopului Andrei Dudith, sfârșitul sec. al XVI-lea, care era și medic; a lui Paul Kyr din Brașov pp. 12-3; primii mediciști români la Viena, fără nume, p. 15. A doua parte prezintă pe primii medici ai noștri și primele lor publicații în acea provincie. Felcerul Ioan Mihail Popp la Sibiu în 1737, pentru ciumă (p. 23). Un Ioan Aron, rudă cu Vlădica din Blaj, e „fisc“ la 1757 (pp. 23-4). Pe larg despre Ioan Molnar, p. 24 și urm. (deschide cursul la Cluj în latinește în 1791; a sa *Paraenesis* apare acolo în 1793; se reproduce foaia de titlu la p. 26). Darvari de la 1785 cu *De signis coctionis*, e de sigur Român macedonean (v. p. 27). Urmează lista, încă de la 1744, a ordonanțelor sanitare redactate în românește. Apoi aceia a studenților de la Cluj pînă la 1876 (p. 51 și urm.): profesează și Macedonenii Ioan Nicolide din Pind și D. Bikela din Veria Cei mai valoroși dintre ei sînt presentați deosebit de la pag. 37 înainte: Simion Romanșai, Gheorghe C. Roja, scriitorul (Macedonean din Monastir, n. 1786; stă la Timișoara), Vasici, Nica, Atanasie Șandor, Ștefan Păcurariu Pop, I. Moga, I. Arsenie, etc. Partea a treia se ocupă de medicii sași din Brașov (chemați și în Principate, pp. 42-3). Și un Frances, „Gallus natus“, Iosif, 1584-1602 (să nu-l fi lăsat în urmă Petru Cercel?) (p. 45 nota 2). Se reproduce titlul tratatului despre ciumă al lui Adam Chevet (p. 49), apoi altele, ca *Recensio remediorum praecipuorum Transylvanicis domesticorum* a lui Martin Lange, care scrie la 1787 „Von der Glaubwürdigkeit der meisten Pestberichte aus der Moldau und Walachey“ (Viena 1788; și despre leacurile băbești). Un Veniamin Barbenius, din Făgăraș și Trei Scaune (n. 1754) a fost și el chemat la noi (p. 52), iar Gheorghe Bolthosch (1804-47) rămase la București ca medic al lui Vodă, pe cînd Ioan Ziegler deschidea o farmacie la Botoșani și Paul Christian Weisskirchner (1745-93), care promovează la Halle, se așează la Ploiești (p. 53) Mihai Czakul, dintr'o familie de medici, e la Iași medicul lui Constantin și lui Ioan Mavrocordat, iar la 1744 merge la Constantinopol și caută pe fiul Logofătului Sturza (întors 1745 la Iași; merge în 1751 la Hanul). Caută de Romîni din Schei. Moare în 1771 (p. 54). Mihail Bruckner e chemat în 1792 la București pentru ciumă (*ibid.*). Operații de ochi în Principate face, cu cîte 170-200 de galbeni, Mathias Lassel (1760-1834) (*ibid.*). În secolul al XIX-lea Ioan Plecker și Gheorghe

Gross se strămută cîtva timp la București (al doilea, și medic militar, apoi la Pantelimon, la Tîrgul-Jitului; + 1876 la Caracăl) (p. 60), precum Karl Hintz, medicul lui Miloș al Serbiei, se fixează, înainte de 1877, la Giurgiu (p. 61). La 1859 era la București Iosif Wilhelm Fabricius, care trece la Craiova, iea parte la războiu, ca oftalmolog, și cîștigă o mare reputație (+ 1888; p. 61), Ioan Altstaedter devine la 1863 medic de spital la Tă-tărași, trecînd apoi la Ploiești (—1875) (p. 61); și el iea parte la războiu. Spițerul de la noi I. Honigberger ajunge apoi în India, ca să vie la Iași (p. 62-3, „fiu magistrat în Moldova“). Adam Molnar (n. 1716) e medic de Curte, șaisprezece ani, la București (p. 65), ca și David Samuil Máday (n. 1709) (p. 66 nota 1). La Brașov apar ca medici romîni Iacob Pană (Pán), din Codlea (p. 67). E cunoscut scriitorul medic Vasile Pop (pp. 67-8). Constantin Gheorghe Nica e prieten cu Șaguna (pp. 68-9). Trece prin Odesa și ajunge la București. Bine cunoscut e Pavel Vasici Ungurean (portretul la p. 70). Nicolae Gănescu, din București, petrece în anii 1861-75 la Brașov (pp. 72-3): e de sigur ruda curiosului Grigore Gănescu care va da la Paris foaia de satiră politică *Le nain jaune* (pp. 72-3). Urmează medici mai mici (pp. 74-5). Gh. Diamandi luă parte la războiu și se așează la Giurgiu, apoi la Brăila (p. 75) Note despre meritosul Sterie Ciurcu și despre învățatul Nicolae Teclu (pp. 75-7). Cărțile medicale românești din Brașov (cu reproducerea titlului *Macrovioliceii* lui Vasici), pp. 78-9.

Și adausul e plin de știri nouă. Dr. C. Poruțiu, p. 85. Ioan Nichifor cu teza despre gastralgie (Viena 1739 și 1793) pare în adevăr a fi fost Romîn (*ibid.*), ca și Pasiotes, autorul «Balsamului macrobiotic» (în grecește), din 1864.

• • •

Teodor Herman, *Monografia istorică a protopopiatului ortodox român Dej*, Cluj, 1926.

Lucrarea, întinsă și plină de lucruri nouă, e făcută și după „hîrțile, însemnările vechi și nouă, inscripțiile de pe la biserici“, apoi din Arhiva protopopiatelor Dej, Lăpuș și Cetatea-de-Piatră, din Arhiva Consistoriului arhidieceșan ortodox român din Sibiu“.

Un capitol se ocupă de reședință, întâiu la Chieuești, apoi la

Giurgești, a protopopiatului; un altul dă notițe despre protopopi (e vorba și de o „protopopoaie“ la 1802; p. 16); se dau și inscripții și însemnări. Mențiunea mănăstirilor dispăruie, pp. 44-5. Liste de preoți și învățători, p. 68 și urm. (la ilustrații alt de smerita bisericuță de lemn clădită în Dej la 1873; p. 74), 104 și urm. Restul, certe între cele două Biserici.

* .

V. Motogna, *Războaiele lui Radu Șerban (1602-1611)*, București 1926.

D. Motogna reiea, cu o largă întrebuițare a izvoarelor ungurești, acest capitol important de istorie militară românească, războaiele urmașului și continuatorului lui Mihai Viteazul. Bibliografia ungurească e întrebuițată, pe lângă Spontoni, documentele Veress și izvoarele de țară, la p. 13 (cere de la Imperiali, în 1602, pentru el Jeciul, pentru Buzești Boia și Egeres), 24, 32 și urm., 42 și urm., 49-50, 63-4, 67. Inedite din Pesta la pp. 78-9, 82 (Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul, lângă Sibiiu, în 1611). Se promit (p. 47) scrisori inedite ale lui Ștefan Bocskai și una a lui Ieremia-Vodă din 1605 (îrmeterea în Ardeal a căpitanului Procopie).

Același publică, asupra aceluiași subiect, în Anuarul liceului din Dej, o sumă de documente de mare importanță. Averi luate de Leca din Brașov (1603), p. 87. La 25 Mart 1605, Ștefan Bocskai părăște la Vizirul pe Radu Șerban, care, de și a luat steag de la Poartă, fiind ucenicul lui Mihai Viteazul, va face ca și acesta. Acum chiar a atacat pe Secui și are legături cu Împăratul („Drobonic“, peste care ele se întrețin, e Dubrovnic-Ragusa). El, Bocskai, sâtul pe atâtea „țigării“, îl va ataca și-și dorește ca vecin pe Simion Movilă, pp. 90-1. Exact așa în scrisoarea aceluiași către același, cu aceiași dată, pp. 92-4. Fără dată, Bocskay către Ieremia, oferind legătură cu el și Simion, între „aceste trei țeri“, „legămint atit de tare încit să rămână trainic și statornic, nu numai în timpul de față, ci și supt urmașii noștri“. De altfel Ieremia a lucrat ca să-i supuie lui Bocskai pe Secui. Trebuie răspinse forțele lui Radu, venite lângă Sibiiu cu Mîrza (pp. 94-7). Lui Simion, la 25 Mart, i se dau toate asigurările (pp. 98-9). Sultanului i se spune că Radu „s'a îngrășat din bucătăria lui Mihai-Vodă și a Craiului nemțesc“

(pp. 99-100; ceva mai încolo, „Brestor“ e Drăstor, p. 100). Ieremia scrie la 18 April lui Petky, generalul lui Bocskai, trimetînd și pe căpitanul Procopie (pp. 100-1). Scrisoarea din Suceava, a lui Simion, la aceeași dată (pp. 101-2). La 15 August Ieremia cere de la „Craiu“ știri despre Ali-Pașa, Simion și Gheorghe Raț (p. 102). În aceeași zi, Radu se adresează sfetnicilor lui Bocskai, și prin Vistierul Nica, amintind recenta legătură cu Gabriel Haller, solul ardelean, și cerînd oprirea lui Simion (pp. 202-3). Acesta avea o sută de pedestri romîni (pp. 103-4). La 16 Novembre Ieremia pentru o oprire de oi de către Secuții din Deda, ca represalii (1.600 de oi), pp. 104-5. La 12 din aceeași lună, într'o scrisoare a Domnului Moldovei, e vorba de o datorie a Ardeleanului pentru porci, față de Cazan Medelnicerul (p. 105).

La 30 April Ieremia vorbește de comisari reciproci pentru gilcelele de hotar (p. 106). Se pomenește și de casul din Deda, pp. 107-8. V. și pp. 108-9. Criste Vornicul e trimis pe la Troțuș (scrisoare a lui Ieremia, 11 Iunie 1606), p. 110. Scrisoare vagă a Domnului, la 14 Maiu (pp. 110-1). Scrisorile lui Cîrstea, p. 111. Știre că Radu desminte gînduri contra Ardealului și scrisoare a lui din 23 Iulie către Petky, pentru afaceri de hotar (pp. 112-3). Mai precis, același, la p. 114. Mențione și a altei scrisori, *ibid.* Scrisori ale lui Simion, al cărui secretar e «Petru de Napole» (2 și 18 August, 5 Novembre 1606) (pp. 115, 117). Continuă afacerea de hotar (pp. 115-16). Radu se ocupă de aceleași lucruri, la 14 Septembrie (pp. 116-7). Bocskai face să se cerceteze cărările către Moldova (pp. 117-8). Actul de îndatorire al lui Radu față de prințul ardelean Sigismund Rákóczy, 22 Iunie 1607, pp. 118-9 (și colaborarea militară în Ardeal). Mihăișă Movilă scrie din Iași, la 6 Novembre, lui Petky ca să fie ajutat, cum vrea și Sultanul (pp. 119-21). Dar la 18 Februar îi scrie aceluiași Constantin Movilă, ca unui prieten și aliat (p. 121). Lui Petky prințul său îi dă, din Tîrgoviște, în 1611, satul Balta în Muntenia (pp. 121-3). Sigismund Forgács nu-i credea stăpînirea durabilă: «Am văzut noi o creștere de putere și mai mare, a lui Mihai-Vodă, dar nu s'a ales nimica, și el a luat Moldova, dar n'a pututo-o ținea» (p. 123). Tatari la Gherghița în Iulie, pp. 124-5. Vestea, în Octombrie, că Radu-Vodă a fugit „numai călare“, p. 128. El trece pe la Ungvár spre Viena, p. 132. Vestea

că Radu a fost înmormîntat la Viena în ziua de 16 Mart 1620 (p. 141).

* * *

Voicu Nițescu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia, anul 1917*, Brașov 1926.

Vastă presintare de memorii, foarte bine scrisă. Autorul dă, într'o formă prelucrată, însemnările sale zilnice. Momentul sosirii voluntarilor ardeleni la Iași e înfățișat cu duioșie (pp. 10-11). Drumurile d-lui Nițescu de la Iași la Chiev, ca membru al comisiunii pentru concentrarea în Moldova a tuturor prizonierilor ardeleni în Rusia, deveniți voluntari, p. 13 și urm. Știri asupra atmosferei morale în capitala Ucrainei, p. 30 și urm. Orașul plin de desertori și năucit de discursuri. Spre Moscova, p. 34 și urm. Nu se recunoaște părăsirea noastră de Ruși, p. 40. Atitudinea față de Francesi și Englesi, p. 51. Spre Harcov, p. 56 și urm. Deosebirea între conștiința femeilor polone și in-conștiința rusească, pp. 63-4. Moldoveni de la Ecaterinoslav, pp. 64-5, 66-7. Urmarea drumului spre Răsărit, p. 69 și urm. Visite la fabricile din Iuzofca, important centru minier de cărbuni, exploatat de Franco-Englesi, pentru înrolări. Unguri protestă, pp. 79, 85, 95. Începutul anarhiei în Sud, p. 92 și urm. Concentrarea, p. 102 și urm. «Desastrul de la Tarnopol» intervine, p. 105 și urm. Starea grozavă a prizonierilor de la Grișina, p. 110 și urm. La Slaviano-Sîrbii colonizați, p. 118 și urm. Frumoase declarații de țerani romîni, cari spun că „un popor care nu știe să moară, nu e vrednic să trăiască“ (p. 131). Sosirea ziarului „România Mare“ din Chiev, al d-lor Sever Bocu și Ghiță Pop (p. 132). Un Sîrb se înscrie între Romîni (*ibid.*). Plecarea, p. 133 și urm. Entusiasm din partea «roșilor» pentru liberarea Ardealului, p. 134. Sunetele doinei mișcă inimile, p. 135. „De ce n'or fi și Rușii noștri Romîni“, zice un burghes rus, p. 136. Drum prin stepă, p. 137 și urm. La Moldovenii din Cercavscoc-Selo, p. 140 și urm. Se desnaționalizează prin școală, p. 142. «Aiștia», spune un bătrîn, «rîd ca proștii de noi, fiindcă vorbim limba noastră, care ar fi să fie și a lor» (p. 143). „Iștia mai tineri au uitat“ zice alt Moldovean, p. 145. „Venim cu toții ca să apărăm Moldova“, rostește un al treilea, „că Moldovenii sînt cea mai mărită nație și inima moldovenească e cea mai

mare" (p. 146). „De-o vreme încoace ne-au cam potopit Rușii" (*ibid.*). «Ne coborîm de la vechile roți aduse din Moldova și așezate aici ca să apere hotarele Rusiei în contra păgînilor» (*ibid.*). Sînt patrusprezece, a patrusprezecea fiind la Purcari, unde sînt tare mulți Moldoveni», cari «grăiesc toți, și bătrîni și tineri, moldoveneste, cîntă și joacă moldoveneste» (p. 147). Cer gazete, cărți. Unul vrea să-și dea copilul la București (p. 149). Din Pamfilov vrea să redevie Pamfil; altul e Pastica. Un Dodonov e Dodonea (p. 151). Conștiința românească deosebită la Bucovineni (p. 148). „Adunarea națională de la Moscova", p. 153 și urm. (autorul n'a fost de față). Continuarea călătoriei și propagandei, p. 159 și urm. «Romîni scîrboși», spune nu știu ce femeiușcă în tren, p. 165. Mărgineni în Crimeia, p. 175 și urm. Însurați cu Rusoaice, încearcă a păstra copiilor limba lor, p. 176. Cutare bătrîn dorește «să moară în România Mare», p. 176. Drumul de recrutare urmează, p. 186 și urm. La Bahmut sînt acum o mie de voluntari, p. 189. Rusoaice se cer neapărat cu ei. Bolșevicii trimet gloanțe la plecare (p. 191). Se trece Donul, p. 192 și urm. Pe acolo nu se știe ce e România, pp. 194-5. Se ajunge la Cazan, p. 197 și urm. Așezare la Samara, p. 224 și urm. Pe alocuri prizonierii sînt niște umbre, p. 245. Încercări bolșevice de a ne calomniă, p. 261.

Se pare că un al doilea volum va urma. Acesta dă cele mai bune impresii și trezește cele mai bune speranțe.

* * *

Victor Motogna, *Cetatea Ciceului sub stăpînirea Moldovei, schiță istorică, 400 de ani de la suirea pe tron a lui Petru Rareș, (1527-1927)*, Dej, 1927.

D. Motogna, constatînd întrebunțarea carierelor de la Ciceu pentru mori de mîină și monumente romane, deduce prezența Romanilor în aceste locuri întărite de natură. Întîia mențiune documentară, pe la 1300, arată stăpînirea aici a puternicului Voevod ardelean Ladislau. Familia Bánffy capătă cetatea la sfîrșitul aceluiași secol.

Un alt capitol tratează legăturile Ciceului cu Moldova. D. Motogna observă că la 1482 castelan de Ciceu era un Ungur și la 1483 un altul „provisor", atîrnînd de același Mihail Szerdahéiyi care avea cetatea la 1473 (pp. 15-6). Deci Ciceul

n'ar fi fost dat lui Ștefan-cel-Mare decât după această dată. Observ însă că nu s'a înlăturat argumentul meu din *Chilia și Cetatea-Albă*, că la 1475 erau doi „castelani“, ceea ce se potrivește cu pîrcălabii moldoveni, dar nu și cu sistemul militar unguresc (o. c., pp. 2/1-2). Nu e exclus că alternări de posesiune să fi avut loc atît la Ciceu, cît și la Cetatea-de-Baltă, pe care văduva lui Ioan Pongrăcz o recăpătase la 1479 (v. Motogna l. c., p. 16; *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 272). Oricum să fie, nu putem recedita părerea ungurească din veacul al XVI-lea că stăpînirea moldovenească în Ardeal ar fi fost o despăgubire pentru pierderea Chiliei și Cetății-Albe, de pe urma și a neglijanței regelui Mătiaș.

Părerea «d-lui Ștefănescu, conferențiar», despre cele „două stiluri“ în biserica din Vad (v. p. 20) n'are, firește, nicio valoare, tocmai fiindcă vine de la un astfel de „specialist“. D. Motogna arată că pietrele romane, luate de la Cășeu, pentru biserica lui Ștefan au inscripții. D-sa adaugă că în jur au fost aflate morminte ostășești și că este acolo și o „fîntină a Vlădicului“ (pp. 20-1). Cei doi pîrcălabi, Ioan Grumezea și Lațcu, la 1495, Lațcu rămîind aici după ce tovarășul său trecuse la Cernăuți (*ibid.*). D. Motogna vorbește și aiurea de pîrcălabia, la 1500-6, a Postelnicului Petre (v. p. 21). În documentele publicate de d. Veress d-sa mai află pe pîrcălabul Ladislau, pe la 1519 (o. 23) Dragotă și Dragoș sînt alături o 273 — tot doi pîrcălabi — la sfîrșitul Domniei lui Bogdan (*ibid.*; cf. *Chilia și Cetatea-Albă*). Încercarea de a scoate din Ardeal pe Ștefan-cel-Tînar pentru că nu se prezentase la o judecată fu zădărnicită de împrejurările politice (p. 24). Un pîrcălab de Ciceu, supt Petru Rareș, ucis în Ardeal de vice-Voevod în cursul unei solii, e găsit tot la d. Veress pe la 1529 (pp. 26-7). Expediția din acest an a Moldovenilor e descrisă pe larg după studiul, cunoscut, al d-lui Albert Berger (p. 27 și urm.). În legătură cu Ciceul se povestește și scoaterea lui Petru Vodă de Turci în 1538 (p. 34 și urm.). Amănunte despre distrugerea metodică a cetății, în 1544, la p. 49. De aici înainte Domniile Moldovei pot avea doar administratori ai grupului de sate din Ținut, ca Ioan Vrinceanu în 1552 (p. 53; deci intervenția lui Ștefan Rareș, în același an, n'a ramas zadarnică, precum credeam; v. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 273). La urmă statistica făcută de Unguri la

luarea definitivă a acestor posesiuni, p. 54 și urm. Încă odată supt Alexandru Lăpușneanu, la 1559 apare un „dregător al cetății părăsite“, Orăș (p. 59) Pretențiile lui Despot, răspinse cu trufie, la pp. 60-1 (cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 274).

Se dau și ilustrații: piatra cu boursul din biserica Uriului-de-Sus, p. 24, una cu inscripție slavonă, indescifrabilă, p. 62; ușa bisericii din Vad, p. 58.

* * *

Universitatea liberă, *Războiul neatîrnării 1877-78*, conferințe ținute la Ateneul Român 1927 (București 1927).

Cea d'întăiu conferință, a d-lui Al. Lăpădatu despre «antecedentele istorice ale independenței romine» e clară și dreaptă. Se observă că Domnii cari n'aveau feude la Unguri și Poloni nu erau întitulați «Vaivodae nostri» (p. 7). Cam negru tabloul secolului al XVIII-lea, unde găsim și „boierii de proveniență levantină“ și «clientela ciocoiască», «nemernică» (p. 10): ciocoiu însă e parvenitul. A existat vre-odată un „partid al intereselor străine, grecești“ (p. 11)? Rușii n'au lucrat la însăși elaborarea Regulamentului Organic (p. 12), și nu era nevoie de el pentru proconsulii ruși (*ibid.*). Se face locul cuvenit acțiunii lui Ion Cîmpineanu (p. 14). De ea nu se leagă însă prea strîns aceia a tinerilor de la 1848 (cf. *ibid.*). Se atribuie lui I. C. Brătianu exclusiv meritul războiului de independență (pp. 18-9).

D. Vintilă Brătianu vorbește despre «situația internă în care se desfășoară războiul neatîrnării, 1877-8». Se opune „regimului boieresc“ acela al unui singur partid, renovator (p. 28). Cel d'întăiu ar fi căutat să readucă trecutul: de fapt toată lumea, fii de boieri și boierinași, creșcuți în Apus, doria reforme în sens liberat. Cele mai îndrăznețe au fost realizate de Cuza, care n'a fost niciodată om de partid, și de Kogălniceanu, care a fost așa, mai mulți sau mai puțin, dar la urmă, și din triste motive personale. Numele acestor doi oameni de mare merit lipsesc însă la p. 29. Note utile despre bugete la paginile 30-1. Convenția comercială cu Austro-Ungaria, voită de Domn, poate fi o „robie“, dar își are îndreptățirea prin nevoia de a ni se recunoaște dreptul de a încheia acte internaționale (cf. p. 31). D. Vintilă Brătianu crede că numai părintele său și C. A. Rosetti au avut «încredere de la început» (p. 32). Nu cred că la Sibiu,

cînd I. C. Brătianu a fost trimis să întîmpine pe Francisc-Iosif, s'ar fi vorbit politică (p. 33). Rușii n'au trecut la «Ghecet, în fața *Galajilor*», ci în fața Brăilei (p. 34). Bietul bătrîn Gorceacov o fi făcut puține „chefur.” la cei optzeci de ani ai lui (p. 36). Folositoare iar știrile despre biletele ipotecare în valoare de 30 de milioane și despre credite, p. 36 și urm. Dincoace ofertele privaților, până la săteanul care dă o oaie, p. 37. Se citează pentru furnituri corespondența inedită, a lui Carada, cu Gazotti (p. 38).

D. I. I. C. Brătianu dă „reflexiuni, considerațiuni și amintiri” în forma unor note stenografice. E o expunere elocventă, de om politic, fără materiale nouă pentru istoric. Unele portrete reușite de personalități marcante, pe care vorbitorul le-a cunoscut personal. Vederile politice originale și juste nu lipsesc.

De mare folos conferința generalului R. Rosetti despre „armata romînă în războiul din 1877-78”. Se recunoaște că „starea de nedumerire în care se găseau mulți dintre conducătorii noștri politici, neîncrederea unora din cercurile noastre în posibilitatea unui succes și indiferența mării mase a populației au făcut să nu existe atmosfera de entusiasm unanim care ar fi înzecit puterile armatei” (p. 117). Frumoase planșe, prea micșurate.

D. I. G. Duca tratează despre «consecințele războiului și dezvoltarea i. ternă în urma lui». E o expunere oratorică, plină de căldură.

D. I. Nistor și Sextil Pușcariu arată efectele războiului în Bucovina și Ardeal. D. Nistor crede într'un vechiu plan al „Bogdanizilor de la Cuhea”: el ar fi mers până la Nistru. Ni se pare cam exagerat (p. 150). Note despre prigonirea în Bucovina a broșurii lui Kogălniceanu *Rapt de la Bukovine* (p. 168 și urm.). Despre voluntarii bucovineni p. 172 și urm. A se corectă la p. 186: C. A. Rosetti, în loc de Radu Rosetti.

* * *

N. Drăganu, *George Coșbuc la liceul din Năsăud și raporturile lui cu grănicerii*, f. loc și dată.

Se relevă originea familiei, din Ilușua, numele cel vechiu: Ungur și Tipora, prefăcut în Săcuet¹ versurile populare ale ma-

¹ De curînd s'a vorbit de numele Casian; „Coșbuc” ar veni de la adopțiunea de un Rutean.

mei, Maria, studiile la o școală primară din Salva și la dascălul Tănăsucă din Hordou, apoi la Telciu și la Normala și Liceul din Năsăud (1884), în sfârșit la Universitatea din Cluj, porecla de „Georgică a Poplii”, începutul la „o foaie pedagogică din Ardeal” (avea cincisprezece ani; apoi din 1884 colaborația la «Tribuna» sub pseudonimul C. Boșcu; abia în 1889 la «Convorbiri literare»). Se dau întâiele versuri ale copilului după articolul d-lui Leon Scridon, în «Gazeta Bistriței», VI (1926). Se vede bine influența lui Alecsan Iri și Bolintineanu, cu «Filomela», «Lacrimile din amor» («Unde zbor» amintește o bucată a lui Alecsandru) și chiar a lui Murășanu, a d-nei Matilda Kugler-Poni. «Barba lui Leib Mendelsohn» e în legătură cu peripecțiile umane ale copilăriei. Nu pricepe matematica, lucru ușor de admis. Se semnalează influența latină a ofițerului de grăniceri Tannoli din vremea organizării satelor (p. 7. Cunoscuta formulă: «Salve Romuli parva nepos»). Rima e totdeauna bogată („bob“, „zdrob“), forma strânsă, izbucnitoare, abruptă, ritmul frânt, de un caracter popular, ducând parcă linii de danț într'însul. Sînt versuri cu totul remarcabile, ca acestea:

Cîntă corbi 'n fag cu rouă,
Vai, de nu ne-ar cînta nouă,
Căci ne batem din bătrîni
Noi, Romîni!, cu Romîni!

O descriere, cam lăfșie, a vieții iobagului ardelean la p. 12. La Cluj, profesorul Silași îndeamnă pe tînăr să traducă versurile despre Romîni ale lui Opitz (p. 13). Și studiile de folclor ale profesorului său îl impresionează (p. 13-4):

Din Helada rătăcit-a mitul vechilor eroi.

Se înseamnă și citirea din cronici și literatura bisericească (pp. 14-5). La țară se face farnisorul de chiuțuri pentru flăcăi, de doine pentru fete; unele devin populare și se publică astfel (p. 15). Cu mindrie pomenia poezii partea decisivă luată de grănicerii săi la apărarea podului de la Arcole, contra lui Napoleon (p. 22-3). Colaborarea cu o anecdotă la *Cărțile săteanului român* din Blaj (pp. 24-6). Se caută în colecția „Musei Someșene” (pp. 26-7).

Între bucățile nepublicate unele au titluri populare foarte sugestive: *Mireasa vîntului*, *Pe pămîntul Turcului*, *Draga Mamei*,

Sfîncile strigă amin, Face-m'aş un vulturaş, Vîntul bate'n miezul nopţii, Ce caji dragă, De-ai lăsa. Traduceri din Zedlitz, Rückert, Freiligrath, Petöffy (splendidă traducere la p. 31), Bürger, Kosegarten, Bodenstedt, Heine, Anacreon, Catul („Amicul Familiei“), Ovidiu şi Virgil (p. 29 şi urm.), etc. Se arată deseale, răbdătoarele schimbări de text. Inspiraţia străină, foarte variată, se urmăreşte pe paginile 46-7. Se dau bucăţi din *Pepelea în cenuşă* (1883) (pp. 65-60). Limbă frumoasă şi rimă bogată, avîntul epic, slab, şi mai slabă expunerea în grele versuri lungi din „Povestea Turcului“ (p. 62). Aceiaşi judecată se impune pentru cele ce urmează: prosă în versuri lungi, dar interesante note de folklore (pp. 63-5). Unele bucăţi, ca *Dragoste învrăjbită*, au în ele ceva care le face mai potrivite pentru recitare; un dramatism puţin el naiv ruşe mişcarea epică, pp. 68-9. Satirele sînt inferioare, pp. 74-5. Material bogat, care putea fi prelucrat altfel.

* * *

Anuarul Institutului de Istorie naţională din Cluj.

D. Silviu Dragomir tratează despre *Vechimea elementului românesc şi colonisările străine în Banat*. Se încearcă a fixa teritoriul dintre „Timiş şi Căraş, Bîrzava şi Begheiu“ în care numele sînt româneşti sau slavo-româneşti (peste traduceri de cancelarie maghiară). Până la Angevini, şi chiar după, Ungurii apar numai ca stăpîni donaţionali. După o statistică maghiară, în veacul al XV-lea, din 390 de proprietari, 104 rămăseseră Romîni (p. 277). Interesant la 1444 «oppidum regis desertum valachicale Köszege appellatum in districtu de Haram» (*ibid.*): e vorba de Keve, Cheia? Sau «Cheve» e Cuvinul? După *Monumenta Vaticana* pentru secolul al XIV-lea, se vede cît de mică era întinderea organizaţiei catolice (pp. 278-9). Al doilea document de basă e cunoscuta statistică din *Századok* pe 1900 (p. 608 şi urm.). Se arată ce puţin drept avea d. Radonici, cunoscutul istoric sîrb, să iscălească deprecierea interesată a Romînilor bănăţeni din partea unor istorici unguri. Pentru colonisarea, tîrzie, a Sîrbilor lui Dimitrie, fiul eratului Vucaşin, lui Gheorghe Brancovici şi Iacşicilor v. p. 282 şi urm. „Barones rasciani“ la 1438, p. 283. Pe la 1720-50 istoricul Bel scrie că „nihil sermone valachico Temesvarini est vulgatus“ (p. 285).

Procesul izgonirii Romînilor în folosul coloniștilor apuseni e expus apoi.

D. C. Diculescu a ajuns acum și la religia Gepizilor săi: Răspingînd cu măreție părerea mea că Goții s'au creștinat la Sudul Dunării („nu poate fi admisă“ ; scurt), d-sa trece la îngroparea Germanilor, cari ni-ar fi lăsat „ca moștenire gepidă“. superstiții păgine și chiar «povești, cîntece, descîntece» (p. 359). Așa lelele, care ar fi *Elfen*, suedes: *Ellen*, ștîmele, *iazmele* și alte bunătăți. Chiar de ar fi aceasta originea, intermediarul slav se impune. Ba chiar numele de *rumîni* dat țeranilor neliberi ar veni de la dominatori gepizi. Ursus, episcopul de la 787, al «Avarenilor» e «străromîn». De ce n'ar fi fost publicat și acest studiu pentru amatorii de asemenea descoperiri din Germania?

Un întins studiu al d-lui G. G. Mateescu se ocupă de *Granița de Apus a Tracilor*. Se întrebuintează nume de localități și nume de persoane, din izvoare antice și din Procopiu. Dava e și în Macedonia, p. 386. Pentru finala -bal, p. 396. După Cazarov despre caracterul iliro-tracic, nu grecesc, al Peonilor, pp. 444-5, 451. Dar autorul crede, fără motiv, că Macedonenii erau Greci, lucru la care se opune studiul ocupației și moravurilor lor. Ordinea geografică la Procopiu, p. 469. O teorie italiană, recentă, că Ilirii au venit ca rătăcitori, din Vest, asupra Tracilor, p. 489.

În actele publicate de d. N. Bută întîlnim un ordin al lui Mihai Viteazul către Vistierul Vasile de la Ocna Sibiului ca să nu supere pe locuitori, o scrisoare, din Iași, 17 Ianuar 1606, a lui Ieremia Movilă, arătînd Papei că anul trecut s'a stins episcopul catolic Bernardino Querini, din Bacău, și numirea, *de către el (de alio episcopo providendum esse mihi censui et nominavi)* a lui Ieronim Arseno (cetește Arsenghum, nu : Arsengium), care stă de peste douăzeci de ani în mănăstirea de la Bacău și e „om cinstit, învățat foarte priceput, în cele bisericesti, de viață bună și de bun exemplu“, știind și limba țerii; Querini l-a recomandat și credincioșii il vor; Vodă cere deci ca acest „vicariu apostolic“ să fie recunoscut și de Papă ca episcop (*nominatum a me episcopum baccoviensem autoritate sua pontificali confirmare et sacram pro episcopatu supradicto ei mittere non dedignetur*; p. 553). Din Tîrgoviște, Matei' Basarab recomandă la Roma pe franciscanul Venanzo Berardi, care se deosebește de „călugării din alt Ordin, a căror mulțime ni

cășunează numai confusie și osteneală" (*alterius ordinis monaci, quorum multitudo confusionem solum et nobis laborem parit*; p. 554: în două locuri a se ceti: *cum* pentru *eum*). La 13 August 1650, tot de acolo, Domnul recomandă Papei pe același și pe un Francisc Mera: se spune pontificelui că veghează asupra întregii creștinătăți și că nu-l uită nici pe el, smeritul, de așa de departe: *me quoque pusillum in loco remotissimo Sanctitali Vestrae clientem* (pp. 554-5. în loc de *imote, immo*): Venanțiu a stat doisprezece ani în fruntea mănăstirii țirgoviștene. „Maera” e de șase ani administrator la Cîmpulung (ce sens are: „Maream Speram”?). Domnul cere de la Papă „ceva moaște sau aghiasmă care, cu ajutorul lui Dumnezeu și pentru meritele sfinților lui, ar ajuta, în chip tainic, slăbiciunea vederii și patimile ochilor” (*aliquas reliquias sive liquorem sanctum qui, Deo cooperante, ob merita sanctorum suorum, visus debilitatem iuvasset oculorumque passionem*). Din parte-i, din Iași, la 29 Ianuar 1656, Gheorghe Ștefan arată că de șapte ani a murit vicariul apostolic Bandini, că înlocuitorul lui, Polonul Marian, a plecat, luînd „mitra, caii și alte bunuri” *După dreptul său (proppter ea quae ad principatum seu dominium nostrum spectat seu spectare potest, sine aliquo preiudicio..., nominamus)* a numit — și el — pe Toma de Bosnia, Minorit de observanță, care e de cinsprezece ani în țară și-i împarte „nenorocirile și nevoile”. Și „letinii” (*latini*), credincioșii, îl cer. Să-l numească Papă, care e „în spiritualibus supremus” (*istum patrem nominatum et tu eligas*), cu însărcinare de a plăti, pentru imunitate, birul (*tributum*) catolicilor. Dacă însă ar veni Marian ori altui, declară nedet că *nu-l va primi (si secus autem sive Pater Marianus Polonus iam diu electus, sive alius venerit, protestamus nec favere nec recipere)* (pp. 55-6). Ambele acte sînt de o extraordinară importanță și pentru istoria catolicismului la noi și pentru situația Domniei față de Papă.

D. Silviu Dragomir comunică un act prin care se certifică dania moșiei Hodoș făcută mănăstirii de acolo, de către episcopul Sava de Inău și Lipova (pp. 55/61).

D. N. Drăganu dă al doilea «Tatăl nostru» maghiar scris cu chirilice, pp. 561-3.

De la d. Ioan Moș, testamentul Stancăi lui Oprea Alămănuț (Alamănuțoșia) din Săliște, Novembre 1651: între fiii moș-

tenitori Oprea Alămănuț, care învață în Moldova („in die Moldau verwisst, die Schrifft züe lerneu“); fetelor să li ajungă zestre. Martur și judele («schudja») Opriș Pătruț (pp. 563-4).

D. Andrei Veress dă o răscumpărare de iobăgie a unui preot, în 1667 (pp. 564-5), o petiție a călugărului Nicodim și a preotului Ioan Avramovici din Aciliu către Maria-Teresa: invitați să plece, acești jaluitori ai ortodoxiei se opun; e vorba și de un nou trimes mirean; ei se declară gata a muri pentru legea lor. Se adaugă știrea că o adunare de preoți a luat aceeași hotărâre: preoții tineri fug în munți și păduri, cărțile românești și muscălești sînt oprite, clericii de peste munți, chiar cu pașapoarte, arestați, cite un preot e furat noaptea călare cu paie în gură, până ce la urletele lui se adună satul (anul 1750; pp. 565-7). După un act care arată pe dr. Ioan Molnar operînd pe un general, un studiu al aceluiași despre Molnar și fiul lui (p. 567 și urm.). Se vede că oculistul, medic de regiment la grăniceri în Banat, era învățător la 1782, cînd cerea să se crească la șaptezeci numărul școlilor de sate pentru Romîni (p. 569); lecția lui de deschidere la Cluj în Novembre 1791, publicată la 1793 (pp. 570-1) (profesa încă de la 1768). Molnar e făcut nobil, după cerere, la 1792. Fiul său, Iosif, militar și autor al unei lucrări speciale în limba germană (despre pensii), era născut din căsătoria cu Ana Regina Sebastian.

Păr. Lupaș dă un act despre mănăstirea de la Rîmeți, despre procesul episcopului Leményi cu profesorii din Blaj (lucruri urite și vulgare, din 1843). D. G. Bogdan-Duică adaugă alte miserii, de ordine materială, din acest timp (p. 585 și urm.).

V. Bogrea publică o poezie a lui Antonin Roques contra lui Napoleon al III-lea și una a «doamnei de companie» a Elenei Șubin, Amélie de Lefeuve, la alegerea lui Grigore-Vodă Ghica (p. 611 și urm.).

«Statistica Romînilor ardeleni din anii 1760-1762» e publicată de d. Virgil Ciobanu. Se adaugă și alte știri. În corespondența cu episcopul Grigore Maior oficialitatea ardeleană recunoaște la 1782 că Unirea are scopul «de a tăia legăturile acestui popor superstițios cu provinciile străine» (p. 620). Maior e contra numirii unui episcop neunit (*ibid.*).

Într'o recenzie, d. N. Drăganu pomenește un „Kentek rümenyeszk de dragoste szkrisz», care se copiază la Petrova în 1672

(traducere din ungurește), publicat de Alexici în *Revista Tocilescu*, 1913

D. Ioachim Crăciun dă extrase de documente din cartea, nepusă în vânzare, a d-lui Dumitru I. Băjan, *Documente cîmpulungene*. Interesant judele cîmpulungean Stan de Ciine (p. 739). Păhar lăsat de Para Păharnicul lui Vodă-Matei, care nu-l iea, și deci merge la biserică (*ibid.*). Mențiunea la 1654 a unor vecini cari ar fi fost dați de „Necula Alexandru Voevod“ (p. 740). În altul din aceleași an: «de răposatul Necula Alexandru-Vodă, unde-i zac oasele în sfînta mănăstire, vă leat 6873“ (e vorba de Bădești și Groșani) (pp. 740-1). Și un al treilea, tot de atunci: „Groșanii rumîni la piatră, de la zidirea bisericii lui Negru-Vodă“ (iată-l deci trecut în locul lui Nicolae Alexandru) (p. 741). La 1669 Mitropolitul Teodosie relevează că Matei Basarab n'a vrut să închine biserica domnească „pentr' alte părți strîine“, „la oameni strîini, Greci“, dar aceasta o face Radu Leon, silind la aprobare pe boieri și pe Mitropolitul Ștefan, care a și declarat-o lui Teodosie: toți clericii se unesc deci, tot supt Radu Leon, ca să împiedece «precupiile și vînzările țării și ale sfintelor mănăstiri» și restituie (17 Ianuar) mănăstirii neatîrnarea ei (pp. 742-3). Foarte interesant actul lui Ștefan-Vodă Cantacuzino din 20 April 1714 care spune că Bădeștii au fost dați de «răposatul Neculae Alexandru Voevod, feciorul răposatului Basarab Voevod, nepotul Negrului Radului Voevod, ce le sînt trupurile lor (ale cui?) îngropate la această s'întă mănăstire» (p. 743). *Deci Negru e aici egal cu Iobanco Tihomir*. Matei e arătat ca din «Basărabeschi» (p. 744). Dascăli din Cîmpulung, p. 745. La 1670 Antonie-Vodă scrie, în ce privește rōstul Turcilor: „Țara aceasta iaste a Împăratului, și Domnia Măa sînt ispravnicul Împăratului“ (p. 745).

*

George Mînzat, *Monografia orașului Dej*, Bistrița 1926.

La început se presintă uneltele de bronz găsite la Lozna-Mare pe Someș (p. 7). Se semnaleză inscripțiile române din aceeași regiune. O statuie de bronz de la Ilșna, p. 12. În evul mediu Ocna Dejului apare de sigur numai în veacul al XII-lea, nu al XI-lea (cf. p. 23). Actul de la p. 25 e de sigur fals. Meșteri și administratori Italiani supt Ludovic-cel-Mare, p. 27. Din documente inedite se scot Dragotă și Dragoș, pîrcălabi moldo-

veni de Ciceu la 1517 (p. 29). Și stema Moldovei de pe castel, p. 30. Fugari iobagi pe vremea lui Mihai Viteazul, p. 34. Ocupația turcească descrisă de Evliia-Celebi, pp. 46-8. Romînii din Dej, p. 51 și urm. Vechea biserică, cu greu dobîndită de acești „necivilizați“, la p. 59. Liste de Romîni în 1726, pp. 72-3. Vraji, p. 85. Legătura cu Moldova, p. 102 și urm. Țeranii încep de pe la 1800 a vorbi despre moștile lor răpite și pe care le vor lua „cu sînge“ (pp. 103-4). Amănunte cu totul nouă despre arestarea lui Alecu Russo în Dej, p. 148 și urm. N. I.

C R O N I C Ă

În *Comptes-rendus de l'Académie des Inscriptions*, 1926, d. Camille Jullian își exprimă părerea că literele de pe cărămizile dela Glozel sunt un „bric-à-brac de sorcière“, un „première magique“. Ar fi vorba de „epoca lui Probas și Dioclețian“. „Nous ne sommes pas à l'aube rayonnante des civilisations, mais dans les bas-fonds du paganisme romain à la veille de sa chute.“

*

În *Analele Academiei Romîne*, seria III, d. Andrei Veress prezintă «Scrisorile misionarului Bandini din Moldova (1644-1650)». Se arată istoria așa-numitului codițe Bandini, cunoscut, de fapt, prin preotul maghiar Gegö, încă din 1838. Se dă biografia misionarului, originar din Scoplie (adevăratul nume e Bandulaevici). De pe la 1630 era în Caransebeș, pentru a trece apoi în Boemia; la 1643 e arhiepiscop de Marcianopol, într-o diecesă de curînd formată. La 1644 el se înțelege cu confratele său din Sofia ca să lase acestuia Țara-Românească pînă la Focșani inclusiv, restul fiind al noului numit. În Moldova funcționase ca vicariu Giovanni Lillo. Cu Petru Parcevich Bandini pleacă în Moldova, prin Tirgoviște. E la Iași în Novembre 1644. Nu întâmpina o bună primire la Vasile Lupu, și trebuie să caute în Polonia pe episcopul catolic pentru Moldova, Zamoyski. E admis la Iași, solemn, abia în Maiu 1645. Nouă călătorie în Polonia la 1646. În Decembre 1646 — Ianuar 1647 face vizitația, ale cărei rezultate sînt cuprinse în descrierea sa. În 1648 are necazuri cu subordonații săi. De la Ianuar 1650 știrile lipsesc despre administrația lui. De fapt el moare la 27 ale Iunii.

În scrisori el se întitulează (1644) și «administratore di Moldavia et Transilvania». E ajutat la sosirea în Moldova de frații Carol și Iosif Godin, negustori din Liov (p. 22). Audiența la Vasile-Vodă, pp. 23-4. E trimis la Bacău până-i vor veni actele. Ajunge aici cu greu, pe frig (p. 25). Totul e în părăsire: „la chiesa e casa di Dio fatta quasi stantia delle bestie et animali brutti“. În casa episcopală nici ferești, nici coperiș, nici pat (*ibid.*). E redus să împrumute de la unul și altul, cerșind (p. 26). La Iași nu poate sta contra voinții lui Vodă, într'un oraș mai scump decît Roma (p. 27). Cu aceleași știri, el revine în altă scrisoare, rugînd Propaganda să scrie lui Vasile grecește (p. 29). Se pomenește Ambrosio Grillo, «care va fi ginerele Domnului» (*ibid.*). În Ianuarie 1645 atacă violent pe secretarul Kutnar ki, «inimico di Dio e guercio» (p. 32). Visita la Domn, p. 32 și urm.: e tratat ca spion; atîția l-au înșelat supt această formă! Catolicii sînt decăzuți: abia șase „case claudicanti“ la Roman, «una citte più bella, grande e nobile di tutta in Moldavia» (p. 33). Recomandă pe fratele Gasparo da Noto (pp. 35-6). În Mart el se prezintă «stînd ca iepurele în tufiș» (p. 36). Și episcopul de Camenița Nicolae Potocki intrigă contra rivalului lui Zamoyiski (p. 38). Laudă apoi pe un Franciscan crescut de el la Caransebeș, care știe și turcește, sîrbește, românește (p. 43). *Vin Iesuii ardeleni ca să facă școală latină la Iași* (*ibid.*). În sfîrșit episcopul polon e gata a-i da paliul la Camenița (p. 46). Vin și scrisorile de la Roma (p. 48). Se pomenește fratele Anton Laimer, «provincial al Ardealului, Moldovei și Țerii-Românești și comisar general al Poloniei» (p. 49). La 18 August Bandini era iarăși la Bacău (pp. 52-3 și lista preoților catolici din principat). În Iunie el denunță pe Hiotul Iachint, ales episcop de Scoplie, «nella Macedonia, ni fallor» — și Bandini ar fi născut acolo —, care caută, în mijlocul afacerilor lui de negoț, să fie numit episcop de Bacău, îmbrăcînd anticipat veșmintul de mătăasă, pentru care lucru face daruri lui Vodă și Doamnei; prin Polonia merge la Roma (pp. 55-6). Pentru Iachint Makropodari v. N. Iorga, *Studii și documente*, p. XLII. E, spune desprețuitor Bandini, un „Vladika“ de felul celor ortodocși (pp. 56-7, 60). Medicul italian al lui Vodă nu e un Italian Scocardi, ci Danesul Skogard (v. p. 57 nota 1). La 16 Decembre misionarul scrie din Cotnari, p. 58. Între preoții lui e și Franciscanul Iie Darniscianin (p. 59). *Școala*

iesuită scotea înaintea Domnului „zece, doisprezece copii, unul mai mic decât altul, cari-l salutau atît latinește și grecește, cît și în limba părintească“ (p. 61). Pomenește ca martur și pe «Ureky, somno giudice causarum» (p. 62). Un dominican, Iachint Franceschi, fusese paroh de Ciubărciu (p. 64), și el voia episcopia catolică a Moldovei (pp. 64-5). Îi place însă că s'a numit vice-prefect al Moldovei fratele Simone Apolloni (p. 65). Trimete la studii în Polonia pe doi tineri, un Novakovich și un Bankovich (*ibid.*). Plînge și poporul «sărăcît de dări și războaie» (*ibid.*).

*

Culeg în *Souvenirs du monde musulman* de Charles Mismar, Paris 1892, acest pasagiu: «Le journal La *Turquie*, organe officieux du gouvernement ottoman, dont j'allais (en 1867) entreprendre la rédaction, en vertu d'un contrat de trois ans, signé, à Paris, avait pour directeur un Valaque, signé Bordeano, sans grande instruction, mais très au courant des langues, des moeurs et des affaires du pays. Dès notre première entrevue, il se déchargea sur moi de tous les soins du journal. C'était un lourd fardeau“ (p. 6).

*

Bune știri, une ori nouă, despre dezvoltarea marinei românești le dă d. contra-amiral Grașoșki, în *Dinastia noastră și menirea națională*, f. loc și an. Trebuia să se indice rolul în 1871 al vaselor noastre, cu care Rușii au trecut în Dobrogea. Se arată cît ne-a costat în marele războiu lipsa unei flote de Dunare (pp. 23-4).

*

În *l'Esprit international*, I (Paris 1927), presidentul Universității din Columbia, d. Nicholas Murray Butler, arată că Statul nu-și are „o viață integrală, o viață complectă dacă trăiește în izolare și numai pentru el. Cînd două sau mai multe State suverane se hotărăsc să colaboreze la unul și același nobil scop, nu numai nu-și limitează întru nimic suveranitatea, ci o magnifică. Prin această asociere și această colaborare, fiecare Stat suveran vedește că are o conștiință morală și o țință morală.“ D. Gauvain se ocupă de „proiectele de apropiere balcanică“. România nu e pentru d. sa o țară balcanică, ci una carpatică (de aceea n'am introdus-o în a mea *Histoire des États balkaniques*). Serbia e numai în parte balcanică, iar Grecia e maritimă.

(Poate că însuși termenul de balcanic e greșit. «Sud-Estul Europei» e mai cuprinzător și mai adevărat.)

*

D. Ion Sîn-Giorgiu publică o mai întinsă lucrare despre „lirica germană contemporană”. Bine împărțită și bine scrisă, ea cuprinde traduceri de o eleganță deosebită. Poate că Bierbaum nu e nici așa de simplu, nici așa de banal cum crede autorul (p. 45 și urm.). I se poate zice „trubadur galant și spiritual”? Am tradus odată bucata lui „Cei trei Crai ai miseriei” în care simbolul e delicat și forma foarte distinsă (v. N. Iorga, *Opera poetică*, pp. 311-4). Rolul lui Walt Whitman e bine precizat (p. 52), dar nu văd „goticul” de la Verhaeren, cu tonul lui flamand medieval (cf. p. 55). Poate că scribăria unui Ehrenstein nu merita analizată. Poezii sași lipsesc. Textul german trebuia dat în josul bunelor traduceri. Explicațiile psihoselor analizate se puteau afla în mediul contemporan: în ele înseși, nu prea interesează.

Bogată bibliografie (la p. 165: Germaine Berton). Lipsește aceia a traducerilor date până acum din acești lirici. Și o tablă a numelor (de ce „registru” ca în nemțește)?

*

D. General Sc. Leonte dă o broșură, *Corespondența lui Napoleon I: chestiunile financiare* (București, ș. a.): bucațile sunt bine alese și bine traduse.

*

Știri, folositoare, despre războiul de independență, la Gheorghhe Calmuțchi, *Episoade din campania războiului 1877-8* (lași 1927-8). Și chipuri și scene din războiu.

*

Considerații asupra marxismului în legătură cu religia, în R. Cîndea, *Sfârșitul unei ireligiozități, a marxismului* (din «Candela» de la Cernăuți, XXXVII, 1926, no. 12).

*

Știri asupra țesutului în Armenia și Grusinia, cu multe puncte comune cu noi, în C. F. Lehmann-Haupt, *Armenien einst und jetzt, Reisen und Forschungen*, I, Berlin, 1910, p. 74 și urm.

Despre „Kartenbrettchen”, „Brettchenweberei”, în cele din Mesopotamia și Asiria și, prin Caucas, în părțile noastre (pp. 80-1). Autorul crede în transmisia prin Huni. În Germania ea se face

prin Romani. Observații asupra originii haldeene a numărului pentru minutele ceasului, zilele anului, fântul rusesc. Multe tipuri de biserici armene, a căror asemănare cu ale noastre e cunoscută. Organizația nestorienilor p. 288 și urm.

D. L. Bréhier publică o conferință a sa despre „Sculptura romană în Auvernia Superioară (Aurillac, 1926). Descriere amănunțită și frumoase reproduceri. D-se zice cu dreptate: «On sait aujourd' hui que les procédés et les traits essentiels de la construction romane ont été importés des pays d'Orient par les fondateurs d'ordres monastiques, et l'on retrouve avant le X-e siècle au centre de l'Asie Mineure en copie, dans la Haute-Mésopotamie, à l'intérieur de l'Égypte tous les plans, tous les modes de voûtement et la plupart des combinaisons d'équilibre usitées à l'époque romane. Telle petite église du Cantal... offre le même plan que certaines églises de Haute-Mésopotamie du VI-e siècle» (p. 2). „A l'époque mérovingienne l'ornement architectural reproduit en méplat des modèles importés d'Orient“ (*ibid.*).

În L. A. Stella, *Echi di civiltà preistoriche nei poemi d'Omero*, Milan 1927, se caută cu atenție în Iliada și Odiseea urme ni-ceniene. Coborîrea raselor nordice, p. 6 și urm.: «dolihocefali» sînt înlocuiți cu brahiocefali; sînt și blonzi ca Menelau, cari se coboară (p. 9). Preistoria în Beoția, p. 14 și urm. Se dă reproducerea zidului «pelagic» de sub Acropolea A'tenei, p. 19. Figura etnică-psihologică a lui Ahile, p. 51 și urm. Troia, p. 61 și urm. Se citează și Ida Carleton Thallon, *Some Balcanic and Danubien connections of Troy*, în „Journal of hellen. studies“ pe 1919. La pagina 69 baza comună a preistoriei carpato-balcanice. V. și pagina 90. Încercare de a da un mediu istoric războiului Troiei, p. 81 și urm. Κήτες, Kheta, Hititi, p. 85. Simpatia poemului pentru Hector, p. 87. Armele și tehnica războiului, p. 97 și urm. Se cercetează viața plugarului, a corăbierului în poemele homerice. Ilustrația, în parte inedită, e foarte bogată.

Lucrarea d-lui G. Oprescu, *Țările române văzute de artiști francesi*, București 1926, adaugă, pe lînga cîteva lucruri nouă la biografia pictorilor francesi cari ne-au cercetat și au înfățișat

viața noastră (Liotard, Dupré, Doussault, de Béarn—nou—, Bouquet, Raffet, Valério — prezentat întâiu de d. C. Karadja —, Lancelot), splendidele schițe inedite ale lui Raffet.

*

Tomul II din cartea d-lui dr. Vasile Bianu, *Insemnări din războiul României Mari* (Cluj 1926), e și el plin de lucruri nouă. Astfel de note zilnice sînt mult superioare celor pe care le-a lăsat un om politic de valoarea lui Al. Marghiloman. Lacrimile sătenilor din Suceava pe cari pacea-i smulgea de la țara lor, p. 39. Se credea că după pace, pentru tot răul ce au făcut, „Nemții“ nu vor mai întîmpina ospitalitate (p. 42)... Lipsa de hrană în teritoriul ocupat, pp. 42-3. Se adună aici o sumedenie de lucruri care cu greu s'ar putea găsi aiurea.

*

De N. Iorga, *Inceputurile învățămîntului superior la Romîni* (după o conferință la Chișinău) (Biblioteca „Astrii“ basarabene, Chișinău 1926).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*

D. Ioan Chicea descrie, în *Din Polonia, însemnări fugare, date statistice, economice, culturale, artistice* (Cernăuți, 80 pp.), ce a putut prinde și cerceta în cursul unei scurte petreceri în Polonia. Materialul anterior e cu siguranță întrebuițat (cetește la p. 10: Mnizek, în loc de: Mniszeki). Autorul nu cunoaște însă, din ale mele, nici *Note polone* de la Academie, nici broșura cu acest nume, nici *Choses d'Orient et de Roumanie*, unde sînt conferințele mele despre Polonia, nici cărticica în românește a d-lui Glixeli despre literatura polonă (ediția Casei Școalelor). Dar multe date exacte. Interesante știrile despre cursul d-lui Wedkiewicz, adîncul cunoscător al limbii românești, al rasei și al istoriei noastre (p. 38 și urm.). Nume românești în munții Poloniei: Acrișor (de la Acra, existentă în Carpații Moldovei; numele, de origine grecească, înseamnă: vîrf). Dulcița, Cucul, Neagra, Pietrosul (p. 40). Împărtășim mirarea d-lui Kowalski că n'avem nicio catedră de orientalism (p. 40). Tot așa și pentru etnografie și folclor (p. 41). Bursieri romîni, mult lăudați: dd. P. Caraman și T. Dan, p. 42. Societatea academică «Amicii României» la Varșovia (p. 42). De relevant: «Studenții universitari poloni nu prea fac politică, în schimb desfășoară o acți-

vitare culturală prin cercurile lor regionale și pe specialități: cercul poloniștilor, cercul romaniștilor, etc., (p. 43). Aflăm că până și în Posnania se cântă cîntecul «ciobanului (Valahului) care și-a pierdut oile», p. 46. D. Wedkiewicz afirmă că „versuri întregi din Psaltirea lui Kochanowski sînt traduse și intercalate în Psaltirea lui Dosofteiu” (p. 51). E în adevăr nevoie să se facă o atentă confruntare, *ibid.* Tot așa îndemnul traducerilor din limba polonă (p. 71).

*

În Édouard de Warren, *L'Inde Anglaise en 1843*, II (Bruxelles 1844) se expune planul lui Napoleon de expediție pe uscat contra Indiei. Cetim: „Trente-cinq mille Français descendront en bateaux le Danube jusqu'à son embouchure; de là ils seront transportés à Taganrog sur des bâtiments fournis par la Russie”.

*

Știri din 1848-9, în *Arhiva Someșană* pe 1926. O petiție din 1758 contra Sașilor. Forma românească a ordonanței despre blocul continental. Extrem de interesantă donația din 1271 a regelui Ungariei către «comes Mochya» și frații, cari au luptat în Boemia (pp. 67-9). O scrisoare a lui Ioan Kemény din tabăra din Moldova a Tatarilor (pp. 71-3). Note despre G. Coșbuc. Remarcabile poezii ale copilului.

*

În *Études romaines: la basilique pythagoricienne de la Porte Majeure* (Paris, 1927) d. Jérôme Carcopino descrie și interpretează mai ales seria extrem de interesantă de stucuri, de un „păgînism luminat”, găsite la nouă metri de adîncime supt basilica de la Porta Maggiore din Roma (întăia jumătate a secolului I-ii). D-sa vede — ca și d. Cumont — în toată alcătuirea o asemănare cu «peșterile lui Pitagora», descrise de Porfiriu. Ea „a fost zidită și distrusă înainte de sfîrșitul domniei lui Claudiu», după criterii tehnice (rolul lui Claudiu în purificarea ritului lui Attis, pp. 50-1). Ea a putut fi condamnată de grija acestui Împărat pentru păstrarea vechiului cult. Se întîlnește masa de sacrificiu și urme de jertfe (pp. 90-1). În stucuri se unesc trei idei: a morții, a mărturisirii, a inițiației (p. 93). Totuși magii de la planșa X au un caracter vădit de caricatură. Ar fi, după d. Carcopino, o satiră a predicilor inferioare. O largă parte e consacrată istoriei înseși a pitagorismului.

Cartea, admirabil tipărită, are ilustrații foarte frumoase.

*

D. N. A. Constantinescu dă un *Album al istoriei Romnilor* (București 1927), în care elementele sunt foarte bine alese. Unele sînt prezentate pentru întăia oară unui public mai larg. Cîteva, de imaginație (Sf. Ștefan, d. p.), puteau fi lăsate la o parte. Nu cred că biserica cioplită în piatră din munții Buzăului să se poată ridica pînă la năvălirile barbare. Așa-numitul „Radu Negru“ sau „Basarab I“, de la p. 69 (piatră sepulcrală de la Argeș), are costumul secolului al XVI-lea (cel mult se poate vorbi de o asemănare cu portretul lui Vlad Țepeș). De ce ar fi figura de la no. 71 a lui „Radu fiul lui Alexandru“? Cele de la Cîmpulung sînt schimbate de refacerea modernă. «Margareta, Doamna lui Alexandru» (no. 107) e de pură fantasmă, ca și cele de la n-le 112-3, cel puțin în stilizarea lor de acolo. Mai ales Florica de supt no. 200, Radu Mihnea de supt no. 219. Nu se arată totdeauna proveniența. „Doamna lui Ieremia“ nu mai e considerată ca fiică a lui Csomortány și catolică. Interesante costumele din «Albumul G. Hering, 1838» de supt n-le 335, 353 și 356. Curios și măcelul zavrăgiilor lui Sava. Domnul cu copiii la no. 358 nu poate fi, cu toată schimbarea de costum ce s'ar admite, Alexandru Ghica, mort fără odrasle. Un Alexandru Ghica a domnit în veacul al XVIII-lea.

*

D. Andrei Oțetea dă despre Guicciardini, istoricul și omul politic florentin, o excelentă lucrare, care i-a servit ca teză de doctorat (*François Guichardin, sa vie publique et sa pensée politique*, Paris 1926). Cadru e acela al istoriei universale, înțeleasă în chip larg. Informația inedită e foarte deasă. Forma e de o perfectă stăpînire, ca în plină maturitate. Teoriile lui Guicciardini, p. 213 și urm. Se adaugă un număr de documente inedite.

*

În *Contributions à la bibliographie des voyageurs occidentaux en Roumanie* (din „Mélanges d'histoire générale“ de la Cluj, ale d-lui C. Marinescu), d. P. P. Panaitescu semnalează cărți engleze despre țerile noastre și despre Turcia. Adaugă unele știri necunoscute despre raporturile literare polono-romîne.

*

În *Personalitatea religioasă a Voevodului Neagoe Basarab al IV-lea* (Craiova 1917), d. T. G. Bulat reunește știrile despre

citorile și opera literară a lui Neagoe. Se reproduce și vechea frescă din Argeș.

*

În „Un episod din anii 1848-49 în Transilvania: apărarea Munților Aouseni în primăvara și vara anului 1849“ (din „Anuarul Institutului de istorie națională“ pe 1920), d. general R. Rosetti dă, pe baza tuturor izvoarelor, o judecată a sistemului defensiv adoptat de Avram Iancu și de ai lui. Sfaturi erau date și de prierugi de dincoace: Adrian și Duca, de unii boieri tineri, ca Ioan Băăceanu și un Racovița.

*

Librăria Hoepf! dă o nouă ediție din vestita carte a lui Pasquale Villari, *Niccolò Machiavelli e i suoi tempi* (2 mari volume). Se amintește în prefață profecția lui, citeva luni înainte de moarte, cu privire la războiul care se pregătia. În Italia el constata că Guvernele după Unire erau de „grupe și tovărășii“ care căutau numai să-și asigure clientela populară de nevoie pentru a veni la putere (pp. VII-VIII).

*

În „*Museul general Nicolae Cerna în Băile Herculane*“, „*Cronica Mehadierei*“, de preotul Coriolan I. Buracu (Severin 1924), întâiu biografia generalului Cerna, care a suferit în ultimul războiu cele mai mari ofense de la armata austro-ungară pe care o comandase și a cării uniformă o purta încă. El scrie în notele lui despre înscrierea în protocolul criminalilor: „nu nele meu cinstit în acest protocol!“; la Viena i s'a oferit, ca satisfacție, nobilitarea, pe care a refusat-o, „pe motiv că sînt Român“. Și el adaugă aceste cuvinte răspicate: „Pe prim-ministrul Tisza l-a judecat Dumnezeu, pe ceilalți vinovați i-a înghițit revoluția după războiul mondial; cițiva mai stau în serviciul României Mari“ (p. 6). Biserica păstrează o traducere a Psalmilor cu litere latine, care ar fi din secolul al XVI lea. O Pravilă din 1652 e adusă în Conereva de preotul Ioan Popescul. Multe însemnări de pe cărți. E vorba mai ales de ce s'a făcut „la băi“. Locuitorilor li se zice la 1771: „Mehadinți“ (v. și pp. 49, 50). Despre mișcarea din 1784 atita: „În acest an s'a arătat un om la Ardeal Hora și Cloșca, de au ars casele și curțile a nemeșilor pînă în pament și au perit nemeși și iobagii, de și au perit și ei“. La 1807 „învățătorul Dimitrie Dimitrescu“. De semnalat

și această notiță : „1763 Fin la învățatură eu, Român, aicea la Timișoara, întâi pentru sîrbie, apoi pentru nemție, în a. 1764“ (p. 49). Protopopul Nicolae Stoica de Hațeg scrie : „*Popa Constantin tipografu rîmniceanu în a. 1767 venise în Timișoara, la episcopu Vichentie Ioanovici Viduc, și ceru a-și scoate slobozenie să facă aici tipografie cu cheltuiala popi Constantin. Eu fui de față la aceia... Episcopu nu primi*“ (p. 49). La 1769 „poruncă împărătească ca să nu se însoare pînă nu va ști rugăciunile și poruncile“ (p. 50). Și aceasta : „1771, la Paști, Mehedinții de militărie în Țară fugiră ; însă niciun an în țară de răul Cazacilor nu putură a șede, ci să întoarseră să fie militari“ (p. 50). 1775 „Țăranii din Țară veniră“ (p. 51). „1776 caut să fiu *deutscher Lehrer*“, spune un preot (*ibid.*). La 1813, 10 August, se înseamnă uciderea de tun, la Negotin, a lui Haiduc-Velico (p. 54). Multe știri despre luptele din Serbia. Și listă de protopopi (pp. 55-6). Înduioșătoare ceremonia desvelirii tricolorului (pp. 59-61).

*

D. S. Semilian dă un întins „istoric al presei brăilene de la 1839 pînă la 1926“, (Brăila 1927). Sînt și multe note istorice, adesea exacte. Cel d'întăiu ziar brăilean e din 1840. La 1841 „Mercur“ dă și o ediție italiană. Ediția de la 1848 are text român și grecesc. Un ziar italian, *Tromba mercantile*, a lui Willison la 1861. La 1863 „Albina bulgară“. La 1871 un alt ziar bulgăresc (p. 13). La 1873 Σελλογος. La 1880 „Mercur“ se chiamă și Ἐρημος (p. 17). La 1895 „Sémaphore de Brăila, *ibid.* Revoluția de la 1848 în Brăila cu doi Greci și un Evreu cu fes și iatagan (p. 21). La 1875 Turci pe o canonieră de războiu: ziarul *Libertatea* protestă (p. 21). Ardelenii vin «pe la 1863», *ibid.* O bună biografie a lui Gh. Barozi, pp. 38-9. La 1886 el publică la Brăila ziarul *Moș Ion*, care fusionează cu *L'écho danubien* al lui S. Carmelin (Evreu frances), și în germană ; de la 1865 (p. 39). Carmelin face să mai apară la Bruxelles și Amsterdam *L'écho d'Orient* și la 1881 *La Concorde*, din Budapesta, *ibid.* Ziarele ocupației (p. 82 și urm.). E și o istorie culturală a orașului.

*

Dd. Georges Guenin și Joseph Nouaillac tipăresc la Alcan un volum de „Lectures historiques“ pentru secolele XIV-XVI, mai

precis pentru anii 1328-1610. Se dau bucăți alese și adnotate din Cristina de Pisan, din cronicarul flamand Jean Le Bel, din Froissart, din Olivier de la Marche, din Commines, din Montrelet și din „Grandes chroniques“, din Brantôme, din Vieilleville, apoi din Vasari, din Macchiavelli, din Luther, din Calvin.

Se adaugă ordine, socoteli, tratate, scrisori, contracte, interogatorii (al Ioanei d'Arc), acte private inedite, relații de ambasadori venețieni.

Carte de recomandat nu numai studenților.

*

A apărut al treilea volum, foarte bine ilustrat, din *Istoria Războiului pentru întregirea României* de C. Kirițescu.

*

D. M. Costăchescu tipărește și deosebit articolul său *Satele Ruscanii (Buznea) și Găneștii*, din revista „Ion Neculce“ pe 1926. Interesante observații de limbă la pagina 21, nota 1.

*

În Andreiu Oțetea, *Francesco Guicciardini, Dall' assedio di Firenze al secondo convegno di Clemente VII e Carlo V (28 giugno 1530 — 2 dicembre 1532), lettere inedite a Bartolomeo Lanfredini* (Aquila, 1927, cu un frumos portret), autorul frumosului studiu despre Guicciardini adaugă o largă introducere la o serie de scrisori, une ori de un mare interes și totdeauna de o formă plăcută. Multă grație și bogați termeni populari („arzigogolatore“, „ruffa — raffa“, etc.). Și „le cose del Turco“ la 1532, pp. 101, 106, 109, 111, 123, 125, 131. Zvon că vine la Belgrad, în Iunie, pp. 160, 163. V. și pp. 165-6, 169. Aflase că vin cu Turcii și „cavalli tartari et valacchi“ (p. 170). Giovio-i lăuda pe Sultan, pe Ibrahim-Pașa și era sigur că, de s'ar ști toate, s'ar face „una mezza crociata“ (p. 170). V. și pp. 175-6, 184, 191, 193, 197. Despre Coron și Modon, p. 206. Alături, grijă de vaci, p. 201.

*

D. Teofil Sauciuc-Săveanu prezintă „Investigațiunile arheologice din anii din urmă privitoare la Orientul clasic“ (Cernăuți 1926). La Micena „ceramică de stil micenian și geometric“, p. 9.

*

În „Biblioteca cercului tehnic al României“, Iulie-Octombrie 1826, d. Ștefan Mirea vorbește despre inginerul Panait Donici (1825-1965), care și a luat diploma de la Școala Politehnică din Paris — cel d'întăiu Român — la 1849: ministru în 1859, el întră căpitan în oaste la ieșirea din Ministeriu, ca să devie inginer civil în 1862. La 1865 creiază școala de conductori. El e și creatorul trupelor de geniu.

În articolul d-lui B. Nolde, *Réflexions sur le développement de la Russie*, în „Le Monde slave“, serie nouă, IV, 2, se relevă că în „condițiile“ impuse de Galițin și primite la suirea ei pe tron de Împărăteasa Ana se reproduc „Regeringsformen“ și *Konungsförsäkran* ale Suedesului Frederic din 1720 (p. 185). Ele au fost de altfel înlăturate. La Ecaterina a II-a se notează ruperea legăturii cu Biserica și «liberarea» nobililor de datoria serviciului față de Stat (p. 187 și urm.). Nobilii devin oameni de la țară cu șerbi. Ei au un rost administrativ acolo. Se face „clasificația“ juridică a societății (p. 190). Articolul urmează.

Memoriile generalului Janin continuă în *Le Monde Slave* din Februar 1927.

După teribilele învinuiri ce ni se aduc mai înainte («popor de copii», aspră judecată a generalului Coandă), aici se vorbește, în April 1918, de «suzeranitatea pe care ar fi chemat s'o exercite» generalul, după plecarea d-lui Berthelot, asupra „misiunii din România“. El nu știe cum să scape. Vorbește de «pedeapsa meritată pentru că a cooperat la intrarea în luptă a României» (p. 291). Generalul rus Maricovschi putea spune că „Românii se gîndesc a se debarasa de al lor (regele) și a-l trimete la Țarscoe-Selo să fie de urît lui Nicolae“ (p. 295). Lauda generalului Presan (p. 311).

La Pologne restaurée de d. Casimir Smogorzewski (Paris 1927) e cea mai completă lucrare apărută până acum despre Polonia. Pentru partea istorică a refacerii polone, ea cuprinde un foarte mare număr de extrase din întreaga bibliografie. Foarte bogat capitolul despre formarea armatei. Altul e consacrat „vecinilor Poloniei“. Bisericile sînt tratate deosebit, ca și «Problema evrească». Viața de partid e presintată la sfîrșit.

Maioral Ioan I. Vasiliu, în *Spionul de la Olt* (București 1927), dă note prețioase asupra spionajului în timpul marelui războiu. Și povestea lui „taica Averescu“, cu „iapa cea albă de la Plevna“. Ordine „pe cinci căi diferite“ (p. 3), ceia ce dă „douăzeci de dosare voluminoase“ pentru abia „patru poduri“. Se înfierează atitudinea lumii fără ocupație din București.

De același, „Fragment din activitatea de campanie a pontonierilor de riu“ (2-5 Decembre 1916 cu hărți). Cazacii cari dau ordin de a prinde pe cei din dosul frontului, și pe ofițeri, «pentru a stărpi abuzul rămîinerii în teritoriul ocupat de inamic» (p. 8 nota). Desertori cari îndeamnă a se pune ștergare albe la porți (p. 35 nota). «Soldați ruși cari s'au îmbătăt și au fost adunați de Germani cu cîrligele din tranșee» (p. 47). «Se distrau foarte mult soldații ruși privind pe pontonieri plini de nămol până de-asupra genunchilor» (p. 49).

*

În *Fornvännan* ale Academiei din Stockholm, 1926, 4, d. Fi Wildte vorbește de locurile unde se adunau la thinguri vechi. Scandinavi (erau și locuri de cult). D. Vivi Sylman nu crede că războiul de țesut (*die Brettchenweberei*) exista în America înainte de Columb, în Egiptul și Orientul vechiu, „probabil“ nici în Grecia și în epoca bronzului din Nord. Ea ar începe, după Pliniu, în Galia cu creștinismul, odată cu Nordul și Baltica, etc. Pe Marea Neagră trece în Orient. În veacul al XIV-lea războiul dispăre din Occidentul cultivat și rămîne ca artă populară și până la Pacific.

*

În aceeași publicație d. Otto Rydbeck prezintă noile obiecte din epoca de bronz pe care le-a cîștigat Museul din Lund. D. Sune Lindqvist vorbește despre monedele din Birka (vechiul port suedez de pe lacul Mălar), imitații scandinave după cele carolingiene, și tipuri proprii, în care s'ar recunoaște influențe bizantine. D. Bertil Berthelson descrie safele capitulare din mănăst.rea de la Vad-Stena. Campania în Gotlanda a regelui Valdemar e povestită de Ingvar Andersson. De d. T. J. Arne un articol despre un mormînt din vremea Vichingilor. Crucă de metal, de formă absolut bizantină, în cercetarea d-lui Alfred Westholm. Monede bizantine din secolele al VI-lea și al VII-lea în-

trebuințate în juvaiere nordice, p. 126. Și forma crucilor de cimitir din articolul d-lui Bengt Thordeman (v. p. 28) e cea orientală, ca la noi.

*

În „Activitatea celor dintâi 7 ani ai Școlii normale de învățători „M. Eminescu“ din Botoșani (1919-1926) expunere făcută de Tiberiu Crudu“, Botoșani, f. an, se cuprind și numeroase date demografice și istorice. A se vedea p. 101 și urm. despre felul cum se predă la noi istoria. Un studiu al d-lui N. N. Răutu despre Gheorghe Lazăr, p. 154 și urm. Bune lecții de istorie universală la p. 161 și urm. De remarcat și «Imperialismul român în trecutul nostru», p. 201 și urm. Discuții asupra programului de istorie, p. 207 și urm. Un vast și adânc studiu al păr. Toma Chiricuța despre «Eminescu pedagog», p. 232 și urm. (se întrebuițează și ineditul). Folositoare scrisori de elevi (doi Basarabeni despre unire, pp. 460 și urm., 478 și urm.).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

D Halvdan Koht tipărește câteva discursuri și scrisorile din vremea «marii opoziții țerănești» în storthingul norvegian din 1818, 1821, 1822 și 1833, ale lui Iacob Hoel, către soția sa (Oslo, 1927).

*

Supt titlul de *Clujul vechiu*, d. A. Iankó publică zece frumoase desemnuri înfățișând ceea ce a mai rămas din Clujul de odinioară.

*

D. Augustin Santai dă o tesă cuprinzând „Contribuțiuni la istoricul practicei și învățămîntului moștului în Transilvania“ (Cluj 1927). Mențione a lucrărilor lui Pariz Pápai (n. Aiud, 1649) cu *Pax corporis* (Cluj, 1695).

*

Terapeutică populară în patologia externă de Alecu Gh. Popescu (tesă din Cluj, 1927) e o prețioasă contribuție la cunoașterea folklorului medical.

*

În «Travels and Works of captain John Smith, president of Virginia and admiral of New England 1580-1631, edited by Edward Arber, F. S. A., a new edition, with a Biographical and Critical Introduction, by A. G. Bradley, part II», Edinburg, John Grand, 1910, p. 805 și urm., se dau „The true Travels, adventures and observations of captaine John Smith In Europe, Asia, Africa, and America, from Anno Dni 1593 a. 1629, His Accidents and Sea-Sights in the Straights; his service, a stratageme of warre in Hungaria, Transilvania, Wallachia and Moldavia against the Turkes a. Tartars; his three single combats betwixt the Christian Armie a. the Turkes, After how he was taken prisoner by the Turkes, sold as a slave, sent into Tartaria; his description of the Tartars, theis strange manners and costums of Religion, Diets, Buildings, Warres, Feasts, Ceremonies, and Living; how hee slew the Bashaw of Halbrits in cambio, and escaped from the Turkes a. Tartars... all written by actuall authours whose names you shall finde along the History, Londra, Thomas Slater, 1630».

E o ciudată amestecătură de cetiri confuze despre luptele lui Mihai Viteazul și de îndrăznețe invențiuni.

*

În Scrisorile lui Alvaro de Cordova, scriitor spaniol din secolul al X-lea, găsim versurile următoare despre Dacia greșit atribuite lui Virgiliu (Migne, *Patrologia latina*, XXI p. 514):

(Sed, ut me qui sim ipse cognoscas et amplius tacendo devites, Virgilium audi:)

Mortem contemnant laudato vulnere Getae (Necnon:)

Getus, inquit, quo pergit equo.

(Unde et illud extat poetae:)

Hinc Dacus premat, inde Getus occurrat.

N. I.

*

Cartea «Beobachtungen über die im Jahr 1813 herrschende Pest zu Bucharest» de Reinhold Grohmann, „der Medicin und Philosophie Doctor“ (Wien, Schaumburg und Cie, 1816) nu pare a fi cunoscută. În orice caz, lipsește în Crăiniceanu „Literatura medicală românească“ (1907). E o cărticică format 8°, de IV+227 pagini. Partea pur medicală dă descrierea unor cazuri tratate de Grohmann, în sensul cunoștințelor medicale de atunci, care

azi par destul de bizare. Interesantă e însă introducerea, în care e descris cum a fost adusă molima de alaiul lui Vodă Caragea și cum s'a lățit în București și provincie. E numit și un doctor Mesitsche (Mesici) din București.

Cartea e închinată baronului Senft von Pilsach, ambasadorul Prusiei la Constantinopole. Autorul însuși e Prusian. A trăit ca medic practician în București și Constantinopole. Între practicienții săi, ale căror casuri le descrie, sînt și Romîni, pe cari însă nu-i numește.

Un exemplar al cărții se află, în biblioteca Institutului de Istoria Medicinii din Cluj, alături, cu iscălitura medicului brașovean dr. Plecker, practician cu renume din veacul trecut, — în proprietatea mea.

Dr. V. Bologa (Cluj)

*

În *Transilvania*, 58, 1, d. G. B[ogdan] D[uiică] resumă partea privitoare la noi din Gräfin Hahn-Hahn, *Orientalische Briefe* I, Berlin, 1804, pp. 97-115. Vine pe Dunăre în 1844. Calafatul e un «mare sat miserabil». Giurgiuul nu e măcar «ca un sat silesian». La Galați ofițeri eleganți, dame cu toaletă exagerată. La Brăila boieri cu Arnăutul după ei.

*

În *Cele Trei Crișuri*, VIII, 2, d. St. Bezdechi resumă amintirile din România pe vremea marelui războiu ale lui Axel Breidahl, călător danez. E vorba de un pamflet. Unele atitudini infame, ca a lui C. Sterc, sînt prezentate în tot criminalul lor adevăr.

*

În *Făt-Frumos* din Suceava, II, 3-4, d. Al. Procopovici dovedește că influenței huseite i s'ar putea atribui și forma cea mai veche a catehismului românesc, modificată apoi în tipăriturile de la 1544 și 1559.

*

În *Transilvania*, 58, 1, d. G. B[ogdan]-D[uiică] dă note despre Böhner, *Versuch über die slavischen Bewohner der österreichischen Monarchie* (Viena 1804), care explică prin timiditatea Sașilor instalarea Grecilor la Sibiu, și despre un articol, de Gustav Rasch, din *Siebenbürgische Blätter*, 1861, 17 Iulie, despre „preoți și mănăstiri“ la noi.

*

În *Dacoromania*, IV, d. A. Drăganu adaugă la cuvintele de origine latină: *alergină*, *buciu* (*buccinus*), *codălat*, *a grăcina*, *mărsîn* (*malsanus*), *a mărini* (a se îmbolnăvi), *prasn* (*persanus*), *păreasă* (*quadragesima*). Alte note, despre cuvinte de origine slavă, sâsească sau maghiară. *But*, năcăz, are în Moldova, omonimul *but*, bucată («but de miel»). Observații competente și bogate despre originea numelui de Ardeal, p. 768, nota 1. Se semnalează și alte toponimice românești de aceeași speță.

*

Tot în *Dacoromania*, IV, d. N. Drăganu caută să fixeze care a fost Psaltirea românească de un florin și Liturghia în aceeași limbă pe care superintendentul român Pavel Tordași le cerea Românilor săi, chemat la sobor. D-sa înseamnă cele trei exemple cunoscute (Mangra, Crețu și Giuglea) ale Psaltirii românești de pe la 1570. Bănuia că și un *Diaconariu* ar fi fost din acest timp: el se păstrează în manuscrise ulterioare; a fost găsit, acest „Liturghieriu-Diaconariu”, de d. N. Sulică la 1926 în Tîrgul-Murășului („Tocmeala slujbei dumnezeiești, întru ia și diaconstavele”). D-sa se ocupă și de *Cartea de cîntece* calvinouitară, tradusă din ungurește „pe la 1570”, probabil la Cluj. Urmele acesteia se caută prin manuscrise.

*

În *Șoimii* de la Tîrgul-Murășului, III, 78, o notă a d-lui N. Sulică despre petrecerea lui Eminescu la Brașov (pe lângă cele, cunoscute, la Blaj, Sibiu și Beiuș), în primăvara 1867. Acolo scrie sonete, până acum inedite, ca «Învia-vor Voevozii». E vorba și de

Juni savanți cu surle 'n frunte și cu zumzet de cimpoaie.

Împlini-se-va destinul cînd sfărma-vor buzdugane,
De vâtafi și-armași izbite, a' cetății porți dușmăne.

De același, mențiunea vizitei lui Vodă-Bibescu la mormîntul lui Mihai Viteazul.

*

Note despre Carol Begenau, atorul unui prețios album al Terii-Românești pe vremea lui Vodă-Știrbei, le dă d. Ioan C. Băclă, în *Universul literar*, XLIII, no. 24.

*

În „Perchè Dante colloca in paradiso il fondatore della scienza del diritto canonico“ (Academia dei Lincei, clasa morală-istorico-filologică, ser. VI, II, fasc. 3-4), p. 106, d. F. Brandileone reproduce, după Sohm, *Wesen und Ursprung des Katholizismus* (Lipsca-Berlin 1912), rînduri adevărate despre transformarea creştinismului „invisibil“ în catolicism „visibil“ şi „juridic“, dar tot prin misterul Bisericii Dumnezeu lucrează.

*

Note, de d. Coriolan Suci, despre Ioan Maiorescu în «Societatea de mîine» din Iunie. Ioan Trifu, «Triffu», preot, a trecut aici în 1836, cu Cipariu şi Bariţ, călători. Episcopul din Blaj, Leményi, era foc şi pară contra ingraturului şi perversului. Fusese şi la Viena.

*

Ştiri despre cultura românească în Basarabia înainte de Unire, în *Izvor de viaţă* din Tighinea, II, 3-4.

*

În *Junimea Literară*, XV, d. Artur Gorovei publică un număr de satire şi de pamflete din epoca Unirii Principatelor. Se adaugă cîteva scrisori ale lui Eliad, din Constantinopol, în 1856. El crede că se va cere Caimacamilor să declare că n'au pretenţii de Domnie: era vorba de Mihai Sturdza în Moldova, de C. Ghica, socrul lui Poujade, pentru Muntenia (p. 16). Şi Grigore Sturdza, aprobat de Eliad, „amic adevărat“, umbla după această situaţie (*ibid.*). Ruşii se împotriviau, obiectînd că fiul de Domn e „Mihlis-Paşa“, general de divizie otoman (p. 17). N. Creţulescu era şi el pe lista favoriţilor Porţii. «Corogiay» e Karacsay, Kîprîslîui e Ali-Paşa din Cipru (Chîbrizli) (*ibid.*). Eliad funcţionase ca naş la botezul fiului lui Grigore Sturdza, şi nu mai putea de mîndrie (p. 18). Soţia lui Mihai Sturdza era pentru el «Doamna cea mare» (*ibid.*). La numele de Dimitrie el adaugă pe acela de Ştefan, poate în legătură cu coroana pe care o doria tatăl lui (*ibid.*). «Țineți minte numele acesta, și veți vedea că pruncul și-l va cere într'o zi ca o moștenire de la tatăl său și de la nașul său. Nu mă simțiam atîta de transportat cînd am prezis sfîrșitul Țarului precum eram de inspirat de spiritul Domnului cînd am pronunțat numele acesta; prevestia „Învierea Romînilor“ (p. 18-9) Era «înecat în lacrime» și speriase moașa și preotul care-i suflau crezul (*ibid.*). La 9 Au-

gust el judecă pe Alexandru Ghica, numit de curînd Caimacam la Bucureşti, ca „om cu influenţă şi iubit, care are să ducă cîrma şi să dea tonul politicei romîne către comisari“, iar pe Caimacamul din Moldova, Teodor Balş, ca «o nulă», p. 19. Scrisorile lui Cuza n'au acelaşi interes. Într'una el vorbeşte de «egoismul ireparabil şi criminal» care s'ar vîdi, dacă s'ar lua anume măsuri (p. 21). El nu se pricepe cine ar putea să fie Domnul indigen pe care-l vrea Turcia (p. 21). De zece ori în respectuoasa scrisoare se repetă cuvîntul «mon prince». Constantin Vîrnav era pentru Grigore Sturdza şi, în lipsa lui, pentru Mihai-Vodă (p. 23). Şi scrisoarea prin care Guizot arată acestui din urmă rechemarea lui Billecoq (pp. 24-5).

*

În *Cronica numismatică şi arheologică* din Mart-April 1927 se semnalează găsirea la Silistra a unui tezaur monetar, din care o parte însemnată (50 din 480) sînt muntene; alte 100 s'au găsit la Severin (numai de la Mircea, din 400—500). Într'o localitate bulgărească 100 de la Mircea alături de ale lui Sracimir din Vidin. În Dobrogea se găsiseră şi monede de-ale lui Mircea şi altele de-ale lui Petru al Muşatei.

*

În *Răzeşul*, I, 6-7, un articol al episcopului Iacov Antonovici despre schitul Măgaru lîngă Biriad (la 1602 se pomeneşte numai locul, dar între marturi e şi un proegumen; schitul nu e numit decît în veacul al XVIII-lea). Actul lui Alexandru Moruzi pentru şcoala lui Şerban Negel la Falciu (românească şi grecească) nu-mi era, cred, necunoscut (v. pp. 224-6).

*

Un document de la Petru Rareş, din 1546, în *Revista Moldovei*, VI, 1-3. O foarte bună listă a pîrcălabilor de Hotin o dă căpitanul A. I. Gheorghiu. Fotografiele sînt foarte şterse.

*

În *Societatea de mîine*, IV, 13-4, d. Zaharia Piclişanu dă o statistică de 'nainte de 1716 a Romînilor din Ardeal (85-857 suflete).

*

Ştiri despre protestanţii din principatul muntean le dă d. T. G. Bulat în *Arhivele Olteniei*, n-le 29-30.

*

Note despre regretatul istoric bucovinean I. Grămadă, de d. Victor Morariu, în *Calendarul „Glasul Bucovinei”* pe 1927 (Cernăuți 1926).

*

În *Codrul Cozminului*, II-III (Cernăuți 1927) un studiu al d-lui D. Marmeliuc despre Sofocle, *Studii paleografice* de N. Grămadă (despre cercetarea aceluiași, *Ozolimna*, a fost vorba înaintea), o cercetare geografică a d-lui C. Brătescu, articolul, analizat aici, al d-lui Al. Bocănețu, *Terminologia agrară în limba română*, acela al d-lui Claudiu Isopescu, *O predică românească finută în Roma la 1608* (aceiași observație), o contribuție filologică a d-lui Leca Morariu, continuarea glosariului mărginenesc de dd. Herzog și V. Gherasim.

Teodor Balan, *Teodor Racocce și Chrestomaticul românesc* Se fixează data nașterii acestui fiu de răzeș din Carapciu, născut pe la 1778-82, cu studiul la vășcăuți și Cernăuți, apoi la Cluj (—1801) și la Stanislau, ajuns în fine funcționar la Guvernul din Liov, pe lângă translatorul Moldovan. La 1806 e cancelist la Kreisamt în Cernăuți, cu ajutoare un Bistrițean din Ardeal și Vasile Cantemir, din Jadova, viitorul autor al Dicționarului. La 1815 e numit tălmăciu la Liov. Căsătorit cu o Germană, el moare la 24 Ianuar 1822.

«Gazeta moldovenească» vrea s'o publice în Liov la 1816. Era să cuprindă traduceri trecute prin control oficial. În Februar 1817, i se primește cererea. Foia era să iasă săptăminal în Malu, și se căutau subscripții. Titlul ales era „Novele sau gazete românești”. În loc, la 1820 apare cunoscutul „Chrestomatic românesc sau adunare a tot felul de istorii și alte fâptorii scoase din autorii di pe osebite limbi” (facsimilele publicației, apărută la Cernăuți, tipografia Eckhardt). Bucățile sînt luate din ziare și reviste germane, dar și din Wieland. Sînt și unele de origine grecească, latină, francesă. Se semnalează multe germanisme, polonisme și născociri proprii. În anexe cîteva acte privitoare la Racocce.

D. Simion Rali publică un număr de documente din Arhivele Statului de la Cernăuți, începînd cu al lui Alexandru al II-lea din 23 Februar 1453. E o scutire pentru mănăstirea de la Ițcani a stariței Fevronia. Urmează un act de la Aron-Vodă (5 August 1593), altul de la „Sidorie starostea de Cernăuți” (8 Februar

1595), o vânzare înaintea lui Gavrilaş pîrcălabul de Hotin, un document de la Miron Barnovschi.

D. I. Nistor se ocupă de „bejenari ardeleni în Bucovina“. Începe cu citeva considerații generale nouă și interesante (însuși actul din 1241 interzice aducerea de „bejenari“ din Ardeal în noua colonie a Ospitalierilor). Anumite socoteli bucovinene lămuresc asupra caracterului acestor imigranți.

D. V. Grecu verifică știrile din Cronograful lui Doroteiu al Monembasiei (la inscripția de pe mormîntul lui Petru Mircea d-sa propune ἐβίωσεν ἔτη κγ', în loc de ἐβασίλευσεν). Se arată ca soț al surorii lui Petru-Vodă nu Mihai Cantacuzino Șaitanoglu, ci un Ioan Cantacuzino.

De d. R. Cîndea o analiză a „Prolegomenelor“ de N. Iorga (Originea și dezvoltarea Statului austriac, „Cugetare și faptă germană“).

D. Grigore Nandriș tratează despre „unitatea lingvistică a popoarelor slave“.

† V. Bogrea explică «elen Astacoe» de pe frescele bucovinene prin „Elini stoici“ și „den Zmovagl“ prin Simon Magul. D. F. Netolițky, naturalist, lămurește un pasagiu din «Descriptio Moldaviae» a lui D. Cantemir. O notă despre Anton de Marki, inspectorul bucovinean (era Ungar din Tîrgul Mărășului, 1700-1819). Petiția unui Vasile Scîntilă, dascăl din Tereblecea, la 1823, pentru un «calendar moldovenesc» de șaiszeci și trei de coli. Acte nouă, publicate de d. T. Balan, arată că neamul Calmăș nu e din Cîmpulung; se pomenește și o a treia soră a lui Ioan Teodor-Vodă, Aftira, care iea pe „Strătulat, nepotul părintelui Ghedeon“ (Mitropolitul) (pp. 614-8). Ghedeon o înzestrează cu moșia Securicenii.

*

În *Dacoromania* din Cluj, IV (1925-6), partea I, studii, se află cercetările, analizate în alte n-re ale noastre după extras, ale d-lui N. Drăganu despre Mihail Halici și d-lui Th. Capidan despre Românii nomazi. Pe lângă articole de filologie pură, semnalăm:

Al. Procopovici, *Din istoria raporturilor noastre interdialectale*: Observații asupra studiului d-lui Capidan, *Meglano-Romîni*. Sint și ipoteze care sunt raportul istoric nu se pot susține.

G. Oprescu, *Eliade journaliste à Paris*. Colaborația la re-

vista *La Semaine*, a prietenului său Eugène Carpentier, și la *Le Peuple*. Se adaugă cite un amănunt privitor la alte ziare.

† V. Bogrea, *Sfinții-medici în graiul și folklorul românesc*.

C. Lacea. *Sînt în Transilvania așezări de Romîni veniți din Sudul Dunării sau nu sînt?* Autorul găsește asemănare între Megleniți și Trocarii din Brașov. La aceștia ar fi o lungime a silabelor care lipsește în Brașovul vechiu (pp. 354-5). Nu poate fi vorba în Șchei de Bulgari romanizați fiindcă ar fi vorbit ca aceia cari i-au romanizat (p. 357). Șcheii ar fi deci emigrați romîni din Bulgaria. De fapt pentru Ūnguri și Sași, potrivit situației de pe la 1200, Slavul, Șcheiul era un Bulgar.

C. Diculescu, *Elementele vechi grecești din limba romîndă*. Considerațiile generale sînt juste și interesante. De sigur că trebuie părăsită ideia că orice asemănare lexicală între limba noastră și cele vecine înseamnă și un împrumut al Romînilor (p. 396). De asemenea se impune tot mai mult protestarea contra ridiculei teorii a „admirării”, care e de înlocuit cu a continuității geografice și istorice. Dar de ce elementele grecești vechi n’ar fi venit și prin Daci, precum prin slavonă ni-au venit elementele grecești mai nouă, precum elemente latine au intrat în grecește prin Venetieni? De ce hotarul ultim care e «secolul II sau III» (p. 397)? Argumentația pentru *leu* și *sălmăzdră* e convingătoare (p. 399). O adunare a pasagiilor din *C. I. L.* relative la „Grecii colonisării și culturile lor” (pp. 399-402). Se poate adăugi, în descoperirile recente de pe valea Murășului, păstrate în Museul capitalei județului, „Απικ adaus la o aspră săpătură înfățișînd boul adorat de Egipteni. Alte știri despre acești Greci, culese cu cea mai mare rîvnă, p. 402 și urm. Dar numele se ieau și fără folos practic, «de florile mărului», cum zice autorul, din modă. Care e *folosul* de a se numi cineva azi Jean și care era folosul, ieri, de a-și zice: Ienachi? Un Theodotus, un Agathangelus puteau foarte bine să *nu* fie Greci. Și unele influențe religioase puteau impune nume străine. Cetitori de-ai Iliadei puteau avea afecție pentru numele lui Patroclu, precum cetitorii lui Osian dădeau fiicelor lor numele de Malvina. În Imperiul roman a trebuit să fie un foarte vast schimb de nume, cum era și un neconținut schimb de zei. Autorul merge până la a atribui Grecilor pe orice personaj cu nume roman care pune în genetiv numele lîngă pronume (In-

genus Gai, de pildă) (p. 406). Barbu, nume românesc, trebuie să vie din Italia medievală prin Serbia, ca și Marin (cf. p. 407). O inscripție în grecește o putea accepta și un Latin dacă meșterul era Elin: la Stobi, în Macedonia, în grecește se scriu numele cele mai caracteristic romane (cf. p. 407). Nevoia de a se adăugi „natione graecus” în unele cazuri putea să trezească îndoiala d-lui Diculescu (v. *ibid.*). M. Aurelius Chrestus purta poate din motive religioase un nume care e și al lui Isus (p. 411). De ce Grecul care pune să-l iscălească latinește «quia se litteras scire negavit» ar fi știut scrie grecește când cu câteva linii mai sus apare altul care scrie latinește cu litere grecești (p. 413)?

Pentru întâia oară se face lista numelor geografice de origine grecească, pp. 414-6. Pentru Stenarum Tabula Peutinsgeriana avem însă *Angustia* a lui Ptolomeu (pp. 415-6), ceia ce arată că se traduceau numele de localități, cam așa cum la noi Chiojdul Mare și Stari-Chiojd se întilnesc alătura. În ce privește Zeugma e o întrebare dacă numele nu fusese introdus în limba latină. N'aș crede într'o Hydata în loc de Aquae. Chiar și *Trophulum* și *Prateria* pot fi grecisări: ori, dacă un veteran din Ardeal vorbește de lupta de la „Cine-Creț”, înseamnă oare că era un sat românesc la Königrätz? Între Tiason și Tisa poate fi o legătură, ceia ce ar înlătura caracterul grecesc. Cu multe probabilități în favoarea ei, și etimologia, atât de seducătoare, a lui Ampelum lasă loc îndoielilor (pp. 416-7). Nu putea lipsi „stăpînirea gepidă” (p. 417)... Nu înțeleg de ce nume grecești de munți și râuri ar duce la conclusia că și limba comună trebuie să aibă asemenea nume; și observația că numele comune nu pot veni prin alte forme decît cele cunoscute (p. 418) mă pune pe gînduri. În amănunte, *dromu* din siciliana vine, nu de la o formă latină (p. 418), ci de la bizantinul *δρομος*, din cauza stăpînirii bizantine în acele regiuni (v. pp. 419-20). D. Diculescu vede o origine ionică: *δρομος*, dar nu e exclus un canal dacic, pentru acest cuvînt și toate cele citate pe p. 420. Foarte interesant „doricul” *natră*, la războiul de țesut (pp. 421-2). Tot așa *sarică*, *sericum* (p. 422. «Plaisance» se zice italienește Piacenza!), *tărîncă* (la car), *taringa* (unde nu era necesar originalul grecesc). Curioasă originea dorică a lui Nicoară (p. 423). „Eolismele” par iarăși curată imaginație (pp. 423-4). Pepene din *πέπων*

stîrnește aceeași mirare (pp. 425-6). Transmiterea de la Romani a leului și vulturului în stemele noastre n'ar admite-o nimeni (p. 426). Îndoială trezește și transmiterea prin *u, in* și *i* a lui *v* (p. 428 și urm.). Materialul lexic prezintă unele interesante surrinderi: oaie *coacină* din *κόκινος* (dar ciudat e *jigaie* din *αγάλιος*!), *zbîrcă*, *πρόβρα* (pp. 438-9), dar și *jurcană*, *juică*, *surcă*: *συρικός* și *pacelă*, *ποικιλτός*, *laiu*, — dar vezi *Laiotă* și *laie* — din *λάγαιος*, „ca iepurele“, *oacănă*, *ὠχρός*, *preușă*, *περιρούσιος*, *ceridoană*, *χελιδόνιος* (?), *ciul* (de unde și a *ciuli*), *χυλλός*, *sterp*, *στέριφος*, *amurg*, *ἀμολγός*, vremea-mulsului, *prou*, *πρόωρος*. Întinse explicații pentru *brînză*, „formaggio di sbrinzo“ în Italia-de-Nord, p. 451. (Dar *βαλάνδια* greacă!). *Ἰρωδης* grecul poate veni din *urdă*, nu invers (pp. 454-5). Terminii de agricultură vin de sigur, oricare li-ar fi prima origine, toți din latină. Celelalte capitole dovedesc: doar ingeniositate, poate cu excepția *pălăriei* (pp. 470-1) și *mesteacănului* (pp. 480-1) ori a unor plante ca *papură* și a lui *druete* din *δρῶς*; dar e vorba de infiltrări dacice; v. Drobetis. Cum se poate *omidă* din *ὀμίδα* cu «articolul» (p. 489) sau *păriu* din *παρρη*, neexistent (p. 491)! *Acră* pentru stîncă a trecut de sigur pe la Daci (p. 495), cum, *poate*, și *Paringul*, *φάραγγ* (p. 495), nu însă *Bîrsa*, *βρῶση* (p. 499).

G. D. Serra. *Per la storia del cognome italiano*.

La recensii o largă dare de samă, de d. N. Drăganu, a cărții d-lui Tache Papahagi despre Maramurăș. Etimologia Rodnei la pagina 1075. Apoi a Șieului, a Săpînței, pp. 1076-7. A Marmazăului (= Sighetul), Măra-mezd, p. 1077. Cu prilejul recenziei textelor publicate de d. I. Bîanu se face o amănunțită cercetare a acestora, p. 1091 și urm. Un alt studiu supt formă de recenzie, tot așa de prețios, privește legenda Troii, p. 1101 și urm. Se adaugă note asupra Batrahomiomahiei în românește, p. 1105. Se rectifică părerea că manuscriptul lui Silvestro Amelio din 1719 e deosebit de catehismul lui Piluzio, pp. 1106-7. Vorbind de ediția Paliei de către d. Roques, d. Drăganu crede că Ștefan Herce era un Herczeg, de și un Ștefan Herczeg (cf. țirgul Herței din Dorohoiu), un individ cu acest pronume, nu se întîmpină pe acea vreme (p. 1109). Se înșiră argumentele aduse pentru a admite originalul unguresc al lui Heltai (pp. 1110-11). D. Drăganu nu crede că s'a dovedit traducerea completă a celor cinci cărți ale Vechiului Testament (p. 111).

Leviticul păstrat fragmentar în textul din *Cuvinte din Bătrâni*, I, pp. 5-7, ar fi, după cercetări mai nouă, opera unui alt traducător, Muntean (v. p. 1112, nota; altă bibliografie recentă, p. 1111, nota 1). Se discută și părerile despre raportul dintre *Apostolul* lui Coresi și cel din manuscriptul de la Voroneț, pp. 1113-5. O notă și despre noua Psaltire s'avonă de pe la 1577-1580 găsită de părintele V. Ursăcescu (p. 1121). Nu cunoaștem cartea d-lui Bitay, *Az erdélyi románok a protestáns fejedelmek alatt* (Diciosinmărtin 1925), despre care o dare de samă pe pp. 1126-8. Vezi afirmarea de la p. 1128 că s'a găsit *Liturghierul* lui Coresi. Observații foarte întemeiate asupra etimologiilor de toponimice date de d. Weigand în *Balkan-Archiv*, I, p. 1129 și urm. Nici eu nu cred să supt numele de Galați, așa de răspîndit, se pot ascunde Celți; evident e un nume de persoană cu sufixul slav *-ař* din Romanaș, Crușevaș, Craguevaș. Interesant Agiud din Sf. Egidiu (dar nu se zice *Adjud*). Alomănești e de sigur din Alăman (cf. Alimoș din poesia populară). Etimologiile lui Inoe sînt cu greu acceptabile, ca și Bagiu din „jobag”. Se poate admite Cucerdea din Gotthard? Abrudul poate veni de-a dreptul din terminul dacic corespunzător lui ὄβρυζον fără niciun intermediu slav sau «turco-bulgar» (!); sufixul se întilnește însă într'o serie de nume: Aiud, Șamșud, Agiud. Peleş e de pus în legătură cu riul din Prahova, la care nu se poate bănui nicio origine «bulgărească». Turda trebuie să albă foarte vechi origini, ca și toate numele asămănătoare; cu dreptate se relevă prioritatea formei românești cu *ia*. Nici vorbă însă de un comandant ungar întemeietor, fiindcă atunci n'ar avea rost Turdașul; în cazul lui Gyula-Fehérvár numele personal e un adaus la acela de localitate. Propunerea unei origini latine, din „sturzul” strămoșilor, e absolut hasardată. Interesante sînt însă numele de pasări la vîrfurile Carpaților moldovenești: vultur la Ceahlău, șoim la Rarău.

În ce privește darea de samă a cărții mele *Istoria literaturii românești*, I, mulțămesc pentru erată, mergînd până la observații pentru linotipist, și pentru bibliografie — care, într'o carte de sintesă nu putea fi dusă până la ultimele notițe de simplă filologie; v. p. 1137 nota 2, p. 1139 notele, 1, 2 și notele de la p. 1141 —, dar credeam că în această lucrare mai sînt: orînduire, idei și formă. D. Sextil Pușcariu o știa pe vremuri. N. I.

Note despre gabela Evreilor moderni, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea de d. Iosef Kaufmann, în revista *Sinai*, II, 1.

*

Tribuna Romînilor de peste hotare publică un nr. festiv pentru inaugurarea satului «macedonean» din Frașari. Se afirmă că nu mai puțin de 8.000 dintre ai lor s'au așezat în „Dobrogea Nouă“.

*

În *Clujul medical* pe 1926 (n-le 11-2) o biografie de d. dr. Valeriu L. Bologa a meritosului istoric al medicinei la noi, dr. Gh. Crăiniceanu.

*

În Augusto Agazzi, *Il Mosaico in Italia* (Manuale Hoepli), lămuriri bogate, înfățișate pe scurt. Discuție asupra părții Grecilor în mosaicele de la San-Marco (p. 12 și urm.). Ilustrația e splendidă.

*

În revista *Viața Dobrogeană*, I⁴, o descriere a campaniei de la 1828 a Rușilor în Dobrogea, de d. colonel Ionescu-Dobrogeanu.

*

Vechi planuri bucureștene în revista *Arhitectura*, anul V (1926), p. 12 și urm. (de d. Sp. Cegăneanu). O splendidă ușă de lemn la Bistrița Ardealului, p. 37. Vechi clădiri moldovenești din Chișinău la pp. 42, 98. La p. 97 ușă simplă de la mănăstirea din Rîmnicul-Sărat. Releveurile aceleiași și detalii de coloană la p. 121; ușă de intrare și un sfeșnic la p. 123 (de d. I. Mihăilescu).

*

În *Cronica numismatică și arheologică*, d. C. Moisil prezintă o tabachere din 1768-74 reprezentând întâlnirea trupelor rusești și turcești la „Focșani“, în ziua de «20 August 1774», pentru pace; pe fund se văd și luptele din Cahul, Hotin, Babadag, Reni, Focșani. Note despre monedele dacice din Britisch Museum. În nl. 67-8 „știri nouă de la Tyras“ de d. Gr. Avahian.

*

Idei despre împărțirile istoriei universale în n-le 124-6 din *Revue de Synthèse historique*. Apendice (comunicația d-lui Hillecki la „Centrul internațional de sintesă“).

*

În revista *Sinai* (II, 1), d. M. A. Halevy, vorbind de Cazaci, Caraiți și Evreii din Cetatea-Albă, crede că în numele de Jidova, de Jidovi, ar fi o amintire națională. De fapt aceste lucruri vechi sînt numite după cel mai vechiu popor pomenit în cartea cea mai populară în mase și al cărui cuprins se aude în biserică: Biblia. De prezența Evreilor la Cetatea-Albă pe la 1530, supt stăpînirea tătărească, nu încapе îndoială, dar nimic nu-i indică la Chilia, care n'a fost tătărească niciodată. Participarea Evreilor la mucenicia Sfîntului Ioan cel Nou din Cetatea-Albă nu poate fi considerată ca o invenție. Dar Evreii n'au putut veni în acest oraș decît în tovărășia Tatarilor: supt Bizantini Maurokastron era un simplu castel, fără importanță economică, deci fără coloni de negustori. Nota finală că Moldova s'a întemeiat «cătре 1360» e tendențioasă și falsă. Fundația lui Bogdan a fost precedată de a lui Dragoș, și ambele s'au sprijinit pe grupe românești locale.

În *Revue archéologique*, un studiu al d-lui L. Bréhier despre «bisericile rupestre din Capadocia și mărturia lor» (raporturi și cu arta bizantină din secolul al XIV-lea). N. Iorga.

*

Cu privire la *Catehismul* din 1546, în *Korespondenzblatt* de la Sibiu, L, 5-6, o scrisoare a lui Josef Kemény, cunoscutul istoric ardelean (24 Mart 1853), în care e vorba de *Historia Valachorum* a lui Petru Bod, de un manuscris al istoriei lui Samuil Klein («Brevis historica notitia originis et progressus nationis daco-romanae seu, ut quidam barbaro vocabulo appellant, Valachorum, ab initio usque ad seculum XVIII, auctore Samuele Klein de Szad, 17/8, in folio»). Despre această lucrare, pe care o bănuiam anterioară anului 1780, în prima ei formă, a mea, v. *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 178 și urm. Se adaugе, pentru corespondent, Rosenfeld, și *De Unione Valachorum* a lui Petru Szentiványi, în care se vorbește de catehismul român tipărit de cardinalul Kolonics în o mie de exemplare; Keményi îl identifică apoi cu al lui Baranyi publicat la Alba-Iulia în 1702 (el avea un exemplar). Se pomenește un discurs al lui Baranyi la îngroparea lui Gheorghe Pop, protopop de Daia. Și «Purpura Pannonica» a lui Timon ar cuprinde știri despre

Unirea românească. Keményi nu mai posedă cartea lui Anton Ganoczi, *Ortus et progressus unionis Valachorum in Transilvania*. El a avut „peste o mie de bucăți“ din «corespondența între Gabriel Bethlen și Patriarhul din Constantinopol pentru unirea Românilor cu reformații» (p. 74).

În cronică se dă numele soției ardeline a lui Omer-Pașa, Anna Simonis (n. 1832), apoi baronă Braunecker, ai cărui urmași trăiesc la Paris: o d-ră Hermine Melas din Cohalm pregătește o lucrare asupra ei. De dînsul e vorba și în notele d-lui Viktor Kloess (pp. 83-4; cf. Egon Hajek, *ibid.* L, no. 40 și *Bukarester deutscher Kalender* pe 1911). Era o pianistă distinsă, o componistă. La 1850 reveni în satul ei, Homorodul, și dăruie bisericii un acoperământ de amvon cu inscripția: «Anna Omer-Pascha, 1850». Stătea la București, unde-și mărită surorile: una cu secretarul Pașei, alta cu un «consul italian» Basetti. Omer o părăsi; Brannecker, noul soț, era un refugiat ungar la București. Cu el se așază la Paris: are patru fete artiste și un fiu ofițer. La 1903 seria rudelor; a murit abia în 1914.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*

În *Korrespondenzblatt* din Sibiu, un lung articol al d-lui Rudolf Schuller, îndreptat contra d-lui Gustav Kisch, pentru a osebi Klausenburgul sășesc de „castrul“ unguresc de la Kolozs. *Castrum Clus* și Kuluzvár, acesta „un sat“, ar fi deosebite, cel din urmă nefiind decît Kolozs de azi.

*

În *Orpheus*, III, 3, un articol al d-lui T. Iordănescu despre *Evrei și creștini în Imperiul roman*. Două morminte evreiești la Dunărea romană, p. 136.

*

«Vestitorul» din Oradea-Mare publică un nr. jubilar cu foarte frumoase portrete și cu articole de cuprins istoric.

Foarte mult material inedit, mai ales despre școli.

*

În *Banatul*, II, 4, note ale d-lui O. Ghibu despre Diaconovici-Lega.

† V. PÂRVAN

Prin dispariția lui Vasile Pârvan, cultura românească suferă una din cele mai grele pierderi, mai mult decât aceasta: una ireparabilă.

Nu se va găsi nimeni care să unească darurile cele mari adunate în cel care așa de răpede părăsește o glorioasă carieră: cunoștinți arheologice și istorice de o imensă bogăție, o râvnă nesfârșită alături de cea mai sistematică muncă, grija de cel mai neînsemnat detaliu alături de îndrăzneala celor mai înalte ipoteze. Toate făceau din el un arheolog privit ca egalul oricui, în străinătatea cea mai cultă, înfățișează mai cu autoritate acest domeniu.

Dar, inaugurînd și conducînd cu un prestigiu atît de incontestabil o nouă eră în istoria veche și preistoria țerilor noastre, el era încă mai mult.

Talentele lui de organizator erau excepționale. Dovadă cele două frumoase publicații periodice pe care le-a dăruit științei mondiale. Dovadă mai ales crearea unui învățămînt al arheologiei din care a ieșit o întregă pleiadă de tineri erudiți cu cari orice nație s'ar putea mîndri.

Era și un scriitor de mari însușiri, căruia nu-i era teamă de niciuna din cutezanțele modernismului, care-l încînta. Fără a fi un filosof în sensul specialiștilor, mintea lui superioară obișnuia să răscolească problemele mari care pe atîția din noi ne încremenesc în atitudinea unei reverențe tăcute. Era unul din șefii tineretului asupra căruia avea o aproape mistică influență. Cuvîntul său cu profetice penumbre era primit în aceste cercuri ca al unui oracol.

Și idealistul setos de gîcirea supranaturalului va fi el oare azi în stăpînirea tainei grozave care ni-l răpește așa de curînd?

N. IORGA.